د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (ګرامر)

2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور

3. د چاپ ځای: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

پېښور – پښتونخوا

4. د چاپ نېټه: 1382 لمریز – 2003 ع کال

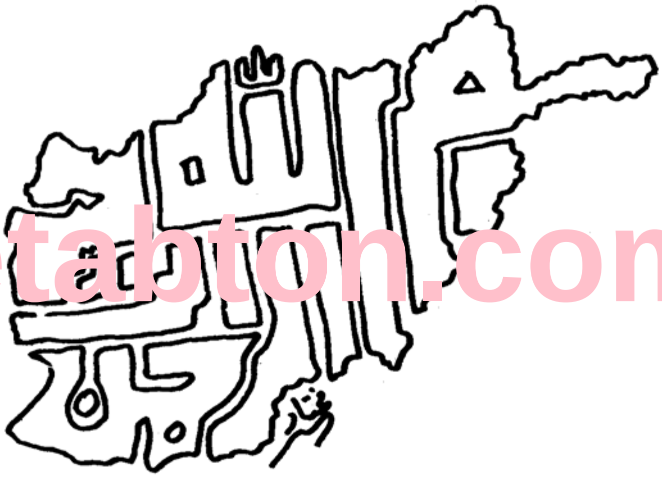

هدا

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستورې، لوی استاد علامه پوهاند رښتین پاك روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ویاړ، چې څه د پاسه نیمه پیړۍ یې د زړه په وینه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړیوالې سیالۍ جوګه کړې او پښتو ژبې او ادب ته یې نوی خوند او رنګ ور بخښلی دی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرليکونه

1. يو څو خبرې 1
2. د پښتو ژبې ګرامر ته يوه لنډه کتنه 3

لومړی څپرکی

3. Syntax سنتېکس (نحوه) 18
4. نحوي واحدونه 23
5. جمله 27

دويم څپرکی

6. ترکيب (غونډ – عبارت) 37
7. په پښتو ژبه کې د ترکيب ډولونه 44
8. اصطلاحات (فرازيالوژيکي) واحدونه 70

درېيم څپرکی

9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78
10. لومړی مبتدا – فاعل 82
11. دويم خبر – فعل 88
12. مفعول 92
13. نحوي قيدونه 96

څلورم څپرکی

14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانګړتياوي) 100
15. د پښتو ژبې عروضي خصوصيات 100
16. د پښتو ژبې نحوي خصوصيات 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

17. د جولې (شکل) له مخې د جملې ډولونه 135

18. يو ستوې يا ساده جملې 135

19. غبرګې يا مرکبې جملې 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کې د يوې برخې يا اجزاو (Ellpsis) د حذف مسئله 170

21. د فاعل – مفعول – فعل او قيد حذف 170

22. د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون 174

23. صفت د اسم په توګه 177

24. اسم د صفت په توګه 178

25. صفت د قيد په توګه 178

26. نتيجه 179

27. اخيستنځي (ماخذونه) 182

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څو خبرې

د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د پښتو څانګې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې ګرامري مسايل لکه (صرف، نحوه) هم ځاى لري.

د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او ليکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنيو او باندنيو پياوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د يو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه ګڼل کيږي. د درسي پلان له مخې بنايي چې درسي مواد کال په کال يالږ تر لږه دريو څلورو کالو په موده کې پرې نوى نظرو شي او د ورځنيو علمي تجربو، نويو علمي څيړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ اوکره شي.

دغه کار چې زه يې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بيا هم دغه اثر کيداى شي د پښتو ژبې د نحوي مسايلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه ګټه شي.

ددې اثر په ليکنه کې زياته هڅه شوې ده چې مسايل په تطبيقي توګه بيان کړاى شي او همدارنګه د موضوع دروښانولو له پاره زيات مثالونه په عملي او تطبيقي برخه کې د پخو ليکوالو، استادانو د اثارو او همدارنګه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نويو او زړو اصطلاحګانو څخه کار اخيستل شوى دى.

بايد زياته کړم چې ما دغه اثر د لوى استاد علامه پوهاندرشتين په لارښوونې چې زه يې د شاګردى وياړ هم لرم ليکى دى.

څنګه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوى بشپړ کتاب يا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانګې داړتيا او ضرورت له مخې ما دغه ګران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له يوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه ګرامري برخه کې يو څه کار شوى وي او له بلې خوا د مينه والو او د څانګوالو له پاره د استفادى وړوګرځي.

دغه اثر په 1366 لمريز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له خوا د کستتنر په شکل چاپ شوى و، چې بيا وروسته د چاپيدوله پاره يې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هيواد دبدو سياسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.

د 1371 لمريز کال د کابل د جګړو په نتيجه کې د ادبياتو د پوهنځي او د هيواد د نورو زياتو کتابونو سره يو ځاى دغه اثر هم له منځه ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سږ کال د ننګرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپې څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسۍ له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړی او له بلې خوا د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توګه مننه او کور ودانۍ ورته وایو د لاڅیاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې ګرامرته یوه لنډه کتنه

ګرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ویل کیږي او د تشریحي ژبپوهنې یوه ستره څانګه ده.
ژبپوهنه د علومو په لړ کې یوه نوې پوهنه ده او له یوې پیړۍ راهیسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب له ډېرو لرغونو زمانو څخه ځینې کتنې او څېړنې روانې دي، د لرغوني، کلاسیك، منځنیو پیړیو، (17-18) پیړیو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړې او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختیا او پرمختیا کې پخوانۍ هندي او یوناني فلالوژي ډېره اغیزمنه برخه لري[1]
مونږ دلته د ژبپوهنې تاریخي سیر او پرمختګ په بشپړه توګه نه څېړو بلکې غواړو چې یوازې د ژبې ګرامر ته یوه لنډه کتنه وکړو او بیا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه که څه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پیړۍ ابتکار دی، ولې ګرامر د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه لرغونی تاریخ لري. په عمومي توګه په نړۍ کې ګرامر بېلا بېلې پوړۍ او پړاوونه تر شاکړي دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهیر کې د ټاکلي جهان بینۍ، نظریو او لارو چارو له مخې د ګرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم یې کلاسیك عنعنوي، مقایسوي، تاریخي، تشریحي ګرامرونه دي. په لویدیځه نړۍ کې د ګرامر لیکلو منشا لرغوني یونان ته رسیږي چې کلاسیك ګرامر لومړې په یونان او بیا په روم کې منځته راغی.
افلاطون (427-347ق م) د یونان نامتو فیلسوف د لویدیځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقیقت او څرنګوالي په باب یې څېړنه کړې او له همدې امله د ژبپوهنې بنسټ اېښودونکی او د باقاعده ګرامر (Systematicgrammar) جوړوونکی ګڼل شوی دی. د افلاطون څخه وروسته د ارستو نظریه د ژبې په باره کې د څېړنې او ارزښت وړ ده. د ژبې په باب ارستو د افلاطون پر خلاف داسې عقیده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې یوه ټولنیزه او اتفاقي پېښه ده[2] او کلمات د خارجي دنیا د مظاهرو دپاره سمبولونه ګڼلي دي. په دې توګه ارستو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندي اوویش مفکوره یې رامنځته کړې او کلام یې په دریو برخو (اسم، فعل، حرف ویشلی دی.
تردې وروسته رومیانو یعنې درومي تمدن په دورې کې د لاتیني ژبې د ګرامري قواعدو په شرح کولو کې د یو نانیانو د ګرامر لیکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونیولې. دوی په حقیقت کې د

---

[1]- **و. ي. کود وخوف، عمومي ژبپوهنه، (لوؤ ووڼ ی، مسکو** 1974 **(7) مخ.**
[2] **جان، تی، واترمن، سیری در زبان شناسی، ترجمه فریدون بدره ی 1347ص 7 خیاپور، دستور زبان فارسي، چاپ ششم 1347 (ص7).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني ژبې د ګرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتیني ژبې بېلګې ځای کړلې. وروسې دغه ډول ګرامر لیکنه او طریقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دریو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ویشلي دي. د ارستو دغه ویش تر اوسه پورې د عربي ګرامر پوهانو په اثارو کې استعمالیږي چې دغه طریقې فارسی او پښتو ژبو ته هم لاره موندله او د افغاني ګرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي ګرامر چې په لویدیځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه ګرامر دی چې د انیوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اوړپا کې دارستو د میتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتیني ژبې ګرامر رامنځ ته کړ.[1] تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د یوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانیو عالمانو د کشفیاتو څخه په ګټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلي صفت، ارتیکل (articulus ضمیر، حرف اضافت (Prepostion) (پریدلوګ) قید، ربط ویشلي ده[2] چې بیا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په دیخوا لاتیني ګرامر د تراکس د ګرامر پر اساس ولیکه چې ددغو ګرامر لیکونکو لاره بیا وروسته د یورپ ګرامر یستانوونیوله. دغه ګرامریستان په دې عقیده وو، چې ډېرې ژبې په تیره بیا لاتیني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعد و درلودونکي ده. همدغه دګریکو رومن د عنعني (دود) پر اساس لیکل شوي ګرامرونه دي چې وروسته یې د نورو ژبو لکه عربی، عبرانی، لاتینی 000 او نورو ژبو دګرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې پیل کیږي. د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې په پرمختیا او انکشاف کې د هندي فلالوژي او سانسکریت سره د اروپایي پوهانو اشنایي او بلدتیا ډېره ارزښتناکه خبره ګڼله کیږي. په دې سلسله کې د سرویلم جونز نوم د یادولو وړدی. ده په کلکته کې د بنګال اسیایي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسکریت پوهیده[3].

د (17-18) پېړیو په شاوخواکې اروپایانو د پاڼي نې ګرامروموند او د هغه په واسطه د سانسکریت د ژبې سره اشنا شول. د پاڼي نې ګرامر د سانسکریت د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اوروپایي پوهانو د پاڼي نې د ګرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه ګرامر په شان بل کوم کتاب نه ولیدلی. (بلوم فیلډ) د پاڼي نې د ګرامر په باب داسې ویلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو یادګارونو څخه دی. دا کتاب د سانسکریت د ژبې صرفي، اشتقاقي، ترکیبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هېڅ یوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېړ له شوې. د پاڼي نې د ګرامر سره د پوهانو بلدتیا دوې مهمې

---

[1] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ووڼ ی) مسکو 1974، 11 مخ
[2] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ووڼ ی) مسکو 11،1974 مخ
[3] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ووڼ ي) مسکو 1974، 24مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجې ورکړې دي. اول دا چې د یورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د یوې ژبې د پوره او دقیق تشریح سره مخامخ شول. او ولیدل شول چې ددغه ګرامر د قاعدو او ښېړنو اصول د فرضیو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبیقي او عملي ښېړونو پربنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډېرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسکریټ سره هم اشنا شول، په دې توګه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ یو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقایسي ګرامر لیکنه د پاني نې د ګرامر د موندنې څخه وروسته پیل کېږي. د پاني نې د ګرامر سره په ګرامر لیکنه کې یو نوی باب پرانېستل شو. وروسته تردې د ژبې ښېړونکو ته جوته شوه چې د سانسکریټ او د ځینو لرغونو ژبو لکه یوناني، لاتیني او نورو اروپایي لرغونو ژبو ترمنځ هم د ګرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسکریت یوناني، لاتیني ژبو د ګرامري جوړښتونو او لغاتو د مقایسوي ښېړنو د پرمختګ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقایسوي برخه تاسیس شوه او پرمختیایي وموندله.

په دې توګه د لویدیځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پیل څخه تر نولسمې پیړۍ پورې یعنې پوره سل کاله یوله بله سره تړلي دي. ایندو اروپایي ژبې په مقایسوي توګه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ یې د تقابل قوانین د غږونو بدلون او نورې ګډې ځانګړتیاوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توګه ښېړلي مطالعه کړي دي.

په همدې توګه د ژبې د مقایسي، مطالعې سره جوخت تاریخي مطالعه او ښېړنه هم پیل شوې ده. په دې وخت کې یوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاریخ په مطالعه او ښېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتیجه د ژبې ددرې ګونو دورو (کلاسیک، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توګه د یوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوې. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجیکي) او نحوي (سنتکسي) خصوصیات بیان او ښودل شوي دي .څنګه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پیړۍ له لومړۍ نیمایي څخه شروع کیږي یعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سرکې یوې نوې مرحلې ته ورداخلیږي. دا وخت ځینې پوهان دې نتیجې ته ورسیدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خوا وو څخه مطالعه کیدای شي: یوه په تاریخي او بله په تشریحي توګه.

څنګه چې ژبه د زماني په یوه خاصه موده کې او یا د زماني په اوږدو کې تغییر اوبدلون کوي او د ټاکلو قوانینو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانین د زماني د یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتیب سره مطالعه شي نو د تاریخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زماني په یوه ټاکلې مرحله کې وڅېړل شي نو بیا د تشریحي ژبپوهنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشريحي او تطبيقي ژبپوهنې يوه برخه ده. البته پوهان په دې نظريه هم دي چې د ژبې تشريحي مطالعه، د تاريخي مطالعې څخه ړومبی او مخکې ده. يعنی تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې بايد د هغې تېر تاريخ هم مطالعه او تحقيق نه شي[1].

د شلمې پېړۍ د منحنی دورې د ژبپوهنې ځانګړتيا او مهم خصوصيت دا دی چې ژبه د يوه ټاکلي جوړښت درلودونکي بولي او په دې توګه هڅه کيږي، چې ژبني علوم د نورو طبيعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سيستم يا يو له بل سره تړلوسيستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غږونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړيکو دلرلو څخه په ځانګړې توګه اعتبار او اهميت نه لري نو په دې توګه د ګرامر ليکنې تاريخ راوروسته زمانو ته رسيږي، په 1957 کال کې د چامسکی په نامه يوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې يوه رساله ليکلې ده. دغه ليکنه د ګرامر ليکنې په چوکات کې خورا بدلون ښيي. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د يوې داسې عمومي او کلي نظريې بنسټ کښېږدي چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبيق وړوي. ده خپله دغه نظريه د ګزارشي نظريې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظريې په اساس ليکل شوی و. د ګزارشي ګرامر په نامه ياد کړ. ګزارشي يا تطبيقي ګرامر چې يوه نوې ګرامري لاره ده، د انګريزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر ليکنه کې تطبيق شوې ده، دا ګرامر ليکونکي په دې خبره ټينګ دي چې د ګرامر ليکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبيق کېدلای شي. مګر ددې په څنګ کې ځينې ژبپوهان هم شته چې تر اوسه لا ددغې نظريې په رښتينوالي شکمن دي. د تطبيقي يا ګزارشي ګرامر او تشريحي ګرامر تر منځ توپير دادی چې په تشريحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کيږي او د ژبې تطبيقي يا عملي جنبه له نظره غورځول کيږي، يعنی په تشريحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپير نه څرګنديږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په يوه معينه زمانه کې مطالعه کيږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

[1] جان، تی، واترمن، سيري د رزبانشناسی، ترجمه بدره ی 1347 ص 101

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي، ګزارشي ګرامر د ژبې د عملي جنبې د شرحې پر اساس ټینګ او استواره دی، چې طبعا ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبرې کیږي.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنیو څېړونو ته یو لنډ نظرواچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاریخ کې دوه وروستې پېړۍ د ژبنیو څېړنو او ژبنیو مواد و په رامنځ ته کیدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کیږي. تر دې د مخه د پښتو ژبنیو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځیدلی. مونږ د (18) پېړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه څرك نه وینو او په دې برخه کې څه پته نه لګیږي او یا خولادرکه دي.

پښتو یا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګ او د هندي اریایي ژبو سره ددوی بلدتیا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقیقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د ګرامرونو په باب که څه هم په اول سرکې د پښتنو پوهانو له خوا اثار لیکل شوي دي خو وروسته په کې اروپایي پوهانو هم پوره برخه اخیستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې یې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړې دي. ختیځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هیوادو ختیځ پیژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، ګرامرونه او نور ژبني اثار لیکلي او علمي څېړنې یې ترسره کړې دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بیلو بیلو هیوادونو لکه المان، انګلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امریکا، چکوسلواکیا، ایټالیه، سویس، ناروې او نورو کې شوي دي. د یورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پیدایښت په باره کې نظریې او څېړنې وړاندې کړې دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړیکې د نورو ایندو اروپایي ژبو سره د مقایسوي تاریخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابته کړې ده.

په یورپ کې د جمیز د ارمستېټر (1849-1894) او وریسي د ګـایګر (1856-1942) او مارګېنستر (1892-1980) ایمل بنونیست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او یا دولوړ دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرلیك لاندې یو اثر لیکلی دی چې دواك (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکیب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظریې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ده وروسته ویلیم ګایګر (1856-1942) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړې چې بیا مارګنیسترن دغه کار بشپړ کړی دی ځکه مارګنسترن خپل اثر ګایګر ته اهدا کړی هم دی.

د ګایګر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکشناسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادیږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډیرو لوړو او ژورو څخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچې ته نظر واچوو نو داسې څرګندیږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویدیځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې ددغو لاډنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو زیاتو کتابونو ترڅنګه ژبني کتابونه اور سالي لیکلي او د پښتنو پاملرنه یې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راګرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او ښوونه ده.

کوم پښتو ګرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځیني مفصل او ځیني یې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعګانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه ګرامرونه د لاندنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړۍ ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې ګرامر تري زده او ګرامري اصطلاحګانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجي ختیځ پوهانو له خوا ځیني ګرامرونه او یاګرامر ډوله اثرونه اساسا د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړکي د هانري والتربیلیو او راورټي (1825-1906) ګرامرونه د بیلګې په توګه نومولی شو. په خپله بیلیو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو داداري او سیاسي اغیزناکۍ د پاره حتمي ګڼله[1].

---

[1] پ تو چاپی اثار و د مقالو مجموعه (ول ه) کابل 1357 کال 87 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د دوومېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.

1- لومړی هغه بڼه ده چې د عربي ګرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.

او بله ډله هغه چې د غربي نمونې رنګ په کې غالب دی. دې ګرامر ته مونږ غربی مېتود یا تحول موندلې نمونه وایو.

ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي ګرامرونه چې د ختیځ پوهانو او یا پښتنو پوهانو له خوارامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توګه راوړل کیږي.

الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:

1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونوګردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننګراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.

2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ له خوا په (1195 هـ ش) کال لیکل شوی دی.

یو ځل په (1341هـ) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چاپ شوی او بیا د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دي.

3- پښتو ګرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل ګرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.

4- وافیه: د پښتو ژبې ګرامر دی چې مولف یې قاضي میر احمد شاه رضوانی دی او دغه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

5- اتالیق پښتو: ددې کتاب لیکونکی مولوي محمد اسماعیل نومیرې دغه کتاب په (1896ع) کال په پنجاب کې خپور شوی دی په دې اثر کې دا سمونو، فعلونو او نورو معمولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورو استعمال راغلی دی: ددغه اثر يوه نسخه د پخواني شوروي تاجكستان د علومو د اكاډيمۍ په كتابتون كې خوندي ده.

6- تحفۍ الامير: څنګه چې دغه اثر د امير شير عليخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره يادېږي دا هم د پښتو ګرامر دی چې مولف يې نور محمد افغانی دی. دغه كتاب په (1279هـ) كال ليكل شوی دی. اثر په پارسي ژبه ليكل شوی او مثالونه يې په پښتو دي، په اثر كې صرفي او نحوي مسايل راغلي دي او يوم نسخه يې په پښتو ټولنه كې وه.

7- پښتو پښو يه : دغه اثر د پښتو مركې له خوا ليكل شوی او په (1347هـ ق) كال په كابل كې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مركې له خوا په (1314هـ ش) كال په كندهار كې چاپ شوی دی.

9- ګنجينه افغاني: قاضي رحيم الله پېښاوري دغه نومورې اثر په (1938ع) كال كې بشپړ كړی دی.[1] همدارنګه قاضی رحيم الله خان يوبل درسي ګرامري كتاب په (1966ع) كال پېښور كې چاپ كړی دی[2] ددغه اثر تشريحات انګريزي دي.

10- خود اموز پښتو: دغه يو درسي ګرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) كال كې د كندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد كندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوك:

13- د پښتو ژبې ليارہ: د پښتو ژبې د ګرامرونو په لومړي كتار كې ځای لري. ددغه اثر ليكونكی اروابناد محمد ګل مومند دی. د خپريدو نېټه يې (1317 هـ ش) (1938 ع كال) او په لاهور كې خپور شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: د صرف، د نحوې، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو : دغه ګرامري ليكنه د محمد اعظم ايازي ده چې په كال (1318هـ ش) د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو دی. په اثر كې دپښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد څېړل شوي دي.

---

(1) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.
(2) Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- د پښتو درسي ګرامر: (پښتو شپږمه کلي) د ګرامري قواعد و ساده، روان درسي کتاب دی چې په کال (1945ع 1324هـ ش) کې پوهاند رښتین لیکلی او د پښتو ټولني له خوا په کابل مطبعه کې چاپ شوی دی.

16- لومړی لیاربښوونکی: دغه اثر په کال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولني له خوا د کابل په مطبعه کې چاپ شوی او ددغه کتاب لیکونکی هم پوهاند صدیق الله رښتین دی. په دې کې ګرامري قواعد په درسي بڼه لیکل شوي دي.

17- پښتو ګرامر لومړی جز: دغه ګرامر د ژبې د دستور او قاعدې ښودلو کتاب دی. د کتاب لیکوال پوهاند صدیق الله رښتین دی. نوموړی اثر په (1327 هـ ش) کال په کابل کې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی. په دغه اثر کې ډېر نوي پښتو ګرامري قواعد او اصطلاحګاني راغلي دي. دغه اثر یو لوی اکاډیمیك علمي ګرامر دی؟.او د پښتو ژبې د قاعدو ښودلو ښه علمي اثر ګڼل کیږي.

18- د پښتو ګرامر دویم جز: دغه مهم اثر په کال 1359 لمریز کې د لوی استاذ پوهاند صدیق الله رښتین له خوالیکل شوی و. دغه ګرامر بیا په 1370 لمریز کال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې کې په 223 مخونو کې چاپ شوی دی. "په پښتو ګرامر لیکنه کې د ارواښاد لوی استاد پوهاند صدیق الله رشتین علمي څېړنې او اثار ستر ځای لري. د ګرامر لیکنې د اصولو په اساس یې داسې ګرامري څېړنې کړی او داسې اثار خپاره کړي چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې په افغانستان کې ساری نه لري.

د لوی استاد دغه اثار نه یوازې په افغانستان کې بلکې د اکثرو بهرنیو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې ګرامرونه یې لیکلی دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دی او په افغانستان کې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو ګرامر نه دی لیکل شوی، چې د پښتو ژبې د عملي زده کړې له پلوه دې د لوی استاد پوهاند ریشتن د اثار ورځای ونیسي".

19- پښتو ګرامر: د لوی استاد پوهاند رښتین پښتو ګرامر (اول او دویم جز) دواړه ټوکه یو ځای په یوه ټوک کې د یونیورستي بك ایجنسي له خوا خپور شوی دی. د پوهاندرشیتن دغه ګرامر د پښتو ژبې اکاډیمیك اعلمي معیاری او مکمل اثردی. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سید محی الدین "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

20- ژبښودنه : ددې تدريسي اثر ليکوال هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دغه اثر کې د ژبښود يا ژب دود، د ليك دود او ليك ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمريز بيا په 1342 لمريز دريم ځل په 1347 لمريز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.

21- د پښتو مصدرونو لاربنود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسايلو ښه لاربنود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی. ددې اثر ليکونکی هم استاد پوهاند رشتين دی.

22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظيم شاه خيال نوميږي کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نيټه يې نه ده ښودلې شوې، يوازې ليکوال د کتاب په سريزه کې ليکلي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې ليکل شوی دی.

23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادريس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) ليکنه ده، چې د منځنيو ښوونځيو له پاره د درسي کتاب په توګه ورځنې کار اخيستل کيږي دغه ګرامر په اردو ژبې ليکل شوی دی.

24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچني ګرامري اثر ليکوال سيد راحت زاخيلی دی چې په (1954ع) کال په پيښور کې خپور شوی دی.

25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفين سيد تقويم الحق کاکا خيل او سيد تسنيم الحق کاکا خيل دي. په 1953 کې پښتو اکاډيمي چاپ کړی دی.

26- د پښتو ژبې لنډ ګرامر: دغه کوچنوټی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا ليکل شوی دي.

27- اتاليق پښتو: خيال بخاری په اردو ژبه ليکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.

27- د پښتوګرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحيم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو ګرامر د فونولوژی په برخه کې معلومات وړاندی کوي. همدارنګه د ژبپوهنې د څانګې په برخه کې تشريحي معلومات هم لري دغه رساله د وږمې مجلې د 1344 لمريز کال په (1-2-3) ګڼو کې خپره شوې ده.

28- جامع القواعد د پښتو: مولف يې عبدالکريم بريالی دی. پښتو اکاديمي بلوچستان کويټه له خوا چاپ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو پښويه دښاغلي مجاور احمد زيار له خوا ليکل شوى دى.
30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمريز د کابل پوهنتون له خوا ګستتنر په توګه چاپ شوى دى.
31- سوچه پښتو يوه جايزه: د ډاکتر خدايداد اثر دى په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکيډيمۍ چاپ کړى دى.
هغه ګرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پيژندل کيږي:
1- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خواليکل شوى او دعامه کتابخانې په کتابتون کې د جوايزو په خانګه کې خوندى دى.
2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جيلاني خان جلالي ليکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځاى لري.
3- د پښتو کوچنى ګرامر: دغه اثر محمد دلاور ليکلى او په عامه کتابخانه کې خوندى دى.
4- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي مولوي شيرګل هغه ليکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډيمي) کې خوندي ده.

ب: د هغو ختيځپوهانو د ګرامري اثارو يادونه کوو چې د اتلسمې پېړۍ را په ديخوا ليکل شوي او خپاره شوي دي.

1- دروسي پوهان کلاپورت څېړني د پښتو ګرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنۍ هڅه ده. ده خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.
2- ترده وروسته ايوريسمن د کلاپروت د تحقيقاتو پر اساس څېړنې ترسره کړلې او دده دغه څېړنې په 1833ع کال د چاپ له ډګر څخه راوتلي دي.
3- په 1839ع کال کې ميجر. ر. ليچ د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کې يوه وړه رساله ليکلې ده.
4- په 1842-1845 ع کلونو کې د پښتو ژبې ګرامري اثرونه د پروفيسور دورن له خوا ليکل شوي او چاپ شوي دي. د ختيځ پوهانو په ډله کې لومړى سړى دى چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره يې هلې ځلې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) لـه خوا پـه کلکتې کې خپور شو.

6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورټي لـه خـوا پـه 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.

7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتربیلیوله خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318هـ ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لاچاپ شوی نه دی

Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8

دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.

9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس[1] په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړې دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برټش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی[2].

10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)[3] په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.

11- په المانی ختیځ پوهانو کې دګایګر نوم مشهور دی. ده پـه 1893ع کال کې دپښتـو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.

ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتـو لغتونـه د سانسکریټ، او سـتا پخوانۍ او اوسنۍ پارسو سره پرتله کړي دي.

12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.

13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی[1].

---

[1] برتلس، د پ تو ژبی کندهاري لهجهٔ لینن راد 1935 کال 173 مخ

[2] اولس مجله 1972ع کال 201 مخ

[3] James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dansla collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189

[1]A.G.Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- ج، لاریمر هم د ختیځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزیرو د لهجې یوګرامر او قاموس لیکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی[2].

15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د ګرامر او لغت په باره کې یوه کوچنۍ رساله د تومانوویچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه لیکل شوی دی.

16- داي. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې ګرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.

17- لاریمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر لیکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.[3] دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انګریزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولنې له خوا پښتو شوی دی.

18- مارګن سټرن د ختیځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچي، اورمړي، پامیري او نورستانی) ژبو کې هم څېړنې کړې دي.

ځکه ورته د پښتو پېژندونکو استاد او لارښود ویلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هیریدونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ایتمالوجۍ په باب یو ښه علمی او ارزښت ناك اثر لیکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلوکی چاپ شوی دی.

19- برتلس روسی ختیځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهارۍ لهجه په نامه یوه رساله لیکلې او په لیننګراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دویمه ګڼه کې خپره شوې ده.

همدارنګه برتلس د پښتو ژبې ترکیب او ساختمان په باب هم یوه رساله لیکلې چې په کال 1936 په لیننګراد کې خپره شوې ده.

20- اسلانوف د پښتو ژبې د ګرامر او لغاتو په باب د یادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ ګرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.

او بل اثريي د پښتو ژبې داصواتو ترکیب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پاي کې د پښتو روسی قاموس ضمیمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر ګرامر هم د نوموړي بل اثردی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلی.

---

[2] **د زیاتو معلوماتو دپاره د** 1355 **کال د وږم مجلی در یمه ه (46) مخ ک خپله د لیکوال مقاله و ورئ.**
[3] **د همدغه مجل دریمه ه (46) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- ك. ا. ليبديف- د پښتو ژبې په ګرامر ليکنه کې زښت زيات کارګړی دی. د پښتو ژبې ګرامرونه يې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي.

22- ن. ا. دوريانکوف (د پښتو ژبه) په نامه يوګرامري اثر لري چې په1960ع کال په مسکو کې خپور شوی دی.

23- دوکتور ا. م. ارانسکی د پښتو ژبې ګرامر په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار دکته ګوريو په باب علمي ليکنه ګڼله کيږي. [1]

24- هربرت پنزل په افغانستان کې د خپلې استوګنې په موده کې ځيني علمي څېړنې کړې او په دغه وخت کې يې ځيني مواد راټول کړي او په دې اساس يې يو پښتو ګرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه ليکلی دی. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنګټن کې خپور شوی دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړی او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی. په دغه ليکنه کې د پښتو کندهاری لهجې فونيټيکی، ګرامري برخې څېړلې دي او د ننګرهاری کندهاری لهجې ځيني توپيرونه يې څرګند کړي دي.

25- ډاکتربرژي بيچکا چکوسلواکی ختيځ پوه د پښتو خج په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده.

26- زويا، مارتيا نيونا، کالينينا: د شوروي اتحاد د ختيځ پوهانو له ډلې څخه ده. دا ختيځ پيژندنې په انستيتوت کې د افغانستان څانګې يوه تکړه غړې وه. د کالينيني ټولې ليکنې او څېړنې د پښتو په ژبني او ګرامي موضوعګانو پورې اړه لري.

د معاصرې ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امريه جملې (1) شرطيه او تمنايي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نومورې ليکنې دي.

27- د پښتو ژبې د ګرامر ځيني اساسات: د ا-د- شافيف ليکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودين روسي پښتو قاموس په پای کې خپور شوی دی.

28- عبدالحفيظ- غنی يف هم د پښتو ژبې په باره کې ځيني ليکنې کړې دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولې صيغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صيغو جوړښت په باب ليکنې دي.

---

[1] د تاجکستان دولتي پوهنتون علمي ياد ـتونه د بشري علومو سلسله، 1954 کال د (223-201) مخونو پورې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو ګرامر د پروفیسر (ا-ل- ګرونبرګ) له خوا ليکل شوی دی چې په لينګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه ګرامر زما په خيال په شوروی اتحاد کې وروستنی ليکل شوی ګرامر دی چې چاپ شوی دی.

ګرامر Grammar: د ګرامر اصطلاح د لاتيني ژبې د ګراماتکس (Grammatics) او يوناني ګراماتيکې (Grammatike) له اړې (ريښې) څخه راپاتې ده.

په انګريزی کې (ګرامر Grammar) روسي کې ګراماتيکه ويل کيږي. ګرامر د تشريحي ژبپوهنې يوه غوره او ستره څانګه ده چې د يوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سيستم تشريح او مطالعه کوي او يا د ژبې صرفي (مور فولوجيکی)، نحوي (سينتکسي جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نيسي. په دې معنا چې د يوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغير او بدلون اشکال د هغوی ترکيب د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشريح کوي.

په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانينو تابع نه ګرځوله کيږي، بلکې ګرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ويونکي استعمالوي راباسي اوشرح کوي يې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په ګرامري ليکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کيږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده.

په ډېرو زياتو ليکنو کې ليدل کيږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ويشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د يوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سينتکس د يوناني (Syntaxis) څخه د (يو ځای کيدنه) (جوړښت) (ترتيب) او (رابطی) په معنا رواج موندلی دی[1].

د صرف او نحوي (مورفولوژي او سنټکس) تر منځ بېلوالی اوارېکی:

Syntax سنټکس (نحوه)

[1] يو. د. ماسلوف. د ژبپوهنې مقدمه. ويشايا شکوله. مسکو. 1975 (163) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې نحوه يوه عربي اصطلاح ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش- دود- طرز ده مګر د ګرامري معنا له مخې د ګرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتيب او ترکيب باندې غږيږي يا په بله وينا نحوه هغې پوهنې ته وايي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتيب، تنظيم او جوړښت څېړي. نحوه (سينټېکس) له مورفولوژۍ، سره نژدې او مستقيمه رابطه لري ځکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځايه پورې د نحوي نظم جوړښت او ترتيب سره مشخصه او ټاکلې وظيفه لري. برسېره پردې په اساسي توګه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعيت کې همدغه مورفيمونه (ازاد، مقيد) دي چې د يوې ژبې په ګرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سينټېکس) دواړه اصطلاحګانې د ټاکلي ګرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کيږي او په ګڼ شمير ګرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې ليکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج اوتر اوسه پورې هم رواج لري، ولې په شلمه پېړۍ کې سنيټېکس د نحوې په معنا يا نحوه د سنيټېکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د يوه ټاکلي مقصد د پاره استعماليږي. که د سينټېکس اصطلاح ته ځيرشو او هغه هم د يوناني ژبې سينټيس د اصطلاح سره مقايسه کړو، ګورو چې په دواړو کلمو کې يوه ګډه ريښه پرته ده يعنې د (Synt سينټ) برخه په دواړو کې شريکه ده. چې د ترکيب، يو ځای کيدو، ګډون په معنا راتلای شي، نو څنګه چې Sinthesis د برخو د اجزاو د ترکيب په معنا دی نو Syntax سينټېکس هم د ژبني ترکيب په معنا ترجمه کيدای شي. ددې له پاره چې د سينټېکس په برخه کې زياتې څرګندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او څرنګوالی وپيژنو. ښکاره ده، چې ژبنی سيستم د ترکيب او وېنې څخه پرته نه شي راتلای او په دې توګه (سينټېکټيك) ژبنی سيستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځايونو، د کلمو د استعمالولو ترتيب او تنظيم څخه پرته بل شی نه دی او يا دا چې په نحوي سيستم کې د نحوي واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزيې، ترکيب، ترتيب او څرنګوالی نحوه بلل کيږي.

همدارنګه دا سيستم د ژبني ترکيب د لغتونو او کلماتو د يووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې يوه يادونه هم بې ځايه نه برېښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکيب څخه خبرې کيږي خو دا ډول لغات جوړونه او ترکيب بايد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Syntax) سینټېکس) او نورو ژبنیو ترکیبونو سره ګډ نه شي. څنګه چې وینو په ترمینالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحګانو د جوړوني او ترکیبونو څخه خبرې کیږي ولې سینټېکس، مورفولوژي، ترمینالوژي او نور ژبني ترکیبونه باید سره ګډ نه شي. د پورتنیو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپیرونه هم شته او هم شریکې نښې نښانې یې تر څېړنې لاندې باید ونیول شي څکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شوکولای چې سینټېکس باندې ویوهیږو خو دا حقیقت ښایي هم هېرنه شي چې د ژبپوهنې د پورتنیو څانګو ترمنځ د توپیر کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې یو تر بله دې نژدیوالی او ژبنې اړیکې ونه لري.

2- صرف (مورفولوژي) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهیږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنیو واحدونو د جوړښت او سترکچربیان دی. یا په بله وینا سره مورفولوژي د ژبې د مورفیمونو د همدغو کوچنیو واحدونو ترکیب او رغاونې، ګردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژیك سیستم دوې برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرایویشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځینو اصطلاحګانو لکه (مختاړي، وروستاړي، منځتاړي، تنه، مونډ یاریشه) سره مخامخ کیږو- همدارنګه د مورفیم- الومورف او داسې نور مورفولوژیکي اصطلاحات هم تر سترګو کیږي. په سینټېکس کې هم د ځینو اصطلاح ګانو سره مخامخ کیږو لکه تګمیم او سینتاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سینټېکس څخه جلا او بېلولی شو. څنګه چې د مخه موهم وویل، نحوه Syntax هغه علم ته وایي چې مونږ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې داجزاو ترتیب او د کلمو ترمنځ رابطه یو د بل سره راښیي. همدارنګه ویلی شو چې مورفولوژي او سینټېکس د خپلو ځانګړو اصطلاحګانو او خصوصیاتو په درلودلو سره په تیوریتکي لحاظ که له یوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا یو تر بله اړیکی هم لري.

د پورتنیو څانګو د تیورۍ سیستمونه او نظامونه یو له بله توپیر لري. سینټېکس د مورفولوژي، ترمینالوژي او نورو ژبنیو مرکباتو سره هم ژبنۍ اړیکې ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوریو اصلي برخه جمله ده. دلته د اسوال رامنځته کیږي چې جمله د ژبې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپير لري، د ژبې د جملو او نـورو واحدونو (فـونيم، مـورفيم، کلمـه، ترکيب (غونډ) توپير په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونيم، مورفيم، کلمه، ترکيب (غونډ) په ځانګړي توګه پوره مطلب نه رسوي يا په ساده ډول وايو:

مونږ پرته لـه جملو څخه پوره، مطلب ترلاسـه کولای نـه شـو. د جملې پـه بـاب يـو ژبپـوه داسـې څرګندونه هم کړې ده:

(جمله يو بشپړ پوره مطلب رسوي)[1] ولـې بيـا دا خبـره تـر يـوې انـدازې پـورې پـه منطقـي لحـاظ سمه نه ګڼل کېږي. دی وايي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بريدنه شو ټاکلی، ځکه پـه وينا کې جملې يو په بل پسې دوام پيدا کوي او يا دا چې جمله د خپلې قرينې په نـسبت پـه ډېـر لنـډ چوکاټ کې څرګندېدای هم شي. د مثال په توګه په سوال او ځواب کې دغـه خبـره ښـه څرګنديـدای شي[2].

په دې حساب سينټکس او فونولوژي هم يو تر بله ژبني اړيکي درلود لای شي. د مـثال پـه توګـه که ووايو: ميرويس پوهنتون ته ولاړ؟

ته ښه يې؟

ځواب به داسې وي- هويا اه

دلته که (هو- اه) په يوازې او ګوښې توګه و څېړو نوليدل کيږي چې (اه) يـو فـونيم دی او (1) هـم د فونيمونو په ډله کې راځي که (1) ياهو ته د نورو ګرامري ځانګو لـه نظـره وکتلـی شـي نـو څرګنـده به شي چې د ګرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سينټکس له مخې به فريزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفيم وويلای شـو لـه دې کبلـه د ژبپوهنې يا د ګرامر د ځانګو ترمنځ ژبني خام مواد په ځينو وختونو کې شريك وي خو دا چې هره ځانګـه يـې د خـپلې تيـورۍ لـه مخـې پـه خپـل مربوطـه او ټـاکلي چوکـاټ کـې څيـړي، ټيـلا ښيـل خصوصيات لـري. بلـه دا چې تيـوري او تطبيـق د ژبپـوهنې د ټولـو تيوريکانو زيږنـده ده يـا پـه بـل عبارت د تيوري او عمل خصوصيت د ژبپوهنې د ټولو ځانګو ګډه او شريکه خاصه او مميزه ده. لـه دې امله په ټولو برخو کې په کاريږي.

---

[1] ب، ن، کوله وين. د ژبپوهنې مقدمه. ويښيا شکوله، مسکو 1973ع کال (197-177) مخونه.
[2] همدا ماخذ (197مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې ليدل کيږي ننی سينټکسي تيوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلی. مونږ هم په دې برخه کې اړيو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهيدانې له پاره ځينې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحوه: هغه پوهه ده، چې د جملو، فقرو، عبارتونو، غونډونو د جوړښت د قاعدو څخه غږيږي. د جملې د اجزاو، قاعدې هم په کې بيان او څرګنديږي. په نحوي چاپيريال کې نحوي ترکيبونه (غونډونه) او جملې د معنا او جوړښت له مخې په نظر کې نيول کيږي. په سينټکسي چاپيريال کې د نحوي واحدونو يعنی تګميم په تشکل او جوړښت کې دمورفيونو ترکيب، تنظيم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبرې کيږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځينې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونيم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډير کوچنی واحد دی او مورفيم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپيريال کې هم سنتاګک، تګميم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګميم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزيې وړ هم نه وي. يعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سينتاکتيکي يا نحوي سيستم دننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سيستم) تګميم (نحوي واحد) دی او د يوه نه تجزيه کيدونکي جز په توګه منل شوي دی نو جمله هم نه تجزيه کيدونکی واحد ګڼل شوې ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ يونه تجزيه کېدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزيه شي، پوره مفهوم له لاسه ورکوي.

څنګه چې هره ژبه بې شميره جملې لري نو ښايي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شميره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعيت کې د هرې ژبې اصلي ويونکي يو لړ محدود قواعد د ژبې د جملو د پيژندنې (درك) او توليد (رغاونې) له پاره لري او د مفاهيمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخيستل کيږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعد د جملو ټاکلو او ښودلو لپاره شرح او توضيح کوي. د همدې اصل له مخې نحوه دغه ډول پيژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه د جملو په معنا او مفهوم باندې پوهیدل دي. ددغه نظر له مخې په نحوه کې د معنا مطالعې ته زیات ارزښت ورکول کیږي.
د یوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهیدنه او پېژندنه کیدای شي او علت يې هم هغه د ژبې چاپیریال دی چې د ژبې شکلونه (فونیمونه، مورفیمونه، نحوي واحدونه تکمیمونه) په کې شامل دي. مګر په مقابل کې د معنا چاپیریال او سیمه ډیره پراخه وي په دې علت سره چې ډیر ژبني شکلونه د یوې څخه ډیرې معنا ګاني لري او په ډېرو ځایونو کې کارول کیږي.
څنګه چې په نحوي کې د کلمو تنظیم د هغوي ترون او ارتباط د يو بل سره چې څنګه خبرې، فقرې، غونډو نه، عبارات او جملې جوړ وي څېړل کیږي نو ځکه وايو چې د نحوي (Syntax) وظیفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده یعنی د یوې ژبې د عبارتونو، فقرو (غونډونو) جملو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لارې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه یا په کلي ډول ښايي د نحوې برخه د هرې جملې په باب لاندینیو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د یوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، یعنی هغه کوچني واحدونه چې جملې جوړ وي؟
2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه یو دبل سره يو ځای کیږي تر څو جملې جوړې کړي؟ یوه جمله باید تر وروستي بریده پورې وویشل شي.
3. وروسته له هغې چې د یوې جملې مورفیمونه مو په ګرامري واحدونو وویشل لاژمه برېښي چې ددې پوښتني د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نومیږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نیول کیږي.
د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپل وار که له یوې خوا د ژبپوهنې په بنسټ ځینې ګډ ګرامري خصوصیات لري ولي له بله پلوه ځانګړي او ټاکلي خصوصیات هم لري چې د هرې ژبې په سترکچر او جوړښت پورې اړه لري.
د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته ځیر شو په ځینو ژبو کې د صرف او نحوي ترمنځ کوم ټاکلی او معین بېلوالی نه لیدل کیږي نو په دې توګه صرف او نحوه په بېلا بېلو برخو او فصلونو (څپرکو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې نه څېړل کيږي. خو د نړۍ په اکثروژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

څنګه چې زمونږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د څېړل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

په دې توګه د مورفيم پوهنې او سينټېکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېليږي. په نحوي کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او ګردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توګه:

څنګه چې د مخه وويل شو، نحوه د ګرامر د يوې څانګې (برخې) په توګه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږيږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کيږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پېژندنې او مطالعې له مخې ځينې بيل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلګې په توګه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توګه منل شوي دي په دې معنا چې:

1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کيدونکي صوتي غږې په توګه.

2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژۍ Morphology) يا نه تجزيه کيدونکي لفظي واحد په توګه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانګړو اصطلاحګانو سره مخامخ کيږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينټېکسي اصطلاحګانې خاصه نومونه نه لري مګر په نورو ژبو لکه (انګريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تګميم (Syntagam سينتاګم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرګندولای شي.

تګميم، سينتاګم، تاکسيم يا سينتاکتيکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينتاکتيکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره ژبپوهنه کې د تګمیم، سینتاګم اصطلاح د یونانی سینتاګمه (Syntagma)څخه د یو ځاي کیدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې یې معناګانې په توپیر سره راغلې دي[1].

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ریفرماتسکي نظر د سینتاګم په باب داسې دی:

(سینتاګم ددوو غړو د ترکیب (مورفیم، لغت، د کلماتو ترکیب) څخه چې یو تر بله اړیکې ولري عبارت دي).

همدارنګه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو.

په نحوي سیستم کې د تګمیم سینتاګم تجزې او ترکیب او د هغوي ترتیب او تنظیم ته سینټېکس ویل کیږي. په بله وینا سره په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوي د مربوطه اجزا وو تجزیه، ترکیب، تنظیم او څرنګوالې ته نحوه (سینټکس) ویل کیږي.

څنګه چې په نحوي جوړښت کې (تګمیم Tagmeme یا سینتاګم Syntagma یو نحوي واحد دی او بیا یو نه تجزیه کیدونکی (نه بیلیدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی.

نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر یو غونډ (ترکیب) په مستقله توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي).

په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکیب د پوهې او مطالعې بحث ته وایې. د کلمو د ترکیب یا هغه اصطلاحات چې د دوویا ډېرو کلمو (لغتونو) د یو ځاي کیدو څخه منځته راغلي وي یا دا چې د دوویا زیاتو لغاتو او اداتو د یو ځاي کیدو (پیوستون) له کبله جوړ شوي وي.

یادونه:

ځیني پوهان د ژبني ترکیبونو Phrases (جملوي جزیا نیمګړې جملې) مطالعې او څېړنې ته هم (Syntax) وایې.

که چېرې دا ومنل شي نو په سینټېکس پورې تړلې تیوري به هم د ترکیبونو (Phrases) تیوري وي.

---

[1] ب. ن له وین، د ژبپوهنې مقدمه، مسکو 1973 (253) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیبونو یا فریز د تیورۍ څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړېږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړېږي.

څنګه چې پوهېږو ژبه د علایمو (نخښو) یوه دستګاه ده. صوتي نخښې، لفظي نخښې یعنی دا چې صوتي نخښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نخښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نخښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګټل کیږي او په پای کې خبرې جوړېږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوې موضوع جوړوي.

کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی خوکه چېرې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تکمیم یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.

د مثال په توګه که وو ایو: دغه څوك دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تکمیم دی ځکه یو ازاد او خپلواك ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هوښیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هوښیار.. هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث کارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تکمیم ورته ویلای نه شو.

مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړې توګه سره وګورو یعنی (هوښیار هلك) په توصیفي حالت کې تکمیم دی، ولې بیا هم که د (هوښیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنګه چې (هوښیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تکمیم نه دی مګر (هوښیار هلك راغی) په خپل ذات کې تکمیم او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هوښیار هلك راغی) وو ایو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنګه چې په یوازې او ځانګړې توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غونډ په دغه ډول سره تکمیم او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنی پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هوښیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هوښیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنی د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چې د شکل له مخې ګورو چې د جملې دواړه برخې هره يوه يې تقريبا پوره جملې دي او کيداي شي په خپلواك صورت کې هم استعمال شي او تګميم وګڼل شي، چې دا جملې د فقرې (Clause) په نامه يادېږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمي څېړنو لـه مخې تګميم چې د جملې محتـوا هم ګڼل کيـږي داسې تعريفوو: (تګميم يـا نحوی واحد ، داسې يـو ګرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او يا د ګرامري شکلونو تـر ټولـو کوچنی معنالرونکی واحد تګميم (Tagmeme) دی. نو تګميم تر ټولو کوچنی نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد دی چې يو مستقيم، مستقل او با مفهومه ګرامري شکل دی چې پـه نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې ګورو:

(هلکـه) د نـدا پـه حالت کـې کـه څـه هم دغـه ډول خپلواك ګرامري شـکل د جوړښت لـه مخې نيمګړی دی مګر ځنګه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وايي او (هوښياره هلکه) هم همدا ډول دی. خو (هوښيار هلك راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پوره دی مګر ددې له پاره چې ځينې وخت مقيد کيږي لکه په دې مثال کې (کله چې هوښيـار هلك راغـی.. دلتـه جمله مقيده شوه تر څو چې دويمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړيږي.

په دې اساس (کله چې هوښيار هلك راغی) مقيده فقره يا (Clause) بلل کيږي مګر (هوښيـار هلك راغـی) خپلـواك ګرامـري شـکل دی. کـه پـه خپلواکـه توګـه وکـارول شـي. نـو ځکـه يـې جملـه Sentence يا تګميم بولو.

که چېرې يوګرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه يا جزوي نـو مقيـد ګرامري شکل دی او که چېرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخه نـه وي نـو خپلـواك ګرامـري شـکل دی چې تګميم يا نحوي واحد هم ګڼل کيږي.

اوس چې مو د تګميم يا نحوي واحد په باب ځرګندونې کړې نو لومړی غـواړو د جملې پـه بـاب ځينی لنډې ځرګندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظريې وړاندې کـړو بيـا بـه د پښتـو ژبې ترکيبونو (Phrases) جلمو په ډولونـو، جوړښتونو باندې رڼا واچوو. البتـه زمونـږ د موضـوع اصلی برخه ده.

جمله (Sentence)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله یوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ویل کیږي.
جمله د انګریزي Sentence ، فرانسوي Propostion ، جرمني Staz ، هسپانوي Oracion او روسی ژبې پریدلو ژینیه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانګړو معناګانو درلودونکی وی. ولې ګرامري معناګانې یې سره ورته یا یوګډل کیږي[1] د مثال په توګه:
(په انګریزي ژبه کې که د سېنتېنس کلمې ته ځیر شو او څېړنه پرې وکړای شي سربېره پردې چې د جملې معنا لري یو لړ داسې نورې معناګانې لکه (پریکړه، حکم، جزا) او نورې هم لري.
همدارنګه د سېنتېنس کلمه درېلو لغت پرویلو او محکمې ته راکښلو په معناګانو سره هم راځي[2].
دلته مونږ د جملې یا سینتېنس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د ګرامر له مخې رڼا واچوله شي یعنی د جملې پیژندنه او څېړنه په ګرامري چاپیریال کې تر سره شي. ښایي چې ددې مطلب د څرګندولو له پاره څه نا څه ګرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پېژندنه او تعریف وکړو باید یادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعریف چې هیڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځای پر ځای وي نشته ځکه تعریفونه او مفاهیم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختګ پروسه (جریان) ځای په ځای نه دریږي د بشپړتیا او پرمختګ په لور درومي.
په دې برخه کې ممکن په ګرامرونو کې په عنعنوي تعریفاتو باندې زیات ټینګار شوی وي خو ددې پرنسیب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانی شتمنې که څه هم نیمګړتیاوې به ولري د نویو څېړنو په هکله باید تر مطالعې لاندې ونیول شي تر څو نسبتا کره او نوې معلومات تر لاسه شي.
که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نیمګړي وي نو ښایي چې بله ورځ به لاپسې بشپړ او زیات شي. د پخوا څخه د جملې په هکله ډیر تعریفونه شوي او د بېلو بېلو پوهانو له خوا ورته جلا جلا تعریفونه او څرګندونې شوي دي ولې په علمي توګه د جملې په باب معین تاکلی او ثابت تعریف نه لیدل کیږي مګر په مقابل کې یې د دوو سونه زیات تعریفونه په دې برخه کې موجود دي[1].

د جملې په باب د پوهانو نظریې

---

[1] و.س. اخمانووه، ژبنی اصطلاحي قاموس، مسکو 1966، 347 مخ.
[2] کابل مجله، 1356ل کال، لومړۍ ه (10) مخ.
[1] د. ای. روزینتل. معاصره روشي ژبه، مسکو 1964 (280) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مونږ په وینا او لیکنه کې خپل فکر په شفاهي یالیکلي بڼه افاده کوو نومجبوریو چې جملې جوړې کړو څکه چې زمونږ وینا د جملو په مرسته څرګندیږي یا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توګه زمونږ افکار یوازې په جملو کې او د هغوي په مرسته افاده کیږي. په دې ترتیب د جملې پېژندنه د ارستو زماني څخه پیل کوو.

جمله د یو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ویلي دي:

(هره نظریه (مفهوم) د جملې په شکل څرګندیږي مګر ټولې جملې مفاهیم نه څرګندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داری او داسې نور مفاهیم ځای شي خوپرته له دې څخه ممکنه ده، چې یو فکر – د شعور د ځینو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعالیت انځوروي: جمله د احساس د څرګندولو وسیله هم ده)[2]. همدارنګه په پخوانی فلالوژي کې جمله (مفاهیم د الفاظو په مرسته څرګند شوي وي او یا د الفاظو ترکیب چې پوره یو مطلب څرګند کړي[3] په په لرغوني یونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه یوناني پوه د یونیوس تراکس Dionysius Thrax د یوناني ژبې د قاعدې په باب یوه کوچنۍ رساله لیکلې وه. په هغې کې یې د جملې تعریف او پېژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم څرګند کړي)[1]

وروسته بیاغربي (لویدیځ) ګرامریستانو هم دغه تعریف منلی او کارولی دی. ولې د غربي ګرامریستانو څخه د مخه عربی ګرامر پوهانو هم دغه تعریف منلی دی چې کلام یا جمله هغې ته ویل کیږي چې اوریدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پیړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د یوه منطقي قضاوت فعلي ترکیب په توګه وپیژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلایف ویلی دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه څرګند کړای شي جمله ده)[2].

---

[2] همدغه اثر او همدا مخ.

(3) یو، س، ماسلوف، د ژبپوهنې مقدمه (اساسات) مسکو، 1975، (633) مخ.

[1] پوهنوال محمد رحیم الهام روشی جدید در تحقیق (دستور زب ان دري، پوهنځی ادبیات و علوم بشري، کابل (1349 ش کال).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړي پیل په لویدیځه نړۍ او روسیې کې د جملې په باب روحیاتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظريې نمایندګانو څخه په روسیه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب یې خورا زیاتې څېړنې کړې دي خو بشپړې نتیجې ته هم نه دی رارسیدلی[3] تر دې وروسته ف.ف فورتوناتوف د عنعنوي ګرامر پلوي د جملې په باب داسې بیان کړي دي. جمله یو ډول د کلمو د ترکیب څخه ګڼي او لیکلي دي:

(دوینا هغه ګرامري ترکیبونه چې په جمله کې استعمالیږي په جمله کې د ګرامري مبتدا او ګرامري خبر په توګه راځي)[4].

ایراني ژبپوه ډاکتر پرویز خانلري د جملې تعریف د تراکس په توګه کړی دی یوازې (د نظم او نثر الفاظ یې ترینه ویستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه یې از کلمات است که بر روی هم دارائی یك مفهوم تمام وکامل باشد)[5].

همدارنګه ځینو پوهانو د جملې تعریف داسې کړی دی:

---

[2] ف.ي. بوسلایف، د روسي ژب تاریخي رامر، 1858 (110) مخ.
[3] یو. س. ماسلوف، د ژبپوهی اساسات، مسکو، 1975 -233 مخ.
[4] ف.ف. فورتونانوف د روسي ژب رامر مسکو 1899 -(36مخ).
[5] پوهنوال محمدرحیم الهام، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهن ی ادبیات وعلوم بشري، کابل 1349- (141) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله - د الفاظو او کلمویو داسي ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پورې په ګڼ شمیر ګرامرونو کې جمله یا کلام داسي راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وایي چې لږ تر لږه له دووکلمو څخه جوړه شوې وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمګړې جمله.

د بشپړې جملې څخه په همدغو ګرامرونو کې مطلب دا دی چې اروېدونکي یې په اوریدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمګړې جمله چې اوریدونکي ترې پوره او بشپړ مطلب وانخیستیلای شي. لکه (د ګلانو غونچې، توره وریځ) ... او نور.

همدارنګه د جملې تعریف داسي هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کیدو څخه جوړیږي چې د نحوي کوچنی واحد دی.

په بل ځای کې داسي بیان راغلی دی:

د یو مقصد د څرګندولو دپاره مجبوریو چې کلمې سره یو ځای کړو نوله دې امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کیدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملې په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته څرګندولای شو. هغه توکي چې جمله یا کلام ورڅخه جوړیږي د کلام جزیا اجزابلل کیږي.

دغه پورتني تعریفونه د پښتو ژبې په ګرامرونو کې لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو ګرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسې نورو کې راغلي دي.

د امریکې ژبپوهان بلوم فیلډ د جملې ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملې ساختماني معنا هغه معنا ده چې د جملې د توکونو په مرسته څرګندیږي ببله دې چې قاموسي (لغوي) خواوې په نظر کې ونیول شي.

د جملې د جوړښت او ساختماني معنا یوازې د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوې بلکې اکاډیمیسن ډ.ل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړې ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملې له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چې د جملې په لغتونو پورې اړه نه لري یعنی لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چې دا نظریه هم د چا مسکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا پر مخ ولاړه او پراختيا يې وموندله[1] ترانسفور ميشنل ګرامر چې په 1957کال چا مسکي ليکلی دی د نحوي جوړ ښتونو په نامه اثر دی. دوي څرګنده کړه، چې که د يوې جملې کلمې په غير شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بيا به هم ساختماني معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتيب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فيلډ) ګرامر ته د ژبنيو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توګه ګوري او زياتوي چې په ژبه کې د ژبنيو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتيب د ژبې ګرامر جوړوي او دا هم زياتوي چې د ژبنيو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتيب 2- داواز برابروالی 3- فونيټکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرګندولو کې د عامل په توګه مرسته کوي.

د جملې د تعريف د کره کولو له پاره ښايي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونيوله شي ځکه يوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په ګوښې توګه سره د جملې پېژندنه نه شي کولای.

که چېرې داومنو چې جمله يو داسې نحوي واحد دی چې د فورم او معنا په شريك او ګډ ارتباط سره ځانګړی ژبنی سيستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) يو ژبنی سيستم هم دی. څنګه چې ژبه يو جلا ژبنی سيستم دی او جمله په دې سيستم کې د نحوي واحد په توګه پېژنو نو بيا ويلی شو چې جمله هم يوکوچنی ژبنی سيستم دی.

په دې کې هيڅ شك نشته چې جمله معنا لري او يو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله ښه به داوي چې د بلوم فيلډ نظريې ته پاملرنه وکړو.

دی وايي متکلم او خبرې کوونکی د عبارت په ذريعه اوريدونکی دې ته اړباسي چې شرايطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرايطو او حالاتو او په هغوی پورې مربوط ځواب ته د هغه عبّارت معنا وايي يا په بل عبارت کله چې يو ژبنی فورم له خولې څخه ووځي نو اوريدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبني شکل معنا ګڼل کيږي.

بلوم فيلډ وايي چې د ژبني فورمونو معناګانې په عملي او علمي توګه هغه وخت ټاکل کيدای شي چې د پوهې ټولې څانګې بشپړې شي او پرمختګ ته ورسيږي نو بيا ويلی شو، چې جمله سربېره پر نورو سيستمونو يو سيمبوټيك سيستم هم دی په دغه سيستم کې (جمله د سيميم له

(1) Transformational Generative Grammar.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظره اندازه کيږي او سيميم د جملې د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنګه چې څرګنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تکميم) دی په دې معنا جمله دوينا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله يا خبري يا پوښتني يا تعجبي يا امري وي او هر يو نحوي واحد د دوورکنونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسنداليه او مسند ، لاکن جمله داجزاو په لحاظ په بسيط، مرکب او، مختلط شکل تقسيمېږي.

اوس چې په ګرامرونو کې د جملې په باب څه معلومات وړاندې شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفيم بحث ته هم ورننوځو.

ليدل کيږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphologicl Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعيت او نورو خصوصياتو له مخې په ترکيبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قيدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندې تقسيمېږي، چې بيا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخې په ازاد (خپلواک) او مقيد (نا خپلواک) باندې سره بېلېږي.

مقيد لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقاقي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاړي، ورستاړي نښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقيدو واحدونو سره ارتباط پيدا کوي يعنی په ترکيبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او يو ځای کيدنه صورت مومي او په دغه ترتيب سره الفاظ په يوه ټاکلي نحوي حالت کې واقع کيږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه يادېږي.

لفظي واحدونه هر يو ځانته يوه خاصه ګرامري ګټه ګوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارينه، ښځينه) عدد (مفرد، جمع) حالت (مستقيم، غيرمستقيم (اصلي، غيراصلي) صورتونه لري. او فعلو نه دوجهه لازمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشاري نژدې او لري صورتونه هم ښيي.

که مونږ د مورفيم د تعريف د پاره د جزياتو څخه تېر شونو خپل بيان داسې لنډوو، د يوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفيمونو دريځ ته پاملرنه وکړونو وبه ليدل شي، چې په جمله کې د مورفيمونو د ځای تغيير او تبديل د جملې په ارګانيزيشن (جوړښت) کې تغيير او بدلون پيښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سيستم لري. همدغه علت دی چې ديوې ژبې زده کړه د جملو په يادولو اوزده کولو باندې زيات اړخ لګوي. د مجردو لغتونو په يادولو سره ژبه نه زده کيږي.

که په يوې جملې کې د مورفيمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د (زه له پوهنځي ښخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي ښخه راتلم) په جملو کې ګورو:
1- که (زه) ښخه وروسته (را) مورفیم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل) دریښو ښخه وروسته (em م) د مورفیم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بیا دغه تاکلې معنا نه څرګندوي.
له دې امله جمله سربېره پر مورفیمیك سیستم زماني او مکاني سیستم هم لري که چېرې دغو سیستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې ښخه معنا نه شو اخیستلای.
اوس به دې ټکي ته ځیر شو، چې د جملې سیستم څه شی دی که څه هم د جملې سیستمونه زیات دي خو مونږ د تعریف د پاره په خپله سیستم تعریفوو، وروسته به بیا تروسه وسه د جملې په نورو سیستمونو باندې خبرې وکړو.
سیستم: هغه نظم او ترتیب دی چې د هغه په تغییر سره په (جوړښت) کې هم تغییر او بدلون راځي.
ترڅو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جریانونه او ممیزات ونه پېژندل شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه ګرانه ښکاري.
څرګنده شوه چې جمله د ژبنیو فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحدیې جوړ کړی دی نو دلته بې ځایه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.
د ژبنۍ جملې د توکونو مجموعه یو میخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه ده، چې هره پرزه = برخه (ژبنی فورم) جلا او ځانګړی ځای لري.
د مثال په توګه د پښتو ژبې په یوې جملې کې ګورو چې فعلي ژبنی فورم داسمي ژبني فورم پر ځای او اسمي ژبنی فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مګر که را هم شي یا به جمله بې معنا او یا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کیږي.
که وواېو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د یو اسمي جز په توګه د جملې د مبتدا په حیث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې یې و تړولکه دغه لاندې جمله:
اخك قلم مات کړ یا اخك قلم واخیست.
په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) ښخه ګڼل کیږي.
همدارنګه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو[1] په نامه یادیږي که څه هم په خپله معنا نه لري مګر د معنا د تغییر سبب کیږي. د ژبې په دواړو دستوري (ګرامري) ساختمانونو کې ونده لري.

[1] **محمد رحیم الهام، تیوري های نحو در زبان دري، کابل پوهنتون،** 1358 **ه ش کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه جمله د فونو لوژي لـه مخې د ژبنيـو اوازونـو داسې مجموعـه ده، چې نحوي واحد جوړوي. دغـه ژبنـي اوازونـه د ځـانګړي سيسـتم لانـدې خـاص نظـم او ترتيـب پيـدا کـوي. او داسـې اختيـاري تسلسـل نـه دی، چې د ژبنې سيسـتم د اصـولو لـه رعـايتولو څخه پرتـه زده شـي بلکـې د ټولنې د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کيږي.

په هر صورت جمله د ګرامر له مخې اوس داسې پېژندل شوې ده:

د وينـا يـو داسـې خپلـواک او مـستقل صـورت دی، چې پـه کـوم بـل صـورت (ساختمان) کـې د ګرامري ساختمان د کومې بلې برخې حيثيت ونه لري.

د مثال په توګه:

1. څوك خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړې؟
3. په کوټه کې څوك ناست دی؟
4. تا څوك وليد؟
5. دغه ليکوال څوك دی؟

د پورتنيو سواليه جملو ځواب د قرينې له مخې داسې راځي: (ميرويس) چې دغه ځواب يو ځانګړی او مستقل شکل دی او د کومې بلې جملې يا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حيثيت نه لري.

مګر د پورتنيو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. ميرويس خبرې کوي.
2. ميرويس خبرې وکړې
3. په کوټه کې ميرويس ناست دی.
4. ماميرويس وليد
5. دغه ليکوال ميرويس دی.

ميرويس په دريو لومړيو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توګه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توګه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توګه ځواب ګڼل کيږي.

په دې لحاظ ميرويس يوازې او په ځانګړې توګه هم سم ګڼل کيدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: ميرويس توره او ميړانه وکړه.

دلته وينو چې ميرويس په پورتنۍ جملې کې د يوه غړي (جز) په توګه دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعنى ميرويس د جملې معنا نه لري، بلکې په دغه غونډ (ترکيب) کې يوه برخه ده. چې په يوه مستقل او خپلواك صورت کې د ګرامري جوړښت او ساختمان د يوې برخې حيثيت لري، چې دلته ميرويس توره او ميړانه وکړه، ټول عبارت يوه جمله ده.

په عمومي توګه پوره جمله هغه ساختمان دی چې مسند اليه (فاعل) مفعول او مسند (فعل) په کې موجود وي.

لنډ عبارت: يا جمله هغه ته وايي چې منصرف (اوښتونکی) فعل ونه لري او په خپله د کومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنګه مونږ دغه ډول جملې په مقايسوي ډول تر څېړنې لاندې نيسو لکه:

1- زرميني – راشه !   ځواب : ښه درځم

2- زرميني راځې؟   هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د ترکيب او رغاونې له مخې زيات توپير نه لري مګر د خصوصياتو او مميزاتو د سيستم له مخې پوره توپير په کې ليدل کيږي، ځکه پورتنۍ هره يوه جمله د جلا او ځانګړي ځواب او عکس العمل غوښتنه کوي. د همدغه اصل له مخې وايو چې جمله هغه نحوي واحد دی چې په تشريحي ساختمان کې د ځانګړو اصولو تابع دی يادا چې جمله هغه نحوي واحد دی چې ټاکلی اهنګ، تون، لحن او موسقيت لري. له دې امله جمله د پورتنيو مميزاتو له مخې هم يوه له بلې څخه بيليږي په دې لحاظ د جملې په ببلونه کې عروضي واحدونه لکه (فشار، اهنګ، لحن، فصل ، وصل) خاص ارزښت لري.

د تيرو خبرو په استناد يوه جمله لاندېني خصوصيتونه به لري:

1- نحوي واحد دی   2- دا نحوي واحد د مورفيمونو ترکيب دی.

3- د ژبنيو اوازونو سيستم دی.   4- دخاص زماني او مکاني سيستم تابع دی.

5- هره جمله ځانګړی لحن، تون او موسقيت لري.

6- (د بلوم فيلډ په نظر جمله کيدای شي يو اواز وي يا يو نوم وي)[1] لکه ددغې لاندې جملې ځواب: اکارونه دې خلاص شول؟

ځواب   هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوك دی؟

ځواب، خوشحال

7- جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم ويلی شو.

---

[1] **کابل مجله، 1356 کال (2-6) مخ لومړۍ ه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- جمله د معاشرت په جريان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسيله ده. همدارنګه جمله دوينا او محاورې ژبني واحد په توګه ديوه بشپړ او مکمل فکر څرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعيت څرګندويه او ددغه ډول واقعيت په باب ټاکلې اظهار يه ده، ځکه ويونکی د جملې په چوکاټ کې نه يوازې د خارجی نړۍ او چاپيريال د پيښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بيانوي چې ويل يې له واقعيت سره څه ارتباط ولري[1] مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنيو يا دوشوو نظريو له مخې دغه لاندې پرنسيبونه په خيال کې ساتل غواړو او ديوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بيانوو:

1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواك (مستقل) ګرامري شکل دی چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان[2] موجود وي.

3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.

4- جمله نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد يعنی تګميم د ی‌که تجزيه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.

5- په جمله کې د تشکيلېدونکو اجزاو (برخو)[3] ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وينا (خبرو) کې مشخص عروضي خصوصيات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په ليکنې کې دليك دود د نښو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بريدونه) سره جلا کيږې چې ددغو نښو د استعمال د ځايونو پېژندنه ضروري ده.

---

[1] ز. م. کالينينا، په معاصره ادبي پ تو ک مرکبي جمل ، مسکو 1966 ع، 4 مخ.

[2] عبّارت له (مسند اليه، مسند) يا (مبتدا او خبر) خه دي چ عمده او اساسي ساختماني اجزاوې په دې أول وي (اسيمه- اسم، ضمير. . .) + فعل يا اسمی غوڼأ + فعلی غوڼأ.

3- تشکيلوونکی برخه Constituent داسې يوه کلمه يايو ساختمان يا يو مورفيم ته وايي چ په کوم يوه لوی جوړ ت ک د هغه د جز په تو ه شامل وي. بايد په ياد ک وساتل شي چ ول تشکيلوونکي اجزا نحوي ساختمانونه دي، خو خورا أ ر واؤه او کوچني تشکيلوونکي اجزا نحوي جوړ تونه نه دي. همدارن ه ول نحوي ساختمانونه تشکيلوونکي اجزادي خوبيخي نحوي ستر ساختمانونه تشکيلوونکي اجزا نه دي. ددې خبرې معنا داده چ که عبارت (جمله) په خپله د کوم بل اوإده عبارت (جملی) يوه برخه وي نو تشکيلوونکي جزورته ويلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

ترکیب (غونډ - عبارت)

څرګنده ده چې ویل پوهنه (نحوه) د ګرامر د یوې برخې په توګه او په یوې جملې کې د کلمو (مورفیمونو) د ګرامري ترکیب یو ځای کیدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه په تاکلې ژبې کې څیړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څیړي او همدارنګه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتیاوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوي څیړنې د مطالعې او څیړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توګه د کلمو ترکیب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې یو توکی یا یوه برخه ګڼله کیږي.

لکه: هلك ولوید. یوه ساده جمله ده او دغه جمله د دووکلمو څخه جوړه ده. لومړی برخه یې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند الیه) اودو همه برخه یې (ولوید) فعل (مسند) دی. که چیرې په همدغې جملې کې دجملې د فاعل (هلك) سره ځینې مورفیمونه چې نحوي رابطه سره ولري یو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاوء سره یو ترکیب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، یو ډیر ښه هلك، یوغښتلی تکړه ښه هلك . . . دغه ډله کلمې د یوبل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حیث راځي او هم د هلك په ځای راتلای شي چې دغه د ترکیب (غونډ) (عبارت) په نامه یادیږي. همدارنګه د (ولوید) فعل سره چې د جملې مسند دی یو شمیر نورې کلمې یو ځای شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (خبر) کې سره راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: سخت ولوید. په زوره ولوید. سخت په زوره ولوید. یا وران ولوید. ډېر وران ولوید. خورا ډېر وران ولوید. بې ځایه خورا ډېر وران ولوید.

په پورتني اسمي غونډ کې ګورو چې هلك د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي غونډ ګڼل کیږي او په دویمه برخه کې ولوید د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدی نو فعلي غونډ (ترکیب) ورته ویلی شو. مګر دواړه ترکیبونه (اسمي او فعلي) په ځانګړي توګه بشپړ مطلب نه رسوي او دیوه غونډ (ترکیب) په راوړو سره په ځانګړي توګه معنا ناتمامه پاتې کیږي.

2- د ترکیب اصطلاحګاني او نظریې:

اوس چې د ترکیب (Phrase) په هکله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه کې د افغاني او خارجي ګرامر پوهانو نظریې او اصطلاح ګاني هم ذکر کړو.

په دې برخه کې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د کلمو ترکیب چې په لاندې ماخذونو کې د سلواسچیتانیا[1] د کلمو ترکیب (Phrases[2] نیمګړي ترکیبونه[3] کلام ناقص[4] ناقص مرکب[5] عبارت[6] او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونیسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوینا او خبرو په ترڅ کې الفاظ او وئیونه په ځانګړي توګه پوره معنا نه شي ښرګندولی، نو د یوې معنا د پوره او بشپړې څرګندونې له پاره د ویئونو (الفاظو) ترکیب، یو ځای کیدنه او د هغوي ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره ګڼله کیږي.

په جملو کې د کلمو ترکیب، رابطه او د ګرامري قاعدو خیال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم رکن دی. ځکه چې ترکیبونه په جملو کې ستره نحوي دنده لري نو ښایي چې ددغو ترکیبونو په برخه کې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو کې د ترکیبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بیا په بېلا بېلو ډلو او ګروپونو ویشل کیږي.

---

[1] ب. ن، کله وین، د ژبپوهنی مقدمه، مسکو 1974 (193) مخ.

[2] ان لیسي پ تو قاموس، پ تو ولنه، کابل 1354 (451) مخ.

[3] محمد ل مومند، د پ تو ژب لیاره. بلخ 1317، (317) مخ.

[4] محمد اعظم ایازي، قواعد پ تو، کابل 1327 (182) مخ.

[5] عظیم شاه خیال، صرف ونحو پ تو (283) مخ.

[6] محمد رحیم الهام روشی جدید در تحیقیق دستور زبان دري. کابل پوهنتون 1349(15) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې مونږ خپلې لرغونې، مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وکړو او په ډېر غوراو ځير ورته وګورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه کې هم دغه ترکيبونه راز، راز او د اندازې نه زيات دي. او هر ترکيب په خپل ځای او موقع ځانګړې معنا او مفهوم ښندي.

په پښتو ژبه کې ترکيبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر يوبه يې په خپل ځای وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو ترکيبونو Phrases ، اصطلاح (ايډ يوم Idiom) او داسې نورو ترکيبونو سره توپير وشي.

ترکيب (غونډ)

ترکيب د دوويا زياتو (خپلواکو او ناخپلواکو) کلمو او مورفيمونو يو ځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزايې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري، يا د دوو يا زياتو خپلواکو او نا خپلواکو مورفيمونو مجموعه ده چې برخې يې يو بل سره ګرامري رابطه ولري. د ترکيبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتيږي چې ترکيبونه د معنا، جوړښت له مخې بېل ډولونه لري.

ترکيبونه (غونډونه) برسېره پردې چې د جملو په جوړونه کې برخه لري په ځانګړې توګه د نحوي واحدونو وظيفه هم سرته رسوي.

ځينې ګرامريستان لکه ف.ف. فورتون اتوف[1] اوم. ن. پيترسون[2] نحوه Syntax د ترکيبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وايي او جملې يې د ترکيبونو يو ډول (قسم) ګڼلې دي.

د پښتو ژبې په ګرامرونو کې د ترکيبونو ذکر په لاندې ډول راغلی دی. پښتو ژبې ليارې کې داسې څرګندونه شوې ده:

(د نحوي علم د خبرې کلام ترکيب او تاليف او د کلمو د استعمال موقع بيانوي.

کلام: هغه نطق او عبارت ته وايه شي چې د مقصد د بيان د پاره ويل کيږي.

ترکيب: د خبرو هغه بيئت (ډلګی) ته ويل کيږي چې د دووليا زياتو کلمو څخه حاصله شوي وي. ترکيب دوه ډوله دی يو (نيم ګړی ترکيب بل بشپړ ترکيب)[1].

---

[1] **معاصره روسي ژبه. مسکو** 1970**.**

[2] **همدا اثر.**

[1] **محمد ل مومند، د پ تو ژبي لياره، بلخ،** 1317 **کال** 316 **مخ د زياتو معلوماتو د پاره همدغه ماخذ و وري.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه محمد اعظم ایازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونحوه کې د ترکیبونو یادونه کړې او د کلام اقسام تر سرلیك لاندې داسې لیکي: کلام پردوو ډولو دی:

(کلام ناقص او کلام تام)[2]

همدارنګه د هر برت پنزل پښتو ګرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو یعنی د ترکیب Phrases اصطلاحګانې یادې شوې دي. دلته عبّارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توګه د ترکیب په برخه کې دا داتي ترکیبونو اسمي غبرګو ترکیبونو، فعلی ترکیبونو او داسې نورو یادونه یې کړې ده. عظیم شاه خیال (د پښتو رف ونحوه) کې د ترکیبونو په باب داسې څرګندونه کړې ده: مرکب د دوو یا ددوو څخه زیاتو کلمو یو ځای کولو ته ترتیب وایي او په دې کې چې کومه خبره یا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وایي مرکب یا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص یا نیمګړې مرکب کلام (2) تام مرکب یا کلام یا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وایي: هغه مرکب ته وایه شي چې څه پوره خیال یا مطلب ترې نه څرګندیږي یعنی داسې مرکب چې اوریدونکی ترې پوره فایده وانخستی شي او تسله یې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بیان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د یوې جملې جزوي[3].

همدارنګه د ترکیبونو په باب د پوهاند رښتین علمي اثر[4] په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسیکالوجی) په برخه کې ډېر ښه معتبر مواد لري. د ترکیبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ ګڼل کیږي. په دغه اثر کې د اسمي ترکیبونو ټول ډولونه. غبرګ ترکیبونه، بشپړ نابشپړ، عددي، ضمیري، قیدي، صفتي او داسې نور... او هم دارنګه د فعلي ترکیبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

---

[2] **محمد اعظم ایازي، پ تو نحوه، کابل** 1327**.**

[3] **عظیم شاه خیال، صرف نحو پ تو، پ ور.** 283 **مخ.**

[4] **صدیق الله ر تین، پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل** 1327**ه ش کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه پوهاند رښتين د پښتو ګرامر دويم ټوک کې د نحوي واحدونو (ترکيبونو) پـه برخـه کې پوره مفصل معلومات وړاندي کړي دي[1].

د ترکيب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکيبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره يو شي ګډل کيږي مګر فرق يې دادی چې دغه ډول ترکيبونه مرکب مفهومونـه ښکـاره کوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زياته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ويلي شو:

1. ترکيب د دوويا زياتو مستقلو يا نامستقلو کلمو څخه جوړيږي.
2. په ترکيب کې يوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکيب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټينګيږي.
4. ترکيب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم ښکاره کوي.
5. د جملې او ترکيب ترمنځ توپير او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکيبونو کې د کلمو ترتيب:

د کلمو ترکيب د ګرامري قاعدې (دمطابقت) له لارې سرته رسيږي او په دې کې د کلمو ترتيب هم برخه لري.

په دې اساس که چيرته د کلمو په ترکيب کې د کلمو ترتيب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نيول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتـو ژبـه کې د توصيفي ترکيـب (غونډ) ترتيب داسې دی چې لومړی صفت او بيا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامــري لحاظ صفت د موصوف تــابع وي لکـه: ناولې ښځه، ښېرازه سيمه، ښکلې ودانۍ/ مګر که وواېو ښځه ناولې، سيمه ښيـرازه نو بيـا دا هغه ترکيب (Phrase) نه دی چې ټاکلې معنا ښکنده کړي په دغه صـورت سره د کلمـو او ويئونـو بې اساسه ترکيب (يو ځاي کيدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك (**1359**کال)،** 1370 **لمريز کال کابل چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سرینې، پسینې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړیږي لکه: د هېواد شاړې دښتې، د افغانستان غرونه.

3- څنګه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنګه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، څکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.

4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کیږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواك ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناټاکلو باندې هم بیلیږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا یې ټاکلي او ثابت وي[1] او د هغو اجزاو پر ځای نشو کولای بله کلمه راوړو څکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وراندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند ځلی، د ملالۍ مېرانه، د پښتنو مېړانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولاً د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یاکس پورې اړیکه پیدا کوي.

څیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دی[2].

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې یې ټاکلي او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېل بېلو مواردو (ځایونو) کې څیني نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

---

[1] **د. ك. ا سكالوف، 1،س، صديتوف،** 101 **عبدالظهو روف.**

[2] **په پ تو ژبه ک كله هم (د (اضافت(د) حذفيإي او د توصيفى تركيب په دودهم را ي لكه: كابل پوهنتون، ميرويس ميدان، انار ل.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملالۍ کمیس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکمیس، لس تنه، څو تنه... او داسې نور. . . په پښتو ژبه کې د ځینو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصیفي ترکیبونو څخه پرته نور ټول ترکیبونه د ناټاکلو (غیر ثابتو) ترکیبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زیات شمیر ترکیبونه شته چې د یوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقیده توګه استعمالیږي چې دغه ترکیبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکیبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ویشل کیږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکیبونو کې یوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کیږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاك سپیڅلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنګ رنګ، خواږه خواږه، جوړه جوړه، نیغ نیغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نیمګړي یا نابشپړ مثالونه لکه: چاي ماي، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کوږ وږ، کډوډ، البته د پورتنیو ترکیبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رښتین اثر وګورئ[1]

څنګه چې دمخه مو اشاره کړې ده خپلواك (ازاد) ترکیبونه په اسمي او فعلي ډلو باندې ویشل کیږي نو دلته دا هم زیاتو چې داسمي اوفعلي ترکیبونو ترمنځ زیات توپیر هم لیدل کیږي، ځکه اسمي ترکیبو نه او فعلی ترکیبونه د معنا د بشپړ تابه یا نابشپړ تا به له مخې سره توپیر لري یو اسمي ترکیب د جملې د مبتدا په حیث او فعلی ترکیب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلي ترکیبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکیب (غونډ) ترمنځ توپیر:

د جملې او ترکیب ترمنځ خاص توپیر شته ځکه هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدله کیږي. د یوې جملې مبتدا او یا خبر هر یو د ترکیبونو (غونډونو) (اسمي- فعلي) څخه جوړیږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې مبتداء او خبر او همدرانګه د هغوی متعلقات ځای لري مګر په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي یا اداتي ترکیب یو لنډ (Utterance) عبارت (جمله) تشکیلولای شي. د لنډ عبارت څخه د رومبي یا وروستي عبارتونو له قرینې څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلومیږي لکه:

سبا؟، زما په کورکې؟، ای سړیه!

[1] **صدیق الله ر تین، پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل** 1327 **لمریز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو صاحبه!، بلی هو!، نه نه، (وا وا! او داسې نور ترکیبونه[1] مګر که چېرې دغه لاندنیو ترکیبونو ته نظرواچو، نو بیا د عبارت (لنډ عبارت) یا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د یو بشپړ او مکمل ترکیب (Phrase) حیثیت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې ننداره، ګران هیواد

که چېرې ووایو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې نندراه ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکیبونو کې معمولاً کلمې یو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې ګرامري مطابقت څرګندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتیب او ګرامري مطابقت ضروري دی.

لکه : د سپند څپه، داسونو ښنا، مست هاتیان، شنه زمریان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکیب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکیبونه په دوو ډلو سره (اسمي اوفعلي) بېلیږي چې بیا هره ډله یې په خپل وار سره په جلا ډلګیو وېشل کیږي.

لومړی: اسمي ترکیبونه (Phrases) او ډولونه یې:

اسمي ترکیبونه هغه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه (اجزا) یې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکیبونه په جمله کې د مبتدا (مسندالیه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په لاندې ډلګیو ویشل کیږي:

اضافي ترکیب:

دا هغه ډول ترکیبونه دي چې د یو اسم نسبت یو بل اسم یا ضمیر ته شوی وي یا په بله وینا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت (د) د مالکیت مقید مورفیم په واسطه له یو بل سره ارتباط پیدا کړي نو یو اضافي ترکیب لاس ته راځي[2].

د پښتو ژبې په اضافي ترکیبونو کې معمولاً یونوم مضاف الیه او بل نوم د مضاف په توګه وي چې مضاف د مضاف الیه څخه وروسته راځي.

---

[1] **هر برت پنزل، دپ تو رامر، کابل** 1340 **(194) مخ.**

[2] **محمد رحیم الهام، روش جدید در تحقیق د ستور زبان دري، کابل** 1349**، (150) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې اضافي ترکیبونه په لاندې توګه جوړېږي:

(د) د اضافت توری + نوم + نوم

د + مضاف الیه + مضاف

بیلګه: د ننګرهار ولایت، د پښتو نخوا غرونه، د پوهنتـون کتـابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.

الف: اضافی ترکیب (عبارت) د معنا له مخې د لاندینیو مقصدونو لپاره راځي.

1- د ملکیت یا نسبت او قرابت معنا ځرګندوي لکه:

د پوهنځي محصلین،د افغانستان خلك، د زمرك كتاب، د ملالۍ کځوره، د ځلمي ورور.

2- د اختصاص په مفهوم سره:

د بڼ ګلونه، د کابل ښار، د کابل منې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمریو کـور، د قبـایلو جرګه، د مشرانو جرګه.

3- د بیان او وضاحت په معنا :

د زرو ګوته، د خاورو کنډولی، د اخترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.

4- د تشبیه په مقصد:

د سترګو تور، دبلتون اور، د ښو غشی، د مینې اور، د لستوني مار، د انځرګل، د فکر تال، د عقل لاس.

5- د ظرفیت په معنا : داوبو جام، د غوړو ټیم، د چایو ډبلی، د اوبو ګیلاس، دوینو جام، د میو جام.

6- د وړتوب په مفهوم:

د لیـدنې وړ، د مـرکې وړ، د دوسـتۍ وړ، د خـوږ لومـنه، د وژلـو سـړی، د دوسـتۍ خلـك، د اشنایۍ وړ، دویلو خبره.

ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکیبونه:

نومیز (اسمي) ترکیبونه په ساده او مرکب ډول دي:

الف: هغه ترکیبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :

د+ نوم+ نوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي ورېمه، د انارګل.

ب: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې دجمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننګرهار باغونه، د نارنج ګلونه، د باغ ګلونه، د بڼ چونې، د هوا مرغان د داور تورې د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسۍ، د ستورو رڼا، د ګلانو ښکلا، د تورو بریښنا، د اسونو شنها.

د: اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نو مونه وي:

د+ جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزګاني، د بورګانو اوازونه، د خاتولو جنډې. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانۍ بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولنې ودانۍ.

هـ: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زماني پوه. د کور مشر، د زماني هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړو ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنايي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد، جمع) او مضاف فعلي صفت وي:

د + نوم (مفرد – جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلوونکي، د مجلي چلوونکی، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جریدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زماني رټلی، د خلکو ځپلی.

ح: مضاف الیه د توصیفی ترکیب مفرد په توګه او مضاف د مفرد نوم په توګه راغلی وي.

د + توصیفی ترکیب (مفرد) + (مفرد) نوم.

د نوي ښار جمات، دسره قلم قیمت، د نوي کال ورځ، د لوی خدای کلام.

ط: مضاف الیه د توصیفی ترکیب (جمع(او مضاف د مفرد نوم وي.

د توصیفی ترکیب (جمع) + (مفرد) نوم

د لویو ښارونو اوسیدونکی، د رڼا ورځو غل.

د ژیړو ګلو باغ، د تورو سترګو رنګ.

ك: مضاف الیه توصیفی ترکیب (جمع) او مضاف هم دجمع عدد نوم وي.

د تور و غرونو لیوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لویو غرونو زمریان، د شنوونو توتیان.

ل: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه مفرد اسم او مضاف یې توصیفی ترکیب وي.

د + اسم + توصیفی ترکیب (مفرد).

مفرد : د زماني هوښیار سړی، د قوم سپین ږیری، د پسرلي خوږه وږمه.

د + اسم (مفرد) + توصیفی ترکیب (جمع عدد).

دغم درانه خوبونه، د خوشحالې لنډ وختونه، د ملګرتوب ښې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.

م: مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف توصیفی ترکیب (مفرد) (جمع)

د + جمع عدد د نوم + توصیفی ترکیب (مفرد)،

د + جمع عدد نوم + توصیفی ترکیب (جمع).

د اوبو ډك جام یا د اوبو ډك جامونه

د شودو غټ پیروی- د کوچیانو اوږده کتارونه

د مستو ډکه کټوه- د سیندونو مستې څپې، د بوراګانو سوي نغمې.

ن: په دې ډول ترکیب کې مضاف الیه فعلي صفت (فاعلي، مفعولي) او مضاف توصیفي ترکیب، عددي، اشاري... ترکیبونه وي.

الف: د + فعلي صفت (فاعلی مفرد) + توصیفي ترکیب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفرد	جمع
د ليکونکي ښه مقاله	د ليکونکو ښې مقالې
د پوهاند پوخ نظر	دپوهاندانو پاخه فکرونه
د څېړاند علمي څېړنه	د څيړاندانو درنې وظيفې
د څارندوی درنه وظيفه	د څارندويانو درنې وظيفې
د تللي هېرياد	د تللو هېريادونه

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصيفي ترکيب.

د ړبيدلي ژيړه څېره

دوهلي تيزه منډه.

درټل شوي څوړند سر

ب: فعلی صفت + عددي صفت.

د + فعلی صفت + عددي صفت:

د ګنډونکي يو ماشين. د ښوونکي يو کتاب

د څورول شوي يوه خبره. د پرزول شوي خړه څېره.

جمع :

د ګنډونکو درې ماشينونه

د ښوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکيب =

د ښوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلی وال هوغه ونې.

د + مضاف اليه (مفرد، جمع) نوم او مضاف عددي ترکيب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکيب:

د ژوند يوه ښکلا، د سريو ويښته، دونې يوه لښته، د کوټې څلور ديوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورونو څلور ګوټونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.

3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).

د یوې ونې منه، د څلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.

4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)

د څلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.

5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:

د پنځو تنو پنځه برخې، دیوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږیري.

ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفی ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.

اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف هم د توصیفي ترکیب په توګه راغلي وي.

د + توصیفی ترکیب + توصیفی ترکیب.

الف: د لوی خدای پاك کلام، د لوړ انسان لوړ فکر

ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه

د غمجنوزړونو سوي اهونه.

د درندو خلکو درانه خو یونه.

بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:

مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفی ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.

د + مضاف الیه + مضاف:

د + عطفي ترکیب + (نوم):

د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.

دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)

د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواړه.

ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننګرهار، ښارونه، دا څك، بریالي، زمرك او ځلمي دوستي.

بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د + مضاف الیه + مضاف:

د + نوم (مفرد، جمع) + عطفی ترکیب:

د کندهار مڼې انګور او انار، دا څك بوتلونه کتابونه او قلم، د خلکو ارزوګانې او هیلې

د + مضاف الیه + مضاف په دې ترتیب سره چې:

(د + عطفي ترکیب + توصیفي ترکیب) وي.

د کابل او ننګرهار لویه لار، د سوز او ساز ډکې نغمې

د بلبلو او بورګانو سوې نغمې (لوړ اوازونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنیتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي ترکیب کې برسېره په نومونو و ترکیبونو د پښتو ژبې تکراري جوړه، مترادف- مشابه او متضاد ترکیبونه هم د مضاف الیه او یا د مضاف په توګه راځي، چې د ټولو راوړنه دلته ډېر وخت غواړي، یوازې دغه څو مثالونه یې د بېلګې په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو څولۍ څولۍ سلامونه.

2- د لویې ونې خواره واره ښاخونه، دغتې ونې خورې ورې څانګې.

3- د زرکو سترګو تیز تیز کاته، د هو سیو سترګو ترنده ترنده کاته.

4- د پېغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تك راتګ لار، د خوا په خوا مرکه، د شورماشور خبرې.

یا د ملګرې تګ راتګ، د خلکو شورماشور.

یادونه:

په اضافي ترکیبونو کې که چېرې د یوه نوم (مضاف الیه) پر ځای ضمیر راشي نو په دغه ډول ترکیب کې هم د اضافت (د): مضاف الیه + مضاف خپل دریځ ثابت ساتي لکه:

(د) زما کتاب، زمونږ هیواد، ستا خوښه، ستاسې هیله، دده ورور، ددې کتابچه، ددوی خبره، دهغه (هغې) ملګرې، د هغوی.. چې په دغو ترکیبونو کې هم د مفرد او جمع صورتونه را تلای شي. په دغه ډول ترکیب کې هم مضاف الیه تر مضاف د مخه راځي.

په پښتو ژبه کې یوازې په هغه صورت کې مضاف تر مضاف الیه د مخه راتلای شي چې،

1- مضاف الیه ناخپلواك (اداتي) ضمیرونه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- کله نا کله د بدل په توګه هم مضاف د مخه راځي البته په شعر او ځینو ادبي هنري لیکنو کې دغه طریقه دود لري.

لکه: ونه د چنار، پاڼه دګور ګورې، لښته دونې، سر د زړه.

توصیفي ترکیب:

داړ له ترکیبونه هم داسمي (نومیز) ترکیبونو (عبارت، غونډ) په ډله کې راغلي دي، چې دغه ترکیبونو ته په عامه توګه مرکب صفتونه[1] وایي البته په هغه صورت کې چې مرکب مفهوم ورسوي دغه ډول ترکیبونه (Phrases) د یو اسمي مرکز (زړي) سره د صفتي ډلې (کلمو) له ترکیب څخه لاس ته راځي.

توصیفي ترکیبونه (غونډونه) هغه دي چې دیوه اسم (نوم) یا ضمیر حالت څرنګوالی د صفت په واسطه بیان او څرګند شي.

په پښتو ژبه کې توصیفي ترکیبونه د جوړښت له مخې په لاندې توګه جوړیږي.

د مثال په توګه:

(صفت + اسم)، (نوم + نوم)، (نوم + صفت)، (نوم + قید)، (نوم + فعلی صفت)، (صفت + صفت).

ددغه ډول ترکیبونو بشپړ فهرست په لاندنیو ماخذونو کې لیدلی شو[2][3][4][5].

په پښتو ژبه کې صفت د نوم (مرکز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د ګرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دی.

که چېرې (موصوف) د نارینه یا ښځینه مفرد یا جمع وي نو صفت ورسره هم په هماغه ډول د عدد ، جنس، حالت له مخې سمون کوي[1].

[1] صدیق الله ر تین، د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل، 1327، (77) مخ.

[2] صدیق الله ر تین، د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل، 1327، (77-79) مخونه

[3] داکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل پوهنتون، 1357 کال د پوهن ي درسي نوټ (52-54) مخونه.

[4] عظیم شاه خیال، پ تو صرف ونحو، پی ور 1942 ع کال.

[5] د ارمستر، ا ی ر، مور نسترن، تاریخ تلفظ و صرف پ تو لومؤی وك، کابل. 1356 ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: نارینه (مفرد) ستری هلك، سبزنی کال، لنډ فکر
نارینه جمع، ستري هلکان، خواږه نثرونه.
ښځینه (مفرد): خوږه ورېمه، تازه هوا.
ښځینه (جمع) خوږې نغمې، ترخې ورځې.
په پښتو ژبه کې توصیفي ترکیبونه په لاندې توګه ښودلی شو:
الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)! لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوي مفکوره
ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خیالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورمېږونه، لنډې ورځې، اوږدې شپې.
ج: ضمیر + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواره، ځولیوني، څومره ډېر، څومره لوړ، څه ښکلی.
د: نسبتي صفت + نوم = توصیفي ترکیب.
کابلی سړی، ننګرهاري خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاندینی پوړ، ننۍ ورځ، دولتي موسسه، خاورین کنډولی، وریښمین کالی، او بلن ماسته، خیرن کالي، زړ ور خلك، ګټه ورکار، شته من سړي، غیرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.
هـ: نسبتي عددي صفت + اسم.
شلیز نوټ، سلګون نوټ، لسیز نوټ، پنځوس ګون نوټ.
و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصیفی ترکیب:
توریالی سړی، توریالي جنګیالي خلك، فرهنګیالی خوشحال.
ز: فعلي صفت (فاعلی) + نوم = توصیفی ترکیب:
راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکې دوره، تلونی هلك، وتندوی هلك، ګرځندوی موټر، خوځندوی (ځوځند) ماشوم.
ح: فعلي صفت (مفعولی) + نوم.
رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

---

[1] یادونه: په ینو شریکو صفتونو ک ددغه قانون خه مستثني دي لکه : هو سا، ساده، قوي، أااه، خپه (سؤي، ه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ط: اشاري ضمير + اسم[1]:

1- دا	دغه	هغه	ښار.
دا	دغه	هغه	جونګړه.
دا	دغه	هغه	وګړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استفهامي ضمير + نوم: کوم خلك، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څووم سړی.

په پورته مثالونو کې موولیدل چې صفت او موصوف د بسیطي او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وينو چې د ترکيب يوه برخه يې مرکب او بله يې ساده او يا برعکس وي او يا دواړه برخې يې مرکبې وي.

لکه: ډيرې خوږې منې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپيڅلي خويونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلك، وچ کلك لرګی، سره سپينه څېره، خواره واره کالي، وړې ترې مسافر.

لنډ لنډ کميسونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او څانګې.

3- هغه يوه ښکلې نجلۍ، دغه يوښه پوخ مضمون.

علمي خپره شوې مقاله، دغه يوه خپره شوې علمي مقاله.

روښانه ليدله شوې مياشت، ربړل شوي مظلوم خلك.

يو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلې پښتنه مېلمنه پېغله.

په ﭘ و ژبه ﻛ د صفتونو د ﻳﻨﻮ ألو او د ﻳﻨﻮ ضميري صورتونو أولونه په ﻛﺎره تو ﻪ ﺮ ﻨﺪ نه وي نو داسمي مرکز او د هغوي د متعلقو صفتونو په ﻣﻨ ﻛ کله دغه د اسم او صفت مطابقت ﻛﺎره نه ﺮ ﻨﺪيإي لکه: ته خوار يا ته خواره، ته ساده، هغه ﺎر، هغه جو ﺆه! دغه کار، دغه پوهه . . .

[1] که د اشاري ضمير ونو سره د مرجع (نوم) يادونه شوي وي اشاري صفت بيا توصيفي ترکيب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـددي ترکيبونـه: چې د عـدد (شـمېر) او نـوم (معـدود) څخـه رغيـدلي وي. پـه دې ترکيبونو کې بيا هم نوم د ترکيب مرکزي (زړی) وي. په پښتـو ژبـه کې عـدد هم تر خپل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي[1].

په لاندې توګه عددي ترکيبونه دي:

1- عدد + نوم : دوه کتابونه، دوې ښانګې، يو خبر، يوه ماڼۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.

2- عدد + ضمير : يو هغه، يوزه، دوه دوي، دوه مونږ، دوه تاسې، دوه هغوي، يوته، يوزه، يـو څوك، يو څا.

3- ضمير + عدد: هغه دوه، دغه يو، دغه لس. کوم يو، کومه يوه هريو، هره ګړۍ، هر ساعت.

4- ترتيبي عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولګی، شلمه پېړۍ، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قيـدي (تميزي) کلمـې هم راوړل کيږي: دوه تنه سړي، ديرش کسه ميلمانه، څلور سره غويان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، يو تختـه کاغذ، دوه تانه رخت، يوه ټوټه ځمکه، يوه پايه الماری، څلور جوړې بوټان.

6- د مطلقو عددونو ترکيب د (پر) پريدلوك (سرينه) سره:

دوه پرپنځه، درې پرلس، يوه پر څلور، يو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم : دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2)[2].

8- په مرکبه توګه: عدد + توصيفي ترکيب (غونډ):

يوه ښکلې مرغۍ دوې هوښيارې نجونې، درې غټې چرګې، لس تنه پاخه مشران، يوه ډېره لويه درنه جرګه.

قيدي ترکيبونه:

د نوميزو ترکيبونو په ډله کې قيدونه هم ستره برخه لري، چې ددغـو ترکيبونـو اصلي او اساسي توکي قيدونه دي او د جلا او بېلا بېلو معناګانو په غرض ځيني نور مورفيمونه (تاکيد، عدد، نوم،

---

[1] په پ تو ژبه ک عدد د يو خه وروسته د جمع په تو ه راوؤل کيإي او دجنس په لحاظ (يو او دوه) تصريفيإي م ر ددرې شمير خه وروسته د ولو جنسونو له پاره يو أول را ي.

[2] د زياتو معلوماتو د پاره و وري:

د پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر. لومؤی وك. کابل. 1327 **لمريز کال** (121) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرينه او پسينه) ورسره يو ځاى كيږي او ټول تركيب د قيد په توګه په جمله كې استعماليږي. د پښتو ژبې قيدي تركيبونه (Adverbial) په لاندې توګه لنډ لنډ راوړل كيږي.

الف: قيد + قيد = قيدي غونډ (تركيب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا ديخوا. كښته پورته، لاندې باندې، اپلو دې پلو په تكراري توګه: اوس اوس، كله كله، ژر ژر. ورو ورو، چابك چابك، ګړندى ګړندى.

ب: نوم + نوم = قيدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، كلي كلي، سيندونه سيندونه، پنډ پنډ، ځولۍ ځولۍ، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قيدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوى لوى، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلى غلى، ګڼ ګڼ، وران وران، مات مات، ټوك ټوك.

د: عدد + عدد = قيدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

هـ : عدد + عدد + نوم = قيدي تركيب (غونډ).

يو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور كتابه، پنځه شپږ كاله.

عدد + اسم = قيدي تركيب (غونډ).

دوه ورځې، درې مياشتې، يوه ورځ، يو ځلې.

و: صفت + قيد = تركيب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه كښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپين سبا، توره شپه

ز: ضمير + ضمير = قيدى تركيب.

څوك څوك، چا چا، څه څه، كوم كوم.

ح: صفت + صفت:

ډير هوښيار، ښه غښتلى، توره خره.

ط: ټاكلى ضمير + نوم:

هر ځاى، هر چېرته (مكاني قيد)

هر وخت، هر كله (دزماني قيد)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ي: سرینه + نوم = مکاني قیدي ترکیب.

هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مکاني، زماني

ځای په ځای، کور په کور، کوڅه په کوڅه، کلي په کلي، وخت په وخت، کال په کال، میاشت په میاشت، ټك په ټك، ګړی په ګړی.

ل: صفت + په + صفت = حالتي قیدي ترکیب: پټ په پټه

(عدد + په + عدد): یو په یو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قیدي ترکیب:

کال تر کاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې

ن: قید + تر + قید:

ژر تر ژره، ټل ترټله.

ق: صفت + تر + صفت : لږ تر لږه، ډیر تر ډیره.

ر: قید + تر + نا خپلواك ضمیر.

وروسته تردې یا تردې وروسته، پخوا تر دې، مخکې تردې.

ش: (سرینه) سر بل په + صفت + نوم (قید):

په ښه توګه، په ډېره بیړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت: (سرينه) سر بل په + نوم: په خندا، په ژړا، په مړانه، په تلوار، په منډه

ض: سربل په + نوم + نوم = قيدي ترکيب: په منډه منډه، په د انګو دانګو، په خندا خندا، په ژړا ژړا، په نارو نارو، په چيغو چيغو، په کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکيبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکيبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکيبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په ترکيب کې کټ مټ تکرار شوي وي. لکه پورتني ځيني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغير سره تکرار شوي وي لکه: ټك ټوك، ډزډوز، ټيل ټال.

ج: چې په دوهمې کلمې کې داول توري په ځاي (م) يا (پ) يا (ب) يا (و) راوړل شوي وي لکه: لرګي مرګي، ډوډوی موډی، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خرپړ، ژېړپيړ، کلك پلك، هك پك، سوړ پوړ، خيرې ويرې، کوږ وږ، خورور، ګډوډ، تور بور. د زياتو معلوماتو د پاره وګورئ[1][2][3].

اداتي (ارتباطي) ترکيبونه (غونډونه)

اداتي ترکيبونه ځکه ورته وايو چې له اداوتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکبيونو اسمي مرکز ضمير يا اسم، صفت او يا کوم بل هر ډول اسمي ترکيب وې. په دې ترکيبونو کې ادات هم له اسم[4] څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو وکې استعماليداى شي.

هغه ادات يا توري چې په يوې جملې يا يو ترکيب کې د کلمې يا له يوه نوم څخه د مخه يا وروسته راغلى وي د هغه ټاکلى حالت او دريځ څرګندوي.

دغه ادات چې د کلمو (نومونو) نه د مخه راشي سرينه او هغه چې وروسته راغلى وي پسينه ورته ويل کيږي.

---

(1) ر تين پوهاند صديق الله. د پ تو اشتقاقونو او ترکيبونه. کابل، 1327. لمريز کال

(2) ز. م. کالينينا، د پ تو ژب لغت پوهنه، مسکو، 1970. ع

(3) أاکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1357، درسي لکچر نوټ.

(4) اسمى مرکز.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې په زياتو ګرامرونو کې دغه ادات د جاره، جري توري[5][6] کلمات غير متغير[7] (د مفعول توري[8]ادات يا توري[9][10][11] مغيره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرګنده ده، چې دغه ادات (پيشينې، پسينې) په ځانګړې توګه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله يا ترکيب کې د ناخپلواکو يا مرستيالو توکونو په توګه راځي چې معنايې د هماغو نومونو، فعلونو، قيدونو سره په استعمال کې څرګنديداې شي.

په اداتي ترکيبونو کې هره سرينه د خاص او ټاکلي معنا د څرګندولو له کبله خاصه او ځانګړې پسينه قبلوي ليکن په پښتو ژبه کې که سرينه له پسينو سره جوړه په ترکيبونو کې برخه اخلي نوپه زياتو مواردو کې يوازې سرينه او يا يوازې پسينه هم د مطلب ټکی بيانولی شي.

لکه: د (پرميز باندې پرځاې که ووايو ميز باندې

1- د (ترکوره پورې پر ځاې که ووايو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب بآندې پر ځاې که ووايو، پر کتاب.

3- مګر په دې لاندې مثالو کې ګورو چې يوازې سرينه راوړل کيږي، خو پسينه يې عامه نه بريښي لکه: په پښتو لاړم.

په توره يې وواهه، په چاړه يې پرې کړ، په دعا بنه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مګر که ځينو مثالونو ته ځير شو نو بيا ګورو چې هلته دواړه توکونه (سرينه، پسينه) لازمي دي.

لکه: په کورکې، په منګې کې، په پوهه کې[1].

5- په ارتباطی حالت کې داسې هم ليدل کيږي، چې پسينه پرته له سرينې په ځانګړې توګه راځي.

کورته، هغه ته، غرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

---

[5] عظيم شاه (خيال) صرف و نحو پ تو، پيـ ور (238) مخ.

[6] محمد اعظم ايازي، قواعد پ تو، کابل 1318.

[7] جميزه د ارمستتر، تاريخ تلفظ و صرف پ تو، ترجمه 1356. ل

[8] محمد ل مومند، د پ تو ژب ليارہ، بلخ 1317 (309) مخ.

[9] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر (1- وك) کابل، 1327 (30) مخ.

[10] پوهاند صديق الله ر تين ژب و دنه، کابل 1343 (6) مخ.

[11] هر برت پنزل، پ تو رامر، کابل، 1340 (18) مخ.

[1] دلته کله کيداي شي، چ سرينه حذف شي م ر پسينه به خامخا را ي لکه: کورک ، من ي ک ، پوهه ک .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرينو او پسينو مثالونه د ترکيبونو په توګه راوړو:
سرينه يې او پسينه يې ترکيبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسينې راځي:

الف: د (په) سرينه او (کې) پسينه.

سرينه + اسميه + پسينه.

1- په کوركې، په الماری کې، په افغانستان کې، په هيواد کې.
2- په مياشت کې، په دوبي کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.

دلته ګورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښيي (مکاني، زماني) حالت څرګندوي.
سربېره په ظرفيت د شموليت معنا هم لري لکه:
زه په کې نه يم: ياژه په دې خبره کې نه يم. په دې برخه کې پوهاند رښتين داسې نظر څرګند کړی دی.
د ظرفيت ادات (په،کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقيقي ظرفيت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غير حقيقي ظرفيت ښکاره کوي لکه:

1- سليم په کوټې کې دی.
2- په اوړي کې ګرمي ده.
3- په سليم کې دروغ نشته.
4- حميد په کارکی مړنی دی.
5- په منډه کې تېزدی.
6- په پوهه کې زيات دی.
7- په لوستلو کې مړنی دی[1].

ب: د (په) سرينه او (پورې) پسينه وريورې پيوستون ښيي.

سرينه + اسميه + پسينه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې
سرينه + ضمير + پسينه:
په تاپورې، په ماپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.
دلته ګورو چې الحاقيه (پيوستون) حالت څرګندوي.

ج: د (په) سرينه او (سره) پسينه.

(1) دغه ترکيب داله توب يادالې حالت ښيي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر** 2 **وك، كابل،** 1359 **نا چاپ.** 1370 **لم**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په + اسميه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چړې سره

(2) (په) سرينه او باندې پسينه.

دغه هم دالې حالت څرګندوي. لکه: په چاړه باندې، په تبر باندې او د (باندې) پسينه د (په) سريني سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامي او اصلي محاورې ته ځير شو دلته د ډيرو مثالونو څخه جوتيږي چې د (په) سرينه غبرګه پسينو (سره، باندې) څخه دالي حالت څرګندوي لکه:

په خوښه، په (په بياتي) په توري، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپك، په لرګي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وګورو:

په خوښه لاړشه. په بياتي يې پرې کړه. په توره يې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم يې وليکه، په دستمال يې وچ کړه.

په چاکويې پرې کړه، په تور ټوپك ويشتلی راشي، په لرګي يې سرمات کړ.

(3) د (په) سرينه د نوم سره د قيد معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نڅا، په بيړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نوموړې (سرينه او پسينه) د پرله پسې والي معنا څرګندوي:

(په) + اسيمه (ضمير) + پسې:

په ملالۍ پسې، په او بوپسې، په دوبي پسې، په ګرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کارپسې.

په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسې[1].

دويم: د (پر= په) پيشنه او (باندې) پسينه، استعلايي ادات دي چې معمولا د پورته معنا لري.

د (پر = په) سريني په ډېرو ځايونو کې د يوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځينو لهجو (غربي) کې د (پر اوپه) د استعمال موارد بيل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثرو لهجو کې (پر=په) د استعلايي اداتو په توګه استعماليږي البته د قرينې او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرينه د باندې پسيني سره په لاندې توګه ترکيب جوړ وي.

---

[1] **په دغو مثالونو ک   د (په) سرينه حذفيدای شي ول   د (پس   ) پسينه به خامخا وي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه پر دښمن باندې، پر سرحد باندې، پر لاري باندې تك راتګ، پر کتاب باندې، پر ځمکه باندې، پر زړه باندې.

ولی په دغو مثالونو کې ګورو چې د (باندې) پسینه زیاتره غورځیږي او د (پر=په)سرینه پرته له پسینې (باندې) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کیږي. لکه: (سرینه + اسمیه) پر دښمن یې یرغل وکړ. پر اوږو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرمیز پروت دی، اپردیوال ځوړند دی، پر زړه یې تیاره ده، په زړه یو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسمیه + پسینه راځي په دې معنا چې د (پر) سرینه حذفیږي (غورځي) یوازې (باندې) پسینه ورسره راځي لکه: میز باندې، بام باندې، کوټې باندې، الماری بآندې، زړه باندې، سرباندې، ده بآندې.

دریم: د (تر) سرینه او (لاندې) پسینه:

(تر- لاندې) استیلایي حالت ښیي یعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لاندې پسینه هیڅکله نه غورځیږي مګر د (تر) سرینه که رانه وړ له شي خو خپله معنا له لاسه نه ورکوي. اصلی صورت یې داسې دی:

الف: پېشینه + اسمیه + پسینه.

ترکوټې لاندې، ترمیز لاندې، تر اوبو لاندې، چې لاس لاندې، کوټې لاندې، میز لاندې، اوبو لاندې هم راځي.

ب: (تر، پورې، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښیي.

همدارنګه نوموړې سرینې او پسینې ته د انتها یا (تم ځاې) ادات هم وایي چې د یو فعل د اظهار ختم انتها او انجام ښیي.

ترکیب یې داسې دی: تر + اسیمه + پورې:

ترکابله پورې، تر کوره پورې، تر مازیګره پورې، تر غرمې پورې، تر اوسه پورې، ترماپورې.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرګندونه کیږي.

کله هم (تر) او (پورې) په جلا توګه هم راوړل کیږي خو په معنا کې کومه نیمګړتیا نه راځي. کوره پورې، کابله پورې، غرمې پورې، ماښامه پورې، یا تر بازاره، تر کوره، تر کابله، تر غرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته یا راوروسته (د مخه) قید سره:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر + اسميه + وروسته

تر غرمې وروسته، تردې وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،

د : (تر) د (ځينې، نه) سره:

دغه ادات د مقايسې مطلب څرګندوي: ترتاځينې، ترتانه، او يا خوپرته لـه پسينې راځي لکـه:

ترتا، داکور تر هغه ښه دی، دی تر هغه مشر دی.

دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي[1] [2].

هـ: تر يوازې د سرينې په توګه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما ښامه، ترګريوانه، ترستونې.

څلورم: د (له) سرينه (پېشينه) د لاندنيو پسينو سره راتلای شي:

الف: (له) د (څخه، نه، ځنې) سره ادات ابتدادې چې پيل ځای يامنشايې حالت څرګندوي يعنی د يوه کار پيل او ابتداښيي.

1- له + اسميه + څخه 2- له + اسميه + نه 3- له + اسميه + ځينې.

1- له کور څخه، 2- له کورنه، 3- له کورځنې.

له بآزار څخه، له افغانستان نه، له بازار ځنې

له افغانستان څخه له، ننګرهارنه.

د (له) سرينه کله هم يوازې پرته له(څخه، نه) پسينو څخه استعماليږي.

لکه: له کوره، له ښاره ووځه له نرخه مه وځه.

او يا بازار څخه، کور څخه، ميلې نه، لوبغالي نه. دلته بايد ووايو چې (نه، څخه) پسينو سره د (را- در، ور) ضميرونه راځي. لکه سليم رانه. خپه ولاړ. ټولې پيسې ورنه بې ځايه ولاړې[1].

الف: (له، څخه، نه) نسبې يا مقايسې (پرتليز) مطلب هم ورکوي.

له تا څخه، له تانه مشريم، له تا ځنې وړاندې يم.

ب: (له) او (څخه، نه) سببې علتې حالت ښيي.

له ګرځيدو څخه ستړی شوم، له ګرځيدو نه ستړی شوم.

1	2	3	4
له اوريدو څخه	له اوريدونه	له اوريدو	اوريدونه (څخه)

---

[1] (تر) په ای (د) هم را ي او همدغه معنا ر ندوي لکه د کو لاندې د ميز لاندې، د اوبو لاندې.

[2] د تر په ای د (له) سرينه هم را ي لکه: تر تازه ه يم = له تازه ه يم.

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك اوس چاپ کابل د پوهن وزارت، 1370 لمريز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نول څخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(څخه)
له غم څخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(څخه)
1	2	3	4	
له ويرې څخه	له ويرې نه	له ويرې	ويرې نه	(څخه)
له لوږې څخه	له لوږې نه	له لوږې	لوږې نه	(څخه)
له ستړيا څخه	له ستړيانه	له ستړيا	ستړيانه	(څخه)

يادونه: پورتني مثالونه (1-2) د پيشينو او پسينو په مرسته بشپړ تركيبونه دي. خو (3) پرته له پسينو څخه او (4) بې له پيشينو ذكر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قيد سره راځي:

(سره) د معيت او ملګرتيا ادات ګڼل كيږي، چې د (له) او (د) سره يو ځاي استعماليږي.

پيشينه + اسميه + پسينه:

له ځلمي سره　　له خلكو سره　　له دوي سره　　له هغوی سره

له هر چا سره　　له تولو سره　　له هيواد والو سره.

په دغه تركيب كې پيشينه حذفيدای شي لكه: خلكو سره ملګرتيا كوي. ملالۍ دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسينه معمولا راوړل كيږي. كه رانه وړل شي نو بيا دغه مطلب ورځني په لاس نه راځي. د (سره) توری كه لازم الاضافه وي د ضميرونو او اسمونو سره اضافي حالت لري لكه دده قلم زما سره دی[1].

د: د (راهيسې، راسې) ادات دي چې اصلا د (له) سره يو ځای استعماليږي چې زماني (مهالي) قيد جوړوي. دغه ادات د وخت پيل او د يو فعل شروع څرګندوي لكه:

له پروسږكال راهيسې په تمه يم،　　له ډيرو كالورا هيسې نه دي راغلي.

له پرونه راهيسې مانه دی ليدلي،　　دی له بيګا راسې وږی دی.

او كله (راهيسې) يوازې هم راځي لكه: دی مې بيګا راسې (راهيسې) نه دی ليدلی.

هـ: د پرته پسينه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا وركوي.

لكه: له مباحثو پرته، له كوربنو پرته، له تاپرته.

---

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پښتو رامر 2 وك، كابل 1370 لمريز كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ترکیب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرتـه لـه تـا د (لـه تـاغیر او غیـر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسینه ده، چې معمولاً پیشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهارۍ) لهجه کې د (و) پیشینه استعمالیږي مګر د پښتـو ژبې په نورو ټولـو لهجـو کـې یـوازې (تـه) کـارول کیږي. په ځینو لهجو کې، د (ته) په ځاي (له) یا (لره) هم راځي لکه:

هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازك (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی).

همدارنګه پوهاند رښتین په خپل اثر[2] کې د (تـه، لـه، لـره) ادات د مفعولیـت ادات پـه نامـه یـاد کړي دي.

لکه: سلیم ته مې خپل قلم وبانبه، ماته وګوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. یا دا قلم واخله او هغه لره یې یو سه (لره) په اشعار وکې زیات استعمالیږي.

د (ته) ادات که د مکاني او زماني نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پاي) ښيي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي.

مني ته به یې بوځم. او کله (ته) د ظرفیت معنا ورکوي لکه:

سلیم د کټ سرته ناست دی او حمید یې پښوته[1].

دا هلك ډوډی ته ناست دی. غوږونه اوریدوله (ته) پیدا دي.

هر سړي پیدا دی خپل خپل کـارلره کنـه
سترګې چې پیدا دي خو دیـدار لـره کنـه
زلفې چې ولول شي خو خپل یار لره کنـه

همدارنګه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځاي هم راځي لکه:

زه دا ټولې خوارۍ تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خوارۍ تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کرم)

---

[2] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك، کابل چاپ** 1370**ل.**

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین پ تو رامر** 2 **وك، کابل** 1359 **قلمي،** 1370 **لمریز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادونه: کومه پيشينه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصليه په نامه يادېږي او د غير مستقيم مفعول ځخه د مخه راځي او د مفعوليت معنا افاده کوي. خو زياتره د (ته) پسيني سره استعمالېږي. لکه و ده ته ووايه چې راشي. وماته څه وايې.

مگر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نومورې مفهوم د پاره يوازې (و) پرته له پسيني هم استعمالېږي.

هرګوره چې ګورم و عالم وته حيران يم
پسينه خوله يې وما راکړ وی مې مړ شوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضميرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوړمې قلم، د زړګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زيات استعمالېږي.

(د) پيشينه پربدلوګ دغو وروستيو معناګانو د پاره په کارېږي[2].

الف: د څيزيا يوشي تعلق او ملکيت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.

ب: د تشبهه او مکاني اداتو سره د پيشيني په توګه:

1- د مارغوندې، د ګلانو په رنګ، د ملالۍ په څېر، د مثال په ډول.

2- د کور دننه، د کور د باندې.

اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکيب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. يا ستا لپاره.

دوهم: فعلی غونډونه (ترکيبونه) :

د نوميزو ترکيبونو په باب مو څه ناڅه يادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلي ترکيبونو په باب يو څه رڼاواچو.

څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړي. دلته مونږ نه غواړو يوازې په دې هکله ژوره او هر اړخيزه څېړنه وکړو ځکه يوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره يو بشپړ علمي اثر ليکل کيدای شي.

د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسمې نحوي ترکيبونو او ډولونو په برخه کې ځينې ليکنې شته خو د فعلي ترکيبونو په هلکه کوم جلا اثر نه وينو. البته فعلی ترکيبونه د جملو د خبر

---

[2] داکتر زرغونه. زيور، د پ تو رامر لومړی برخه، کابل پوهنتون 1360 ل کال، (144-145) مخونه درسي لکچر نوټ ستتنر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په برخه کې ښودل شوي او اشاره ورته شوې ده. ولې په ژبښودنو (ګرامرونو) کې د صرف په باب کې د فعل صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبډول راغلي دي. پـه بېلـو بېلـو ماخذونو کې دغه موضوع ليدلی شو.

او په همدې ترتيب د پوهاند رشتين د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه چې دپښتو ژبې د لغت پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې يوه برخه يې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلی او هم دارنګه د حاليه او ماضيه فعلونو د جوړولو د ترکيب صورتونه په پوره توګه څېړل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوګرامر کې د فعلي ترکيبونو په باب نومورې داسې ليکلي دي:

د پښتو فعل له ادواتو سره ترکيبږي او هغه ادوات دادي:

د فعل د ډول څرګندونکي ادات: ضميري ادوات لکه: (مې، دې، يې، مو) او د نفی (نه) لـه دغـه راز ترکيبونو څخه دي.

الف: داسم + فعل څخه ترکيبونه چې په عين حال کې پوره جملې دي، تشکيلېږي دا ډول ادات+ فعل، ترکيبونه هغه وخت زيات استعماليږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادات په يوه ټاکلي ترتيب سره استعماليږي. څرګندوونکي ادات يا د نورو هر ډول پسينو څخه او د مطلق فعل د تجزيه کيدونکو برخو څخه وروسته استعماليږي لکه:

وبه ګوري. را به ورم. ولاړ به شم. يو به سم.

ب: ضميري ادوات: په مرکبو ترکيبونو کې لـه (بـه) څخه سمدستي وروسته استعماليږي لکه:

بوبه مې ځي، تاسې به مو امتحان ته پرېږدئ؟ هوپرې به مورږ دو، ومې ويل.

ج: منفي کوونکی (نه) ادات په ترکيبونو کې تر ټولو ادواتو وروسته راځي او د منصرف فعل د مادې په سرکې نښلي لکه: ونه رسيدم، بونه تی (بونه ته) رابه نه ورې. رابه نه شي. و می نکړ.
وادې نه وريد ، وبه يې نه ترم، پرې به مونه ړدي- د زياتو معلوماتو د پاره وګوري[1].

د: همدارنګه د اسم فعل د ترکيبونو ډولونه هم په ګوته کوي او مثالونه يې راوړي چې دلتـه د کول او کيدل د فعلونو ترکيب د (نوميزو) اسمی نومونو سره ښودلي او هم يې د (يم) (وم) کـومکی

---

[1] **هرپرت پنزل، پ تو رامر، کابل** 1340 **(**202**) مخ،.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونـو ترکیـب د اقتـداري او تمنـايي فعلونـو صـورتونه د متعـدي مجهولـو فعلونـو ترکيبونـه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زياتو معلوماتو دپاره وګورئ[2].

په فعلی ترکيبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکيب معمولاً په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکيبونه په ځانګړې توګه د ګرامري مانا لـه مخې مانا هـم څرګندوي او په ځانګړې توګه يوه جمله هم ګڼله کيدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکيبونه په لاندې صورتونو سره جوړيږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بی واسطې: کتاب لوستل، ارام لتهول، ليك ليکل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دريدل)، (کورته تلل)، (پرميز باندې ايښودل)، (د ملګرو سره ليدنه کول)، (د هنر په باب خبرې کول).

2- مصدر + فعل = ترکيب: غوښتل کوم، ليدل کوي، کتـل کـوو، رتـل کـوي، جـوړول يـا سـازول کوم.

3- د قيد + فعلي ترکيب: عادلانه چلند کول[1].

فعلي ترکيبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي يعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلي ترکيب (غونډ) هم ويل کيږي. که چېرې دغه فعلي ترکيبونه په جمله کې د مسند اليه (مبتـدا) سره رانه شي او په جلا توګه راوړل شي نو بيا هم يوه پوره او بشپړه معنا ترېنه ترلاسه کيـږي او پـه ځانګړې توګه جمله هم ده[2].

ځکه پـه ځينـو ترکيبونـو کـې د فعـل د ګرامـري مشـخصاتو لـه مخـې د مبتـداء يـا فاعـل دريـځ څرګنديـداي شـي. د پښتـو ژبـې پـه جملـو کـې فعلـي ترکيبونـه (غونډونـه Phrases) پـه لانـدينيو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکيب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکيب).

3- قيد + فعل = فعلی غونډ (ترکيب).

---

[2] همدا اثر (204-203) مخونه.

[1] معاصره روسي ژبه مسکو، د لوؤ و تحصيلاتو مطبعه. 1966 (288-287) مخونه

[2] په پ تو ژبه ک يوازي ساده او يوستوي فعلونو ته هم جمله ويلي شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- الف: د نوم + فعل په ترکیبونو کې بشپړ فعلونه (لازمي- متعدي) فعلي ترکیبونه جوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. ناري وهي. قید + بشپړ فعل: پاس خیژوم. لاندي کښېنته کوم. وړاندي بوځم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قیدونو، اعدادو فعلی صفاتو سره د (یم)،(وم)[3] کومکی فعلونو ترکیب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان یم، انسان یې، انسان یاست، سړي دي.

ښځه ده. خلك یو. خبر یاست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعل: جوړیم (وم)، ناروغه دی (و). ووړ دی (و) وړه ده (وه)، سپین دی (و)، سپینه ده (وه)، سپیني دي (وې).

3- قید + کومکی فعل: لرې یم (وم)، نژدې یم (وم)، پورته دی (و) جګه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعل: یو دی (و)، یوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- دیم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توګه فعلي غونډ ونه (ترکیبونه جوړ وي:

الف: راغلی، تللی، ګرځیدلی، پاځیدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (یم) (وم).

د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، ګرځیدلې، پاڅیدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (یم، یمه (وم، ومه) راځي.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، ګرځیدلي، پاځیدلي (یو) (وو).

ب: مفرد، راغلی، تللی، ګرځیدلي، پاڅیدلي (یې، وې).

جمع، راغلی، تللی، ګرځیدلي، پاڅیدلي (یاست، یئ، وئ)

ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، ګرځیدلي، پاڅیدلي (دی- و).

مفرد مونث- تللې، راغلې، راګرځیدلې، پاڅیدلې (ده) (وه).

---

[3] **د (یم) او (وم) کومکي فعلونه د غایب له پاره ب قاعدې صورتونه لري او په دریم شخص ک د جنس له مخ هم تغیر مومي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د دریم شخص د جمع صورتونه:
مذکر: راغلي ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وو).
مونث: راغلي. ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وې).
د متعدي فعلونو سره د کومکي فعلونو ترکیب: (وهلی دی (و) (رټل شوی دی (و).
په مجهول صورت کې: فعلي مجهول صفت + (یم) (وم) :
وهل شوی یم (وم)، وهلي شوې یم (وم).
د کول- کیدل فعلونو سره:
الف – اسم (نوم) + کول
متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا کوم). (اشنا کوم)، (او بـه کـوم)، (رڼا کوي)، (تیـاره کـوي)، کارکوي).
ب: مصدر (فعلی نوم) + کول: لیدل کوي، خوړل کوي، سازول کوي.
ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: لیدنه، کتنه کوي، (روزنه کوي)، (ښوونه کوم)، (څورونه کوي).
د: قید + کول: (نژدې کوم)، (وړاندې کوم)، (لرې کوم)، (پورته کوم)، (نژدې کاوه) (وړاندې کاوه)، (پورته کاوه).
2- قید + فعلی نوم + کول (فعل): (له ورایه لیدل کوي)، (په سترګو خوړل کوي).
هـ: عدد + کول: (یو کول)، (دوه کول)، (یو کوي)، (دوه کوي).
ترتیبي اعداد هم راځي: (لومړی کوي)، دریم کوو).
د کیدل کومکي فعل سره ترکیب:
لازمي فعل:
نوم + کیدل: (اشنا کیږي)، (رڼا کیږي)، (اشنا کیدم)، (رڼا کیدله).
صفت + کیدل: (لیونی کیږي)، (زړ ورکیږي)، (جوړ کیږي = جوړیږي).
قید + کیدل: (نژدې کیږي = کیده)، (تر شا کیږم = (کیدم).
عدد + کیدل: (یو کیږم)، یو کیږو)، (یو کیدو)، (دوه کیږي).
مصدر + کیدل: (کینډل کیږي)، ساتل کیږي)، (کینډل کیده)، ساتل کیده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

(فعلي نوم) حاصل مصدر + کېدل: (ښوونه کېږي)، (روزنه کېږي)، (پالنه کېږي)،(تولید نه کېږي).

دکړل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کېدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کړل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي[1].

نوم + کړل: (رڼا کړم)، (اوبه کړم)، (ویښ کړم).

صفت + کړل: جوړ کړم، (جوړ کړو)، (سپین کړه)، (پاك کړم)،(وران کړه)، (ویجاړ کړه)، (ودان کړه)، پخه کړه، لوند کړه.

قید + کړل: نژدې کړه، لرې کړه، پاتې کړه، پورته کړه، کښته کړ.

عدد + کړل: یوکړه، دوه کړه، یو کړم، دوه کړم.

مصدر + کړل: لیدل وکړه، پاڅول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کړل: لیدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکیب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاګرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زیات شو.

قید + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد+ شول: یو شو، سره یو شول، سره یوشئ، دویم شو، دریم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزیاتیږي.

لیدل وشول، لیدل کتل وشو. او یا په دې توګه وپالل شو، وروزل شو[1].

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: لیدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توګه د پښتو ژبې زیات شمیر فعلونه د یو (اسمي، نومیز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توګه د تېرې زماني او اوسنۍ زمانې د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکاني، توانایي، تمنایي، ګوماني، احتمالي، ټینګاري) او نور د فعلي ترکیبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زمانې او اوسنۍ زمانې د ریښو څخه د کومکي

---

[1] داکتر زرغونه زیور پ تو رامر (لومؤي برخه)، کابل 1360، (87-88) مخونه ستتنر.

[1] په هغو غوڼأونو ک چ د مصدر + (شول - کؤل) راغلی وي نو د کومکي فعل د جمع صورت خه (ل) حذفيإي یوازې د مصدر (ل) راوؤل کافی ل کیإي که که چ رې د کومکي فعل سره (ل) راوؤل شي نو بیا دوه (ل) ﻨ په ﻨ ه نه ل یإي، یعنی دغه مصلحتا غورزولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونو، ضميري ورو ستاړو (فعلي خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړېږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلي غونډ يا ترکيب په نوم يادېږي.

څنګه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلي جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلي، اسمي) شاملېږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژيکي (صرفي) برخې په باب پوره ډېرې ليکنې شوې دي په دې برخه کې د پښتو ژبې ګرامرونه او په خاصه توګه د لوی استاد پوهاند رشتين پښتو ګرامر لومړي او دويم ټوك کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازيالوژيکي واحدونه)

اصطلاحي واحدونه هغه تعبيرونه دي چې هر ملت او اولس يې د خپل ژوندانه په چاپېريال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحياتو په چوکاټ او چاپيريال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه يوازې په خبرواترو کې استعمالېږي بلکې په ليکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له يوې خوانه د ژبې دلغوي پانګې بشپړونکې برخه ده نو له بلې پلوه يو ادبي خونداو رنګ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبك پورې تړلي نه وي، بلکې د ټو سبکونو ترمنځه شريك واحدونه ګڼل کيږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکيبونه ځانته جلا او بېل خصوصيات لري، په دې معنا چې نحوي ترکيبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازيالوجيکي واحدونه) يو تر بله ځه توپير لري. د نحوي ترکيبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وګورو چې دغه ژبنی اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سيمانتيکي) موضوع له پلوه تربحث او غور لاندې نيول کيږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکيبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکيبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرګندونو ته ويل کيږي[1] چې د زماني په اوږدو کې د خلکو له خوامنځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکيبونو اجزاوې دومره ثابتې اوټينګې اړيکې سره لري چې ببلول يې ګران کار دی.

---

[1] ژبني اصطلاحاتو په نامه يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړیږي چې د کوم ټاکلي مطلب د ښکاره کولو د پاره ورځني کاروا‌خیستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ویونکو په حافظه کې ساتل کیږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تیار جوړ شوي لغوي ترکیب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخیستل کیږي[2].

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تیار) شوي غونډ (ترکیب) په توګه کارول کیږي[3] چې مجازي او کنایي معنا ځرګندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نیغه (مستقیمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوټه تېره کول. ددغه ترکیب، معنا په مستقیمه توګه نه ځرګندیږي مګر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو یا فریب او غولولو او وخت تیرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوښ په بده منډل، لوی لاس لړل. په همدې توګه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانګه زیاته شتمنه او بدایه ده، چې راټول او راغونډول یې ډېر زیاد او کار غواړي.

یادونه: ایډیوم د معنا او سیمانتیك له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهنې یوه بېله څانګه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازیالوژی) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه او هم د ژبپوهنې د همدغې څانګې د څېړلو د موضوع په حیث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازیالوګیزم هم ویل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ایډیوم په نامه یاده شوې ده[1]دغه څانګه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکیبونه څېړي[2].

فرازیالوژی د یونانی ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلي، نو (Phrasis) د ځرګندونې معنا ورکوي او Logos د پوهنې په معنا[3] همدارنګه په دغه باب ډیرو ژبپوهانو ځرګندونې کړې دي:

الف: فرازیالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکیبونو مجموعې (غونډ) ته ویل کیږي[4].

---

[2] داکتر زرغونه زیوره د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه درسي نوټ، کابل پوهنتون، 1357.

[3] ايي يادونه وکؤو چ په ژبه ک عادي ترکیبونه او (اصطلاحات) سره أ نه شي.

- د متلونو په یر تاریخی قدامت او لرغونتوب لري.

- ایأ یوم هم ورته ویله کیإي.

[1] داکتر دولت محمد، فرازیالوژی، کابل مجله، 1355. ل 3 ه (72) مخ.

[2] او. س اخمانوه، د ژبپوهن د اصطلاحاتو قاموس، مسکو، 1969ع. (540) مخ

[3] 1.1. ریفرماتسکی " د ژبپوهنی مقدمه، مسکو، 1967 کال (70مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: ثابت لغوي ترکيبونه فرازيا لوکيزم (فرازيالوجی) ګڼل کيږي[5].

ج: لغوي ثابت ترکيبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازيالوګيزم په نوم ياديږي[6].

فرازيالوژيکي واحدونه چې د ايډ يوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت لـه مخه دغه لاندنۍ نښې لري.

1- ثابت داخلي ترکيب چې په ګډه يوه عمومي معنا او مفهوم ځرګنده وي. په اسمي او فعلي ترکيبونو کې يې اهميت يو شان دی. فرازيالوژيکي فعلي ترکيبونه که څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپير لري ځکه په ثابتو فعلي ترکيبونو کې ټول ترکيب يوه ګډه عمومي معنا ورکوي.

2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړيږي چې پـه دغـه ثابت ترکيب کې خپله لغوي معنا لـه لاسه ورکوي. که چيرې ددغه ثابت ترکيب واحدونه (توکي) بيل بيل معنا شي نو خپله ټاکلې فرازيالوژيکي (اصطلاحي) معنا له لاسه ورکوي.

د بېلګې په توګه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نيول)، (پښه نيول)، (غم خوړل) (زړه خوړل).

که ددغو مثالونو هره برخه يعنی هر يو توکی يې په جلا جلا توګه معنا کړو نو بيا هغه خاصه ټاکلې معنا او مطلب نه ورکوي. ځکه (لار وهل) کې د ټګ معنا پرته ده په لغوی معنا سره لار اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

3- د ترکيبوونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي يعنی ټول ترکيب د يوه واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

4- پـه فرازيـالوژيکی واحـدونو کـې ځينـي محـاوري او متلونـه هـم راتـلای شـي او همدارنګـه د ليکوالو او پوهانو غوره ويناوې هم شاملې دي. لکه:

- پوره ورك دې کړه دوه کوره، د کبر کاسه نسکوره ده.

5- دغه ډول اصطلاحات (ترکيبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کيږي.

6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

---

[4] **ن. س. والا ينا، د. ز. روزنتينا، اوسنی روسی ژبه، مسکو،** 1966**.**

[5] **ا. ن. له وين د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1973**.** (69)**مخ.**

[6] **يو، اس، ماسلوف، د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1975**.** (143) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فرازيالوژيکي واحد ونه د خپل معنوي خصوصيتونو لـه مخې د نورو ازادو ترکيبونو څخه توپير لري.
8- په ژبه کې دغه ترکيبونه ثابت وي. نوي نه جوړېږي خو داسې ځانګړتيا څرګندوي چې ټولنه يې په معنا باندې پوهېږي ځکه چې د ژبې د ويونکو له خوا منځ ته راغلي دي.
9- فرازيالوژيکي واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکيبونو) په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئيزاو ګرامري خاصيت هم لري:
10- ثابت ترکيبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترګې نه دي تيرې دي 2- ابی مره شوه تبه يې وشليده.

د جوړښت لـه مخې کيدای شي دغه ترکيبونه ثابت نـه وي خـو د معنا لـه مخې يونه تجزيه کيدونکی ترکيب (مجموعه) ګڼله کيږي. يا په بله وينا سره يوه اصطلاح د کلمو داسې يوه مجموعه (ترکيب) ده چې په نحوي چاپيريال کې بېلا بيل لفظي خپلواکې ساتلی شي. البتـه هر ډول ګرامري تغيير په کې راتلای شي خو مشترکه ګډه معنا چې ددغه (غونډ) د اجزاو څخه لاس تـه راځـی نـه تجزيه کيدونکې معنا به وي.

د مثال په توګه که مونږ د پښتو يو څو فرازيالوژيکي واحدونه په غور سره وڅېړونو دا بـه جوتـه شي چې ځيني دغه ډول ترکيبونه ثابت او مستقيمه معنا ورځني نه راوځي بلکې پـه مجازي توګـه معنا ورکوي يعنی معنوي اړخ يې د ټول ترکيب نـه لاس تـه راغلی وي او دې سره ګرامري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالی نه په جاموکي نه ځايدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپين سترګي کول، جګ لوکول. 5- په چپ اړخ پاڅيدل 6- اور په اوبوکی بلېدل.

د نومونو مثالونه:

(د اسمان کټ)، (د اسمان پرك)، (نوك او اوری)، (د لستوني مار). د پورتنيو مثالونو څخه څرګنديږي چې پـه دغـو ترکيبونو کې لغوي او ګرامري تغييرنه پيښيږي. پـه دې معنا چې د يـوې ټاکلې کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توګه : لاس وينځل يوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولو پـه معنا ده او يا لاس تـه راوستل هم بله اصطلاح ده کـه ددغـو پـر ځـاي داسې وويـل شـي (لاسونه مينځل) يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(لاسونوته راوستل) دلته ګورو چې فرازیالوژیکي معنا له لاسه ورکوي او بیا ازاد لغوي ترکیب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکیبونه چې د یو جز په ځای بله مترادفه کلمه راتلای شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغییرنه پېښوي یعنی لومړی برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځی لکه، زړه اچـول او زړه غورځـول، خواسـړیدل خوایخیـدل، زړه ښویـدل، زړه غورځیـدل. زړه لویـدل، خواسړول، خوایخول، زړه تشول، زړه سړول یخول، همدارنګه سور شین کېدل یا سورشین اوښتل، تور سپین کیدل. تور سپین او ښتل او داسې نور.

همدارنګه داسې اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکیب دوهمه برخه یې ټاکلې او ثابته وي مګر لومړی برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلي وي.

1- تندر پریوتل او ټکه پریوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې ګورو چې دغه لفظي تغیر د اصطلاح په معنا باندې کومه اغیزه نه کوي او معنا ورسره نه اوړي، که وواېو ساړه اسویلي کول یا سوړ اسویلی کول. په نوموړي اصطلاح کې په ګرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مګر بیا هم په معنا کې کوم بدلون نه لیدل کیږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو کې داسې ترکیبونه هم شته دی، که د ترکیب د یوې برخې پرځای یوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکیب په توګه به وي خو د معنا له مخې به توپیرو کړي لکه:

1- هغه ترکیبونه چې لومړی برخه یې بدلون او دوهمه یې په خپل ځای وي، د زړه توریدل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترګې (سترګې توریدل) همدارنګه مخ (مخ توریدل) راشي نو بیا د ترکیب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکیبونه چې دوهمه برخه یې بدلون ومني خو لومړی برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډیر توپیر په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ایستل، زړه لویدل، زړه ماتیدل، زړه تشول، زړه خوریدل، زړه چاودل، یا سر (خوړل، خوړول، ګرځول، غړول، ماتول).

لاس (لګول، اخیستل، رسیدل، پورې کول، نیول000).

په پښتو ژبه کې داسې اصطلاحګاني هم وینو برسېره پردې چې د هغو څخه مجازي او کنایي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا یا مستقیمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنایۍ، دوستۍ رابطې په معنا سره لکه د فلاني سره یې تاراچولی دی.

ټنې شلول 1- د کمیس ټنۍ وشلیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ټنې يې سره وشلولې
دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جګړې څخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحګانې هم د نورو ازادو نحوي ترکیبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نومیز): د نحوي له مخې دغه ترکیبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډې) ترکیب سره توپیرنه لري مګر په فرازیالوژیکي لحاظ بیا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا ځرګندوي د مثال په توګه:

د بوډۍ ټال، د ګیدړواده، د شړومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوڼې مار، د عقله پلی، شین امی، نوك اووری، ټیټ وپاس، د سترګو تور، شین زمری.

2- **فعلي**: په پښتو ژبه کې فعلي فرازیالوکیزم په لاندې توګه پېژندل کیږي: د ټول ترکیب (فرازیا لوګیزم) نه د فعل مفهوم څرګندیږي او په جمله کې په عمومي ډول د فعل (مسند) وظیفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات یا فرازیالوژیکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکیبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نومیز) او فعلي) برخو څخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکیب د (فعل- مسند ، خبر) مفهوم څرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځی. د کړنې یا جریان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې یوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکیبونو په څېر د یوه فعل په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شړومبو مچ سره داسې ترکیبونه جوړو:

1- د شړومبو مچ دی. 2- د شړ ومبو مچ کیدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازیالوژیکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازیالوکیزم جوړ وي او نومیز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکیبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانی یې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زیات دي چې پر لغوي (تحت الفظی) معنا فرازیالوژیکي معنا یې زیاته ده اوعمومیت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازیالوژیکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له تنی بیلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په څمکه غورځول   اهمیت نه ورکول   پر ځمکه باندې د یو شي اچول یا ګذارول.

همدارنګه خبره اړول، خبره سپینول، بار درنیدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل یو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نیمګړتیا پوره کول.

د کول اوکېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډیر فعلي فرازیالوګیزمونه جوړ وي.

په پښتو ژبه کې داسمي ترکیب سره فعل د (فعلي اصطلاحګانو په جوړولو کې ستره برخه لري.

په دې توګه مونږ ویلی شو، چې فرازیالوژیکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړیږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه یا زیات لغتونه سره یو ځای کیږي او ټول ترکیب په مجموعي ډول یوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څیر د ژبې په لغوي سیستم کې شامل لغوي معنا معنایز ګرامري خاصیت هم لري.

په پای کې ښایي یادونه وکړو وچې ټول فرازیالوژیکي واحدونه[1] برسېره د خپلو فرازیالوژیکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظیفه هم ترسره کوي.

په دې معنا چې (اسمي او فعلي) فرازیالوژیکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توګه د جملې ارکان مسند الیه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنګه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظیفه لري په خپله هر ترکیب په نحوي چاپیریال کې د بشپړې جملې په توګه هم راځي: اوبه په ډانګ بیلول، اوبه په ډانګ نه بلیږي.

1- د لستوڼي مار، یو اسمي فرازیالوژیکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستوڼي مار دی).

2- په سترګو کې خاورې اچول، په سترګو کې یې خاورې واچولې. په سترګو کې خاورې اچولې.

3- سرتندې وهل (پښیماني کول) په معنا .

ځلمي سرتندې وهي. ځلمي له خپل ورور څخه سرتندې ټکوي. (سرټکول) د شکایت په معنا .

څنګه چې لیدل کیږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره وېناوې هم ثابت او ټاکلې ترکیبونه دي خو معمولا دغه ډول مفاهیم د پوره جملو په توګه راځي لکه: هم یې کړي هم یې یبي. اوښان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وایه.

☆ ☆ ☆ ☆

---

(1) له یوه څخه زیاتو مور فیمونو، کلمو څخه ترکیب شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

☆☆☆
☆☆

دریم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملې جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملې د پېژندنې په باب مود مخه لیکنو کې زیاتې خبرې کړې دي دلته مونږ غواړو چې د جملې د جوړښت اوساختماني توکونو په باب څه ووایو.

زمونږ مطلب د جملې هغه ساختمان دی چې یوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغېدلې ده او ددغو برخو او اجزاو د څومره والي له مخې د جملې ترکیب، جوړښت، ډولونه څرګندیږي. په یوې جملې کې د کلمو، مورفیمونو اندازه او شمیر سره توپیر لري په دې معنا چې یوه جمله له دوویا زیاتو کلمو څخه جوړه شوې ده.

د یوې جملې په جوړښت کې دغه لاندې توکونه برخه لري:

1- اصلی (خپلواک) توکونه: په دې برخه کې تول ازاد او خپلواک مورفیمونه (نومونه دا شیاو نومونه، صفتونه، ضمیرونه، عددونه (شمیر نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستیال) یا ساده اشتقاقي، ترکیبي، قیدونه (اصلي، غیر اصلي) راځي، دلته ښایي ووایو چې دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي توګه ځواب ورکوي يعنی د موضوع ځرګندوالی، شومره والی، فعاليت او داسې نور مفاهيم نوموي او ياورته اشاره کوي او يا خو هم ګرامري لغوي معنا ښندي.

2- مرستيال (کومکی) توکونه: په ځانګړي توګه د جملې خپلواك توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواك توکي په جلا توګه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده يوازې په جمله کې ګرامري معنا رسوي. مرستيال- کومکي توکونه ورته ځکه ويلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکيبونو او جملو ترمنځ ارتباط او تړون ټينګوي، مرستيال (کومکی) (نه اوړيدونکي) (نه ګردانيدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پيشيني او پسيني) او داسې نور راځي. د ځرګندتيا له پاره دغه لاندې بيلګه ګورو:

د خلکو سره مرسته په کارده. دغه جمله په دې توګه تجزيه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

ګورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مګر په دې کې څلور خپلواك (اصلي) او نور ناخپلواك (مرستيال) توکي دي چې په دې توګه دغه جمله په لاندنيو برخو سره بېلوو:

د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند اليه (مبتدا) بڼه لري چې لومړۍ برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه ګڼل کيږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. يا دا بل مثال : هغوی د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوی (فاعل) (د خلکو سره) معيتي قيد) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوی مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي (خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر يې دجملې د اجزاو سره برابر وي لکه: ليونی راغله.

لومړۍ برخه ليونی (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناګانې ولري د خپل نحوي دريځ له مخې د جملې بيلا بيلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

1- کابل د افغانستان مرکز دی.
2- مونږ په کابل کې اوسيږو
4- دغه د کابل ښار دی.
5- دغه لوی ښار کابل دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کابل په يوه ښکلي ښار بدلوو   6- مونږ کابل ته ځو.
دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتيب سره ګورو چې، کابل 1- مسند اليه 2- ظرف مکان 3- مغفول 4- مصاف اليه 5- خبر 6- غير مستقيم مفعول يا (د تم ځاى حالت) په توګه راغلى دى.
د پورتني مطلب څخه دا نتيجه ترلاسه کوو، چې په پښتـو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه نيولې تر زياتو تو کونو پورې رسيږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفي (ارتـه) جملې سره بېليږي.
بيلګه : لمر راوخوت، ساره دي،پسرلى شو.) دا لنډې يادوه توکيزي جملې دي، مګر کـه ووايـو: زه او زمـا ورور د خپلـو او خپلوانـو سـره د هيـواد ختـيځې بـرخې تـه تللـي وو. نـو بيـا دا يـوه اوږده (منکشقه)[1] جمله بلله کيږي. په دې توګه مونږ پـه پښتـو ژبـه کې د جملې اساسي بـرخې پـه مبتـدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) باندې بيلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړۍ درجه) او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توګه ښودل کيږي.

د جملې رغنده توکونه

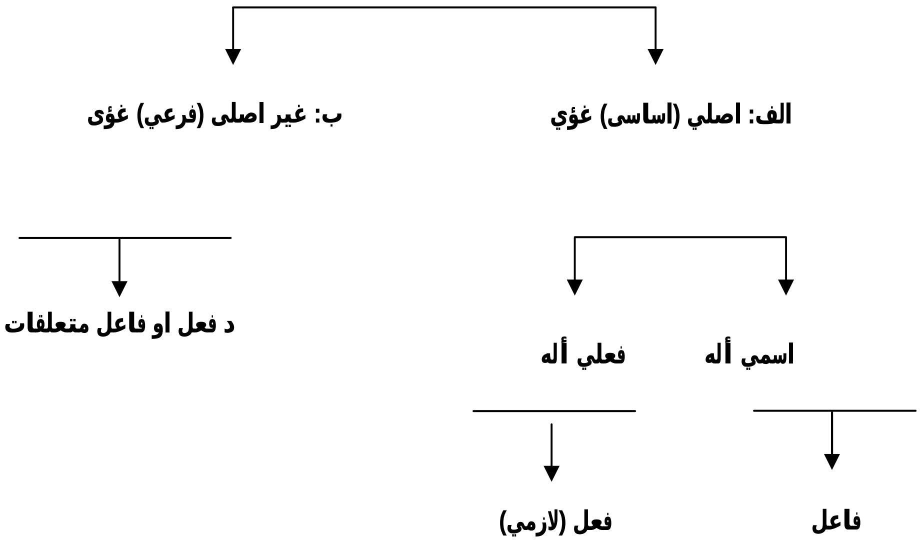

[1] ارتباطی ادات هم په فرعي توکو ک   را   ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاعل + مفعول + فعل (متعدى معلوم)
مفعول + فعل (متعدى مجهول)

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زماني) قيد 2- (د ځاى (مكانى) قيد) 3- د حالت او وضعيت قيد او مقياس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او كيفيت ښيي. 4- پيل ځاى چې د فعل د شروع كيدلو مبدا ورڅخه معلوميږي. 5- د مقصد سبب او كيفيت قيد چې د فعل د كيدلو انتها علت سره د مقصد او ځاى ښكاره كوي. 6- ملتيا چې د فاعل او مفعول ملتيا او معيت ترګندوي.

1-2-3 مطلب د قيدونو په واسطه ښودل كيږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل كيږي.

الف: د جملې اساسي برخې يا دجملې لومړۍ درجه غړي:

دا يوه ځرګنده خبره ده، چې يوه جمله برسېره پر فرعي توكونو دوې اساسي برخې لري چې ددغو له پيوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې ګڼلى شوي دي او داوړه برخې ديوې جملې زړې جوړوي دا ځكه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم يوه پوره او ځانګړې جمله جوړ ولاى شي.

لكه: روښنايي راروانه ده، هيواد پرمختګ كوي. هلكان راغلل. شپه تېره شوه.

ليدل كيږي چې په هرې جملې كې د مسند اليه او مسند برخې په خپلواكه او مستقله توګه راغلي او په دغو جملو كې نورو اجزاوته كومه اړتيا نه ليدله كيږي.

يادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځينو ګرامرونو د مطالعې څخه د مسند اليه فاعل – مبتدا او مسند، فعل، خبر د اصطلاحګانو سره مخامخ شوي يو لكه دمحمد ګل مومند (پښتو ژبې ليارە 1317) د پوهاند رښتين پښتو ګرامر د محمد اعظم ايازي (د پښتو قاعدې 1328) د عظيم شاه خيال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جديد در تحقيق دستور زبان دري همدارنګه د پرويز خانلري په (دستور زبان فارسي) كې دنهاد – ګذاره په نامو سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال مطلب په کې ټاکلي او معيني برخې دي چې مخکې پرې غږيدلي يو. په جمله کې دغه دوې اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته يې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند ، فعل، خبر) وايي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند ، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند اليه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بيا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع ښه خرګنديدای شي.

لومړی : مبتدا ، مسند اليه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې يوه خپلواکه او مستقله معنا لرونکې برخه ګڼله کيږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کيږي.

يا په بله وينا مسند اليه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ويل کيږي يعنی د يوه حکم نسبت ورته کيږي. د څوك، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند اليه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې يوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند اليه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شيانو نومونه ساکښ او بې سانومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه په ساده يا مرکبو (ترکيبی) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغيره (غير اصلي) حالت سره هم راځی چې دغه برخه جوړ وي. همدارنګه د ارتباط له اداتو سره د (Postpsition, Prepostion) د پيشينو او پسينو سره هم يو ځای راتلای شي، چې مثالونه به يې يو يو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند اليه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا يو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظيفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر، پوهنه، بزرګر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند اليه، فاعل) وظيفه لري.
ب: د جمعيت نوم د مبتدا (فاعل) په توګه راغلي وي:
اولس غونډه وکړه. جرګه راغله. لښکر پرشاشو. رمه خرېږي.
ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرګند شي: غوړي توی شول. او به تويې شوې. تيل، سوځېږي. اوړه خلاص شول. غنم خلاص شول.
د: (مبتداء، فاعل) يو خاص نوم وي: بايزيد (روښان) مسجع نثر ليکلی دی. خوشحال ختټك ښه شعرونه ويلي دي. ميرويس (نيکه) صفويانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغۍ پاڅيدلې او په زاريويې لاس په تندي کېښود)

په اسمي جملو کې: درخانۍ د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.
هـ: چې مبتدا يو مجرد (معنا) نوم وي: روغتيا لوی نعمت دی. ښيګڼه ښه ده.
2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:
بزګران دمنې په کرکيله لګيا دي. نرخونه له پخوا نه جګ لاړل. يا دغه بل مثال کې:
لنډه دا چې غرونه وجړ کيدل، سيندونه وشېيدل، بادونه وزغليدل، ستوري وځرخيدل، کاينات وخوځيدل، دزيږندي او ودي له مخې بنديزونه لرې شول.
3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوښتي بڼه (مغير حالت) کې وي.
الف: مفرد مغيره شکلونه:
پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي ښه زيری راوړ.
ب: د جمع مغيره شکلونه:
دهقانانو د منې فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.
چرګانو بانګونه ووې. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:
الف: شخصي ضميرونه:
زه تاته په غيږ کې ځای درکوم ښه راغلې. زه تاته ننواتي راغلی يم نو ته زماننواتي ومنه.
دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هيواد په ستونزو لاخبره نه ده. هغه په بيړه راغله.
شخصي ضميرونو مغيره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:
ما د ځان سره کرل ريبل تاڅه وکړل. ده يوه لاره جوړه کړه.
دې هيڅ ونه ويل. هغه خيال کړی وچې دا کار ډير اسان دی. هغې بې ځايه هلې ځلې کولې.
ده پر خلکو ملنډې وهلې.
ج: د شخصي ضمير جمع د مبتدا په توګه:
مونږ حقيقت لټوو.   تاسو خبړنه کړې ده.   دوي د رحم زړه نه لري.
دوي د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه يې زړه سواندی انسان اخلي.
د: استفهامي ضميرونه د فاعل (مبتداء) په توګه:
څوک تا په کلي کې نه پريږدي؟ څوک لټوئ؟ څه کيږي؟ څومره ويل کيږي؟
مغيره شکل: چاوليد؟ چا ولټول؟ چاپيره وکړه؟ چا وليکل؟
همدارنګه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوومه ده؟
دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟
مغيره صورت يې: کومو بيړه درلوده؟ څوومو راوړل؟
هـ: مبهم ضميرونه د مبتداء په توګه:
ټاکلي: څوک کارکوي او څوک ساعت تيروي. څوک راغلل او څوک رانغلل. چاکار وکړ او چاونه کړ. څوک به کار کوي او څوک به ساعت تيروي.
هر څوک حاضر دي. هر چا خپله رايه ورااندې کړه.
ناټاکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په ستړګونه ليدل کيږي. هر څه دلته پيدا کيږي. هيچاونه ليدل. هيچا پاملرنه ونه کړه. يو څوک راغی، بل څوک زما په کار نه پوهيږي. کوم يوه وويل، دلته هيڅ نه پيدا کيږي.
يادونه: په هغو جملو کې چې ناځپلواک ضميرونه (مې، دې، مو، يې) د فاعل په توګه وي نو بيا د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب مې ورکړ- قلم مې وروباخښه، کوريې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هوښيار دي. ليونی راغی. ويده هماغسې ناخبره پاتی شو. موړ د وږي له حاله څه خبردی. پلی د سپور له حاله څه خبردی. يا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.

نسبتی صفات: کندهاری راغی. ويرجن ارمانجن ناست دی. څمکه وال خپله ځمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلی صفت د مبتدا (فاعل) په حيث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. ليکونکی ليك ليکي. څارندوی شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توګه:

وهلی لاناست دی. رټل شوی خبرې نه کوي. ځپلی له ځان سره خبرې کوي.

يادونه: پرته له وك او چا خه نور ول استفهامي ضميرونه د مرجع سره را ي چ استفهامي صفت هم ورته وايي (پ تو رامر لومؤي وك 61- مخ د ليکوال درسي کستتنر.

فعلي نومونه: اوربښت کښتونه خړوبوي. لګښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره پکارده. پالنه د ماشومانو له پاره پکارده.

مصدر د مبتدا په توګه:

تيری کول لويه ګناده. ليکل اسان کار نه دی. ليکلو سترې کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه خبره نه ده.

6- مبتدا د شمير (عدد) نوم وي:

1- په دې کې يوځي او يو راځي خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړی وايي. لومړي وويل. شپږم کوټې ته راغی. اتم لاپاتی و.

3- شل په څلورو تقسيمېږي.

لس جوړه عدد دی. نولس به شل نه شي. پورتني زيات شمير مثالونه چې راوړل شول د ساده توکونو په توګه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکيبي ډول هم راځي.

الف: مبتدا چې ساده جوړښت ولري: هغه زيات شمير مثالونه چې مخکې مور اوړي وو په دغه برخه کې راځي.

ب: ترکيبی: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زيات کلمات وي لاندې مثالونو کې يې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی په ترتیب سره اول دا ضافي ترکیب[1] مثالونه راوړو:

1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.

د کابل ښار ډېر لوی ښوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کېښودل شو.

2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یوتوکیزوي، مثال : د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګ ولاړ دي.

د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.

3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:

د پتګانومینه ښکاره ده، د زمریو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادیبانو فکر پوخ وي. د ګلانو رنګ ښه ښکاري.

4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.

د باغ ګلونه په غوړیدو شول، د مینې اوښکې په ګریوان دي.

5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زماني توپانونه راغلل. د امیدونو غوټۍ ګل شوې

د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم (اسم) او مضاف توصیفي ترکیب وي:

د پسرلي ښکلې خیره رابرخیره شوه.

د لمر تودو وړانګو په کې ګرمي او تودو ښېې واچوله (نوي کال نوي زیري).

اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کیږي، چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:

د سرو ګلونو کتارونه جوړ شول او د زیړو ګلونو صفونه ودریدل.

---

[1] یادونه: الف: په پ تو ژبه ک دغه أول ترکیبونه د اضافی ترکیب په نامه یادیږي چ د دریو توکونو د اضافت د مضاف الیه + مضاف خه جوړیږي. که مضاف الیه ناخپلواك ضمیرونه وي نو بیا مضاف د مخه را ي. لکه: قلم مـ پرمیز پروت دی. کتاب ی ورك شو.
ب: همدارن ه په نظم او نثر او نورو ایونو ک دغه ترکیب کله نا کله بدلیږي او مضاف د مضاف الیه خه وړاندې را ی چ دغه أول ته بدلي ترکیب وایي لکه: ونه د چنار یك ی په اوربل+ مالیدلی خال دی پ پ ی خندل یا اوبه د چین خوږې دي. پا ه د ور ورې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ترکیب چې صفتونه یې له دوو نه زیات وي د مبتدا په توګه راوړل کیږي یعنی مضاف الیـه زیات شمیر توکي ولري.

1- دشین بخملي ګلالي فرش موسم راغی.

2- د خوږو ارمانو، پاکومینو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل.

دویم: مبتدا (فاعل) د توصیفی ترکیب په توګه: په دې معنا چې دغـه ډول ترکیبونـه دیـوه صفت او یوه اسم د یو ځاي کیدو څخه لاس ته راغلي وي.

په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکیبیږي[1].

توره وریځ رابېره شوه.

خوږې نغمې د ملنګ جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلي صفتونه د موصوف سره توصفي ترکیب د مبتدا (فاعل) په توګه:

تللي او به په بیرته نه را ګرځي. توکلي لاړې بیرته نه راځي. رټل شوي هلك غلی ناست دی.

تلونکي سرې ورو ورو روان دي.

دریم: مبتدا اشاري ترکیبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوښکې خوږونه شوه. دې زمانې د ځان سره نوي شیان راوړي دي.

اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوږه خراب دي.

دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کړ. (مغیره شکل).

څلورم: عددي ترکیبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې یو ګل وغوړید.

2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.

3- پنځه کمربندونه تش شول.

4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.

5- شلم قرن دی. شمله پیړۍ ده.

6- یولس تنه سرې کار کوي.

7- درې هلکان سیند غاړې ته راغلل.

8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.

9- یو څو کاله په دغه توګه تېر شول.

یو څو کسه نارینه راغلل، یو څو خبرې به کیږي. په سلګونو خلك راغلي وو.

---

[1] **یادونه: خاص نومونه، لقبونه د موصوف نه وروسته را ي لکه احمد شاه بآبا، حمید بآبا، میرویس نیکه، زرغونه انا...**

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم: مبتدا (مسند اليه) عطفي ترکيب وي:

الف: (يو توکيز) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت کې:

1- بريالی او اڅك راغلل.
2- ورانګه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

1- زاره او ځوانان د وطن د ابادی له پاره کار کوي. 2- ګډې اووزې په مزه مزه په څرلګيا دي.

ب: صفتونه د عطف په توګه:

1- ورې او ترې ناست دي.
2- خپل اوپردي ورنه راټول وو.
3- زورور او کمزوري سره معلوم دی.
4- زورورو او کمزورو سره معلومه کړه.
5- ځورونکی او خپه کوونکي خبره ده.
6- جوړ او روغ يې سره پرېښودل.
7- لاټده او وچ يودي. يا وچ او لاټده سره يودي.

ج: په مبتدا کې ضميرونه د عطف په ډول وي.

1- زه اوته به د وطن په پرمختيا کې هڅه کوو. ته او زه به سره يو ځای کار کوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما کاروته سره وويشل. دا اودی سره خور او ورور کيږي. ده او دې څه وکړل. هغه او هغې خبره پخه کړې ده. هغې او هغه خبره کړې ده.

د جمع په توګه: تاسي او مونږ څه کوو، مونږ او تاسي ټول راټده يو. دوی او هغوی پلان جوړوي. هغوی او تاسي څه کوئ.

شپږم: مبتدا، فاعل استثنايي ترکيب وي:

بې له ماټول حاضر وو. تاسی پرته له مونږ ولاړيئ. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غير د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکيب وي: ستا ورور بريالی راغی.

چې ګلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شيدا بلبله په ختوکي

اتم: متعدده مبتدا لرونکي جمله:

که چېرې په يوې جملې کې دوه يا زياتې مبتداګاني (فاعل) د يوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکي جمله ګڼله شي.

لکه: 1- ښايستو کې مرغی او ګلالی بلبلې خبرې شوې.

2- د هيواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- د ښوونځیو زده کوونکو، د دوترونو کار کوونکو، د پوهنتونو محصلانو، د کارخانو مزدورانو او کارګرانو په ګډه کار کاوه.

یادونه: همدارنګه د پښتو ژبې تکراري (بشپړ او نیمګړي) ترکیبونه هم د مبتدا په توګه راځي چې البته دلته یې د ټولو راوړل د ېر وخت غواړي. دغه څو مثاله راوړو:

اولسونه اولسونه تبا شول، ښه نا ښه ګډ دي. کلي کلي نړېږي، ګڼ ګڼ پراته دي.

سره دوه دوه کیږي. یو یو راروان دی.

2- اخلي پخلي کیږي، سابه مابه پخیږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، فعل هم لکه د (مبتدا، مسند الیه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند الیه حال ښکاره کوي[1] په جمله کې خبر دغه کوي، څه کیږي، څه ډول (څنګه) دي.

څه دي، څوك دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالوته ځواب ورکوونکی دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتیجه تر لاسه کوو:

1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.

2- خبر د جوړښت له مخې ساده (یوتوکیز) مرکب (دوه توکیز، ترکیبي) او په متعدده توګه سره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توګه راوړل کیږي یا به فعلي غونډوي او یا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې یو پوره فعل او یا فعلي ترکیب (غونډ) وي د فعلي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه یې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه یادیږي. نو په دې توګه په پښتو ژبه کې خبر په دووډولو ویشل کیږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډېرو نورو ژبو لکه روسی[1] فارسی او داسې نورو کې هم شته او په همدغه ترتیب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا کیږي، نو په دغه اساس په پښتو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ویشلې شو:

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر دویم وك، کابل چاپ** 1370 **لمریز کال.**

[1] **پ.ا. لیکانت، معاصره روسي ژبه ک د ساده جملو نحوي سیستم، مسکو.** 1974 (46-43-17) **مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمی جمله: هغي جملې ته وايي چې مسند اليه او مسند (مبتدا او خبر) يې دواړه نومونه وي يعنی د مبتدا او خبر برخې يې داسمي غونډونو (اجزاو) څخه ترکيب شوي وي او د يو اسناد (کومکی فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيدا کړی وي يا په بله ژبه داسمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند ، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي(2).

په اسمي جملو کې (خبر، مسند) د کلام بېلا بېلې اجزاوې (نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غير مستقيم حالت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ديالوګ، متلونو او اصطلاحګانو کې کومکي فعلونه غورځيږي لکه: د بيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لارې مل .سردې ګل بيخ دې پياز.

د مثال په توګه يو څو اسمي جملې په لاندې توګه ګورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توګه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غير اصلي حالت کې د پېشيني او پسيني سره د خبر په توګه:

داړونکي ځناوران په ځنګله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توګه:

د کابل د ښار کوڅې لويې دي. دغه ښار زوړ دی. د ظلم ماڼۍ ړنګه ده. هواروښانه ده. کتاب پر ميز پروت دی. ښه خلك لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زوړ دی، ړنګه ده، روښانه ده، پرميز پروت دی داسمي خبر په توګه پيژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توګه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل څپاندوی.
په دوبي کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه ګټندوی دی. پښتانه د هيواد ساتندوی دي.
ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب څومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توګه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبريه توګه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه يم.

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك د نحوې برخه، کابل،** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- خبر اضافي ضمير وي: دغه کور زمونږ دی. دغه کتاب ستادی. ددغه کتاب لومړی برخې زما دي.

8- اسمي خبر د پوښتنې (استفهامي) ضميرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولګي کې څوم دی؟ دغه ښکلی ليك د چادی؟

9- عدد د مسند (خبر) په توګه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډېرې سريې يو دی.

10- مصدر داسمي خبر په توګه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب يوازې او يوازې پخلا کول دي.

11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنی زړده کړه د کوچنيانو له پاره روزنه او پالنه ده.

12- د ترکيبونو (غونډونو) په توګه د اسميه خبر ځرګندونه:

1- د اضافي ترکيب په توګه:

خوشحال خان د ملك اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالګه ده.

2- د اضافي ضمير ترکيب داسمي خبر په توګه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.

د پوښتنې له پاره: دغه سړي د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟

3- توصيفي ترکيب د خبر په توګه: خوشحال خان ختك پياوړی شاعر دی. روغتيا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلې مرغی ده!

همدارنګه صفات د قيد په توګه هم توصيفي ترکيب جوړ وي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کيږي: نن ډېره ښه توده هوا ده.

4- د شمير (عددي) ترکيب په توګه د خبر ځرګندونه: علم يوه رڼا ده. يوه اوونی اووه ورځې ده او اووه ورځې يوه اونی ده. دروژې مياشت ډېرش ورځې ده. په ساعت کې اوس ځلوربجې دي.

5- خبر د يو ظرفي ترکيب په توګه: نمراو سپوږمی په اسمان کې دي.

ملالی په کور کې ده. کتاب پرميز باندې دی. قلم تر ميز لاندې دي.

په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلي جمله: هغه جملي دي چې خبريې فعلي بشپړه بڼه ولري يعنی د فعل برخه يې اصلي فعلونه وي، يا په بله وينا فعلي جمله هغه ده، چې له پوره فاعل فعل او يا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي. په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول ګرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لازمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفی) خواوې څرګندیږي.
همدارنګه فعلونه د جوړښت له مخې يو توکيز (ساده) دوه توکيز (اشتقاقي، ترکيبي) وي. ترکيبي فعلونه يعنی هغه نوميز فعلونه دي چې د يو (اسم، صفت، عدد، قيد، مصدر، فعلی نومونه) د کومکی (مرستيال) فعلونو په مرسته جوړيږي البته د ساده او (ترکيبي، اشتقاقي) فعلونو زيات شمير مثالونه په زياتو ماخذونو*کې ليدلی شو. دلته مونږ يوازې د فعلي جملو مثالونه په لاندې توګه راوړل غواړو:
ساده لازمي فعل د خبر په توګه: زه بنار ته ځم. تاريخ درومي.
ساده متعدي فعل د خبر په توګه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.
اشتقاقي او ترکيبي فعلونه د خبر په توګه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. ليکونه به وليکو. له دي اوبو، به پوريوځي.
بل مثال: څمکه به او به شي. څمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کيږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.
بريالی خپلو هيلوته نژدې کيږي. دوي په خپل کورکې ارام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوي په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نيول کيږي. څوك د کور غل نه شي نيولای.
په دغو جملو کې ليدل کيږي چې خبر د بشپړو ترکيبونو په توګه راغلی دی.

خبر په متعدد ډول:

* 1- پوهاند صديق الله ر تين، اشتفاقونه ترکيبونه، کابل. 1327.
2- محمد اعظم ايازی، قواعد پ تو، کابل، 1324 (د فعل برخه)
3- هربريت پنزل، پ تو رامره کابل، 1340.
4- داکتر زرغونه، پ تو رامر، کابل، 1360 درس ستتنر (د فعلونو برخه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د یوه مبتداله پاره څو خبره ذکر شوي وي، که چیرې په یوه جمله کې د یوه خبر له پاره زیاتې مبتداوې راشي نوهغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنګه که په جمله کې ددوونه زیات فعلونه (خبر) (اسمی- فعلی) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددې خبر لرونکې جملې په نامه یادیږي لکه: دی له قهره پاڅید ، کښیناست، ویې ویل:

دی د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرګندوي. لونګګ پورته وغورځید ، کښته وغورځید ، له ډیره قهره غلی شو. په فعلیه جمله کې د جملې اصلي توکي درې ښودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حیث د جملې مهم جز ګڼل کیږي.

مفعول: هغه څوك یاشی دی چې دفعل اثرور باندې شوی وي یاور رسیدلی وي. مفعول د خبر بشپړونکې برخه ده. که چیرې په یوه جمله کې فعل متعدي وي یوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: بریالي. . . وکړه. بریالي. . . بوتلله. دلته د مفعول شته والی چې د فعل د معنا څرګندونکی یا متممه برخه ده نه دی راغلی نو په دې توګه مطلب هم پوره نه دی رسول شوی او که ووایو بریالي یوه وکړه. یابریالي کلبه وکړه. یابریالي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په یو شمیر هغو ګرامرونو کې چې ختیځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړی ګڼلی شوی دی ولې دا خبره به یو څه د غورونړ هم وي څکه په معلوم متعدی فعل کې د فاعل شته والی، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بیا مفعول د نائب فاعل په توګه دجملې مبتدا (مسند الیه) ګڼل کیږي.

په هر حال مفعول د جملې د یوه توکي په حیث د فعل متمم ګڼل شوی دی په جمله کې د مفعول دریځ د هغې په نحوي موقعیت پورې اړه لري.

مستقیم او غیر مستقیم (Directobject) او (Indirectorbject) مفعول:

اول مستقیم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقیم مفعول ته نژدې مفعول هم وایي څکه چې د فعل اثر ورباندې بې له کومې واسطې شوی وي[1] مفعول هغه اسمي توکی دی چې له فعل سره

---

[1] پوهاند صدیق الله ر ښتین، پ ښتو ګرامره دویم ټوك کابل، کابل د معارف مطبعه 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیغه او مستقیمه رابطه ولري او دغه توکی په ارتباطی حالت کې نه وي راغلی. مستقیم (نژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړیکي ساتي. مستقیم مفعول کومه خاصه نښه نه لري مګر د فعل د ګردان له مخې او د جملې له ترتیب څخه پېژندل کیږي.

په پښتو ژبه کې مستقیم مفعول په اصلي حالت کې راځي کوم بل خاص صورت نه لري یوازې د (زه- ته) ضمیرونه که د متعدي فعل په حال زمانه کې د مفعول په توګه راشي نو په غیر اصلي حالت سره راځي. لکه: ته ماوینې، زه تاوینم، دی تاوینی، دی ماویني).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو کې ښیو:

1- پښتونه! پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه.

2- دراڼیو غږ به ټیټ کړم، لکه چې دوړې راغلې، زه به کړکې هم وتړم.

3- اوس ته غوږ ونیسه.

په دغو جملو کې خپل قام، دراڼیو غږ، کړکی، غوږ مستقیم مفعول دي او د فعل سره نژدې راغلي دي.

یادونه: په متعدي مجهولو فعلونو کې چې فاعل نشته، مفعول د فاعل په ځای د مسند الیه وظیفه لري. غونډه کیږي، د کورغل نه نیول کیږي.

اوس به په لاندې جملو کې د کلام اجزاوې (ساده، مرکب) د نژدې مفعول په توګه وګورو:

الف: ساده یا یو توکیز کلمات:

1- نوم (مفرد مذکر) د مفعول د په توګه:

زه کتاب لولم. ملالۍ کمیس وګانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذکر) د مفعول په توګه : ملیار ګلان وکرل. هغوي فکرونه په ځای کړل.

2- نوم (مفردمونث) د مفعول په توګه: دې سترګه پټه کړه. هغه منه وخوره.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توګه: دوي پرواقعیت باندې سترګې پټې کړلې.

3- ضمیر د مفعول په توګه: (1) -ده زه ولیدم. زه دی وینم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانه کوي. دوي مونږویني.

په مغیره حالت کې: دی ماخبروي، دی تا خبروي. دلته زه، دی، مونږ، تاسی، ما، تا شخصي ضمیرونه دي د مفعول په توګه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ملالی دا اخلي. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توګه ذکر شوي دي.
3- استفهامی ضميرونه د مفعول په توګه: ته څه اخلې؟ ته څوك غواړې؟ څوك وينې؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:
ستا څوك په كار دي؟ ستا كوم خوښيږي؟ ستا څومه په كارده؟ ستا كومه خوښيږي؟ په پورتنيو مثالونو كې څه، څوك، څومره، څووم، كوم د پوښتني ضميرونه دي د مفعول په توګه.
4- ټاكلي ضميرونه: ماټول وليدل. دی ټول ويني.
ناټاكلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.
5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوكۍ واخله او هلته يې كيږده. ته يې وينې. دی يې ګوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.
يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زماني په افعالو كې مفعولي حالت لري مګر په ماضيه فعلونو كې مفعول نه بلكې د فاعل په توګه راځي لكه (زه دې وپېژندم دی يې وليد . زه مو خبر كړم.
6- صفت د مفعول په توګه : زه رنځور وينم. وږي يې بوت. زاره يې لرې كړل. كاږه يې سم كړل. طبيب ناروغ وليد . يا ناروغان وليدل.
7- عدد د مفعول په توګه: ما يو وليد . يويې راووست. دوه يې مړه كړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنګ كړل. دويم درييم يې وغوښت.
8- فاعلي صفت د مفعول په توګه: زه ليكوونكی وينم چې ليكنه كوي.
9- مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه: دی څنګله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل كوي.
ب: مستقيم مفعول د يو تركيب په توګه:
1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. ګلالۍ د جاموغوټه پر سرايښي ده.
د افغانستان راتلونكی زمونږ په فعاليت او لياقت پوري اړه لري.
2- ملالۍ تور قلم وموند. مليار ښكلي ګلونه كرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني.
هفه خپلي ټولي زده كړې پای ته ورسولې.
3- كليد افغاني د خوشحال ختك د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدې رااخيستې دي او د كتاب په وروستنۍ برخه كې يې هم دوه شعرونه رانقل كړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وګورو. په لوړ و مثالونو كې 1- اضافي تركيب 2- توصيفي 3- عددي 4- مبهم تركيبونه (غونډونه) دي.

مفعول د بدلي تركيب په توګه:

اول زړه ښه كړه ديار ښه په بوس اوكنار. دلته ديار زړه دبدل په توګه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده ګذارونه د ټوپك كا.

5- مصدري تركيبونه د مفعول په توګه: دی پر هر چاټېرى كول نه غواړي. تيرى كول لويه ګناه ده. دی حق خوړل ناروا كارګڼي. پر چا باندې سترګې سرې كول څه معنی لري. مطالعه كول ګټه لري.

6- فعلي نوم (حاصل مصدر) په تركيبي ډول: څاروي خوراك ښناك كوي. په همدې ترتيب مفعول د بشپړو او نابشپړو تكراري تركيبونو په توګه هم راځي د مثال په توګه:

1- كتابونه كتابونه مې وليكل. غرونه غرونه مې چپه كړل.

2- كورمور دې جوړ كړ كه نه. غنم منم يې په ځاى كړل. په دغو مثالونو كې زيات تاكيد ليدل كيږي.

په همدې توګه ډير نور مثالونه هم شته.

دويم ډول غير مستقيم (لري) مفعول:

په پښتو ژبه كې دغه ډول مفعول هم د كلام د ببلا ببلو اجزاو څخه په مغيره حالت كې د پيشيني او پسيني (Preposition او Postposition)سره په ارتباطي حالت كې راځي او په جمله كې د يوه نوم حالت او دريځ څرګندوي (ټاكي) زمونږ ګرامر ليكونكو (له، ته، لره) دلري مفعول نښې ګڼلي دي. لري مفعول د فعل سره د يوې واسطې له مخې رابطه ټينګوي. د موضوع پراخوالي له كبله مونږ د ډېرو تفصيلاتو څخه دلته تېريږو، يوازې دومره وايو چې ددغه ډول مفعول د يو اسمي مركز حالت داداتو له مخې څرګنديږي يعنى د كوموكو موپيشينو او پسينو سره په كوم يوه نحوي حالت كې قرار لري. د بېلګې په توګه:

اسم، ضمير (ازاد مورفيم) + ته (پسينه):

1- زه تاته كتاب دركوم. 2- جرګه كلي ته ستنه شوه. بريالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له كور څخه راغلو. تاسې له دوي څخه غوښتنه وكړئ. په دغو مثالونو كې تاته، كلي ته، بريالي ته، له كور څخه، له دوي څخه ارتباطى حالت كې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د جوړښت او معنا د افادې له مخې د اداتي ترکیبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې ددغو ترکیبونو راوړل دومره ضروري نه بریښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ویلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پېښېدو وخت، ځاي، حالت، وضعیت، سبب، علت، ملتیا، تم ځای، پیل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قیدونه مفعول فیه، د فعل مبدا او پیل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځاي مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعیت او حالت د قیود و په واسطه ښودلی شي مګر نورې تړلې برخې د ارتباطي حالت سره یادېږي. په لاندني مثال کې ګورو:

د فابریکې کارګرانو پرون په فابریکه کې په تلوار له خپلې فابریکې څخه خپلو کورونو ته یو شمیر ضروري شیان راتول کړل.

په دغه جمله کې د فابریکې کارګران (فاعل مغیره حالت) پرون (د زماني قید) په فابریکې کې (مکاني قید) له خپلې فابریکې څخه (پیل ځای) په تلوار (حالتي قید) خپلو کورونوته (دفعل مقصد ، سبب) یو شمیر ضروري شیان (مفعول) راټول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قیدونه: قیدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کیږي. څنګه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قیدونه زیات شمیر نه لري خو زیات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکیبی شکل سره په جمله کې دقید وظیفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پیشینو او پسینو سره راځي. په جمله کې قیدونه په اصلي او غیر اصلي حالت سره هم راځي.

1- قید په ساده او ترکیبي ډول: الف په جمله کې د ساده قیدونو مثالونه: مسافر ډېر تږی دی. ملنګ غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (یوستوی) قیدونو په توګه وظیفه لري.

2- په جمله کې د ترکیبي قیدونو بېلګې:

الف: قید د یو پوره بشپړ تکراري ترکیب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راورسید. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځیر ځیر کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځیر ځیر سره له دې چې قیدي مطلب ورکوي خو تاکید هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: چې قید د یو منځني ارتباط په مرسته تکراري ترکیب وي. ادم خان او درخانۍ پټ په پټه د یوبل دیدن کولو.

ج: قید له یوه نوم او پېشینې په مرسته ترکیب وي: په 1919 کې انګریزان زمونږ له هیواد څخه په تیښته وتښتیدل.

د معنا له مخې د قید ډولونه:

1- د حالت او څرنګوالي قید: د فعل څرنګوالی او حالت ورځني ښکاره کیږي. دغه د څه ډول، څه قسم، څنګه سوالونو ته ځواب وایي او ددغه قید مثالونه ډیر دي خو مونږ یې یو څو د بېلګې په توګه رااخلو:

1- درخانۍ ناڅا په له خوبه راویښه شوه.

2- دوي په خوښه کار کوي. 3- له ډیره غمه په زوره خندا کوي. 4- له بېرې سمدستي وتښتید

5- زه خوشحال کمزوري نه یم چې به ډارکړم. په ښکاره ناري وهم چې خوله یې راکړه.

چې یې تللم په خندا خندا دیدارته اوس یې دروممه په ژړا ژړا مزار ته.

6- وروغوندې پرده پورته کیږي او یو څوك نا اشنا غوندې سرې رانغوځي.

7- مونږ له تا سونه د زړه له کومې مننه کوو. 8- توریيکی له خپلې خواښې سره په زوره زوره لګیا ده.

9- د سیند اوبه په کرار کرار د ځمکې تل ته لارپیدا کوي.

2- د درجې، اندازې (شمیر -کمیت) قید:

د فعل اندازه او درجه ښیي: ملالۍ لږه لږه ناروغه ده. مور او زوی پنځه کاله سره ونه لیدل.

ما څو ځلې درته ویلي دي چې دا ښه کار نه دی یا (څوواري). په دې ورځو کې بېخي نه معلومیږي یا له سره نه ښکاري. دوي سره مونږ لږ لږ پیژنو: هیواد پرمونږ بې شانه ګران دی.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قیدونه هم د کلام له بېلا بېلو توکونو څخه جوړیږي تاسې په څه وجه مروریاست یا په څه سبب مرور یاست.

ستاله لاسه هیڅ ارام نه کیږي. ماشومانو ته له بېرې خوب نه ورځي.

دغه خلك په غلانیول شوي دي. دوي یې په کنځلو له کوره ویستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د مقصد قید:

ددې قید څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرګندیږي. د خداي د پاره راشه! ستالیدوته راغلم. ماشوم خبرو کولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره کوم. دلته د خدای له پاره، ستالیدو ته، خبرو کولوته، ستا د پاره، د قید دنده ترسره کوي.

5- د شك قید: خدای زده کله به راشي، ګوندې سبا ته راشي. لکه چې نه راځي.

6- د تاکید قید: ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دی نن په خپله راغی. دغه کالي

ښه پاك وويڼځه. دغه سړې سوچ لیوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قیود:

د فعل د پیښیدو شیبه او وخت څرګندوي، د زماني قید هم د لفظ په لحاظ ساده او یا ترکیبي وي.

1- د ساده زماني قیدونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دی پرون له ننګرهاره راغی.
نن هر څوك خپل دوست او دښمن پیژني.

په ترکیبی توګه:

په ژمي کې د کابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دی. تر اوسه پورې لاپریکړه نه ده شوې. یا تر ماښامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډیر کلونه تېر شول. په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قید د عطف په توګه:

مونږ شپه او ورځ کارکوو. خبره به نن او سباکې معلومه شي.

8- د ځای قید:

د فعل د پیښیدو ځاي (چېرته، د کوم ځاي نه، کوم ځای ته، په کوم ځای کې) حالتونه ښیي. دا هم په ساده او ترکیبی توګه راځي.

د پیل ځای او تم ځای په توګه:

1-هورې خلك ناست دي. دورې څه کیږي. بهر ساړه دي. چېرته دې ښه هلته دې شپه. په دغو مثالونو کې هورې، دورې، بهر، چیرته، هلته د ځای قیود دي.

2- په ترکیبي توګه: شاته څوك ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کوم ځایه راغلې،   تردې ځایه پورې راغلې.   په الماری کې څه شیان ځای شوي دي. په کاله کې کښینه،   د سیند په غاړه یوه کښتۍ وه.

د ځاي قید د یوتکراري ترکیب په توګه وي:

1- ځاي پر ځاي ودریږه 2- کلي په کلي وګرځید 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلك خبر شول.

په پښتو ژبه کې دوه یا زیات څو قیدونه د یوه فعل تابع وي او یوې ټاکلې پوښتنې ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مینه په ډېره تلو سه په بیړه بیړه یې ځانونه د ګلونو د خندیدو تماشې ته راورسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډیر د رزاو د روز داکسوس په غاړو، د ښایسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غوړې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په ګل کڅونو، د کندهار او کابل په درباړونو، د غزني په یادګارونو، د پکتیا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاریخي درو، د کسي غره او سپین غره په څوکو، د خیبر او تاترې په تړو، د سوات او بنیر په سردرو، د باګرام په باغ وبڼ، د چترال او ګلګیت په ځنګلونو، د بستي او ګواد رپه بندرونو کښته پورته وګرځید.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډیر درزاو د روز) د حالتي قید ښودنه ده او نور ټول د ځاي قیدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قید ترمنځ یو عطفي رابطه او اضافی رابطه لیدل کیږي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول متعدد د قیدونه زیات مروج دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانګړتياوې)

د ژبې د ژبنيو فورمونو د مطالعې او څېړنې څخه داسې نتيجه ترلاسه کيږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانګړتياوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښوکې بيانول غواړو:

لومړی: د عروضي جنبې په باب څرګندونه:

څرګنده ده چې داکثرو ژبو په تېره بيا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سينتکسي) څېړنې تر اوسه پوره بشپړې شوې نه دي څکه چې تر اوسه پورې څېړونکو ژبه درسم الخط (ليک) په اساس تجزيه کړې ده، خو په ډېرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځينې داسې نحوي عناصر شته چې يوازې په تلفظ (وينا) کې څرګنديږي او په ليک کې نه څرګنديږي. له دغو څخه د خج، اهنګ، الحاق پيوستون، بيلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې ته کومه خاصه پاملرنه نه ده شوې، په تېره بيا د اهنګ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه څېړل شوې نه ده، مګر د خج و په باب په ډېرو ګرامرونو کې او يا په ځانګړې توګه خواره واره مواد ليدل کيږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتين (د پښتو ګرامر 1327 لومړی ټوك (12 مخ) کې د خج د اهميت او په کلمو کې د معنا وو د بدلون په باب څرګندونې شوې دي. د دروند او سپك خج يادونه يې هم کړې ده. همدارنګه محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لياره) کې د خج يادونه يې هم کړې ده. د زياتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وګورئ.

د پښتو ژبې خج په باره کې څېړنه د ډاکتر بيچکا ليکنه ده، چې ترجمه يې د 1348 کال (د کابل مجلی په (2-3) ګڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځينو فعلونو او ترکيبي کلمو د خج په باب ځينې ژبپوهنيز پرنسيبونه وړاندې کړې دي. د زيات تفصيل له پاره همدغه مقاله وګورئ.

(خج يا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346کال د کابل مجلې (10) ګڼه چاپ د معلوماتو د پاره وګورئ. همدارنګه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونيم (غږيزواحد) په باب څه ضروري څرګندونې وړاندې کول بې ځايه نه ګڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غږيز سيستم له پلوه پر دوو برخو بېليږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوې ته کتاریز او بلې ته سر کتاریز) وايي. کابل مجله 1355 کال لومړۍ ګڼه) او یا د کتاریز او غیر کتاریز په نومو سره یادیږي.

پـه انګلیسـي، روسـي ژبـو کـې کتـاریز غـږونو (فونیمونـو) تـه Segmental او غیـر کتـاریز غږونوته (Suprasegmental Phonemes) وايي.

پوهاند رحیم الهام د دري ژبې د فونیمونـو د تـشریح پـه برخـه کـې د سـیګمینټ Segment د پاره (مقطعه) او سوپر سېګمېټ (Supra Segment) د پاره عروضـي اصـطلاحات وضـع کـړي دي. کوم اصطلاحات چې ښاغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنیو اصطلاحاتو له پاره ټاکلي دي. پوره سمون کولی شي. څنګه چې د پښتـو ژبـې ددغـو اصـطلاحګانو دپاره کومـه خاصـه نومونـه نـه لرونو د استعمال په ځینو برخو کې بـه د نومـوړو اصطلاحګانو څخه ګټـه اخیـستل هـم بـې ځایـه نـه وي.

که مونږ د پښتو ژبې (کتاریز یا غیر کتاریز) اصطلاحات د انګلیسي ژبې سره پرتله کړونو کټ مټ یو ډول مفاهیم افاده کوي. د پښتو ژبې ټول واولونـه او کانـسو نینتونـه کتـاریز غـږیز واحدونـه (فونیمونـه) دي. مګـر غیـر کتـاریز (سـوپر سـیګمېنټ) غږونـه (خـج، اهـنګ، لحـن) غـږیز واحدونـه (فونیمونه) نـه دي. د خج د څېړنې پـه برخـه کـې د ژبپوهـانو تـرمنځ د نظرونـو بېلوالی لیـدل کیـږي. ځیني پوهـان خـج فـونیم ګڼي مګـر ځینـي بیـا خـج د فونیمونـو پـه ډلـه کـې نـه ګڼي. د دواړو نظریـو خاوندان ځیني ذهنی اوعیني دلایل هم وړاندې کوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فونیم) ونـه ګڼل شي د یو څه منطقی استدلال سره سم دواقعیت څخه لرې نه ګڼو د موضوع د تائید لپاره ګورو:

فونیم هغه غږیز واحد (ټوک) دی چې:

1- نه تجزیه کیدونکی دی 2- خپلواک دی (د مقایسې له پلوه) 3- سیګمېنټ کتـاریز (مقطعـي) دی 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونکو ژبنیو واحدونو (مورفیم، کلمه) غږیزه بڼه جوړ وي. 6- معنا لرونکي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غږي (الوفونونه) یې په صـــوتي لحاظ غږیز

یادونه: سیـ مینت تعریف او سوپر سیـ مینـ په باب معلومات په لاندې ماخذونو کـ شته.

1- **ل. ل. بولانین، د ننة روسي ژبـ فونولوژي (فنیتیـ l) د عالي وونـ ي خپرونه، مسکو** 1970.

2- **د اوسنة روسي ژبـ رامر، د علومو خپرونه، مسکو،** 1970 **د.د ن. یو شویدووه په مسئولیت اولار وونه.**

مشابهت سره لري مګر خج دغه ټولې ځانګړتیاوې نه لري، یوازې د کلمو د معنا په تغیر او د غږیزې بڼې په توپیر کې رول لري. د خج او فونیم یوبل څرګند او جوت توپیر دادی چې خج د غږیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو(غږیز واحدونو) یو داسې ځرګندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څپه یز جوړښت کې جوتیږي.

مثلاً: د پښتو ژبې دغه کلمه (ښکاري) د فونیم له نظره (ښ، ك، ا، ر، ي) برخی دي. ولې په همدې فونیم کې یو ټاکلې غږ یا خج چې پر لومړۍ یادوهمې څپې کې ښکاره کیږي. لکه د (ښکاري) په کلمه کې چې خج پر لومړۍ څپې وي نو فعل حال دی یعنی دلیدل کیږي یا ځرګندیږي په معنا، ولې په دوهمې څپې باندې خج د نوم حیثیت لري یعنی ښکارکوونکی. همداسی نور مثالونه.

اوس چې د سیګمینت او سوپر سیګمنت په معنا پوه شو نو راګرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو په باب د خج، اهنګك او الحاق په نومونو سره ځرګندوني او څېړنې شته دی. پنزل په پښتو ژبه کې درې ډوله خجونه (دروند، منځنی متوسط) او سپك) او درې ډوله اهنګونه (جګك، منځنی، کښتنی) ښودلي دي او همدرانګه وایي چې ښایي درې ډوله الحاق (خلاص Open) جزیي (فاصلوي Hyphen) او پوره (التصاقی Close و مومو او وریسې د خج او فونیمي تغییر، دافګسونو خج، د خج تغییرات سره د مثالونو ښودلي دي. وروسته تردې د جملو د خج او اهنګك په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضیحات ورکړې دي او د عروضي جنبې اولیك دود په باب څه خبرې هم شته دي، چې مونږ یې د موضوع د اوږدوالي له کبله ورنه تیریږو. همدارنګه ډاکتر زیار د خبري جملو د پاره ولیدونکی او سوالي جملو لپاره جګیدونکی اهنګك په ګوته کوي مګر خج یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول بېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجایي په نومو سره یې نومولی. خو دلته څه غورهم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسو چې په جمله کې پر کلمو باندې د خج دریځ د جملو د اهنګك ټاکونکی هم وي.

خج معمولاً په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکې ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګك له اوږدو ساختمانو یعنی جملو، فقرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.

اهنګك په پښتو جملو کې ژبنی ارزښت لري. ځنګه چې لیدل کیږي تر اوسه پورې په پښتو یا فارسي ژبو کې د اهنګك ډولونه درې یا (څلور) معیارونه په ګوته شوي دي. لکه خورا جګك اهنګك، جګك اهنګك، منځنی اهنګك او ټیټ اهنګك. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:

1- توریپیکی راغله. 2- توریپیکی راغله.

3- توریپیکی راغله! 4- توریپیکی! راغله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنیو جملو کې ترتیب او تشکیلوونکي اجزاوې کټ مټ سره یودي پرته له څلورمې جملې څخه، ولې د اهنګونو له مخې معنوي بېلوالی یې پېژندل کیږي.

د نحوي تجزیې له مخې زمونږ پورتني مثالونه یعنی هره یوه جمله چې (معنوي توپیر سره لري) درې تشکیلووئکي برخې لریز دوې برخې یې په لیك کې څرګندې دي لکه:

توربیکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلي برخو سره بېلیږي چې او له برخه د جملې فاعل (مسند الیه) او دوهمه برخه یې فعل (مسند) دی. دریمه برخه یې په لیك کې نه انځوریږي په دې حساب بېل بېل اهنګونه په دغو جملو کې د څلورو جملو معنا ټاکي یعنی د اهنګ توپیر د جملې د معنوي نوعیت سبب ګرځي.

په دې توګه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانګړنې په جلا توګه په ګوته کړو.

اول: د پښتو ژبې دجملو عروضی خصوصیات:

د یوې جملې د ساختمان او جوړښت په څېړ نه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بیلول غواړو:

الف: اهنګ: په ژبه کې اهنګ دا وازد ټیټېدو او لوړیدو یو ډول زیروبم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډیرو ژبو په څېر داهنګ مفهوم خاص ارزښت لري ځکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو یو خاص اهنګ لري. د اهنګ بدلون او توپیر د جملې د معنا د بدلون سبب ګرځي. که څه هم د جملی جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي مونډلی خو همدغه اهنګ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بیلوي.

د اهنګ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سوالیه، تعجبي، ندایي باندې ویشل کیږي[1].

که چېرې جملې د لیك د نښو له مخې بیلې کړای شي نو دا به یوه نیمګړې هڅه وي. د جملی د ډولونو ویش د معنا له مخې د عروضي خصوصیاتو له مخې کیږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څیړل شوې که کومې ویشنې شوې دي هغه هم اټکلي خبره ده مګر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموینه د جملو د عروضي ځانګړنې (اهنګ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

---

[1] ولوانوه. ل. زما یانکوایا. س. الف د خارجی محصلینو د پاره د ژبپوهنې درسي کتاب، د مسکو پوهنتون چاپخانه، 1973، (36-41) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهنګك له مخې وځېرلې شي نو د جملې ډير ډولونه به هم ځرګند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دوديز ډول خبري، سوالي، تعجبي، ندايي او امري جملی د ځېلواهنګو نو په مرسته بیلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري) څخه راوړی دی.

1- خبري اهنګك: اوار پيل کيږي او بيالږ کښته (پروت) پای ته رسيږي. البته وليدونکی نرم اهنګك دی او په يو منځني لحن سره ويل کيږي.

نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ ښلوالی موښودلی وي نو د خبري جملې د اهنګك د پاره Intonation=I نښه راوړو ويا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دې مانا:

I د Intonation لنډيز او (C) د Construction لنډيز په توګه:

مثال يې : عمومي ښه، خبري جمله: IC –1

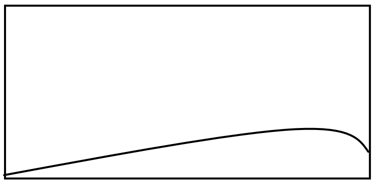

پسرلی د ځېلو خوږو وږمو سره راورسيد . د ګلانو سرونه وږمو ورو ورو او په خيال سره ښورول.

2- د پوښتني اهنګك: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتني کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنګك لوړبيا ټيټ وي په دې توګه يې پيژنو:

IC- 2

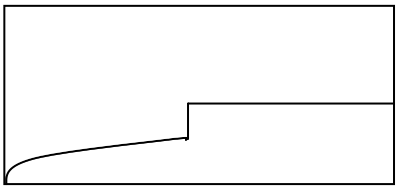

مثال:

چېرته تاسی روان ياست؟ څوك ستاسی پوښتني ته راغلی و؟

بل په هغو جملو کې چې استفهاميه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنګك ټيټ پيل کيږي او بيا نيغ پروت لوړ پاي ته رسيږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځی؟ تاسی له مونږ سره خبري کوئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

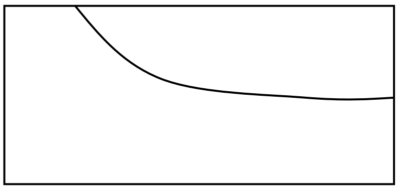

همدارنګه په داسې جملو کې چې د سوال او ځواب په توګه وي هم يو بل ډول اهنګ چې IC –4 په توګه راغلی دی. اهنګ په پای کې لوړيږي.

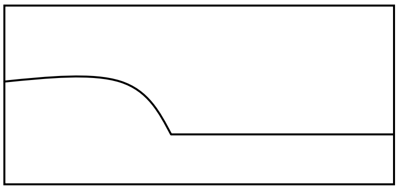

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسې؟

يادونه: هغه استفهاميه جملې چې ځواب يې هويانه وي اهنګ يې جيګېدونکی وي او د نورو استفهاميه جملو اهنګ په هغه برخه کې لوړيږي چې مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.

3- د تعجبي جملې اهنګ: هم ټيټ پيل کيږي او بيا پورته مخ په ځوړ پای ته رسيږي مګر کله داسې هم پيښيږي چې لوړ پيل پريوتی پای ته رسي چې دا بيا د جملې د مطلب په ټکي پورې اړه لري.

1- څه کارونه يې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاګوره!

ب: په پښتو ژبه کې خج:

هره ژبه د خج ځانګړی سيستم لري او په هرې ژبې کې د خج دريځ په کلمه (لغت) او جمله کې يو له بله توپير لري. خج په بېلا بېلو ژبو کې بېلا بېلې ځانګړتياوې لري. د ژبپوهانو په نظر په نړۍ کې داسې ژبې هم شته چې خج يا لغوي خج نه لري مګر داسې نورې ژبې دي چې خج لرونکې وي دغه خج لرونکې عناصر د ځانګړو خصوصيتونو او موقعيتونو له مخې سره توپير هم لري. د نړۍ په ځينو ژبو کې لغوي خج يو معين او ټاکلی ځای لري خو په ځينو نورو ژبو کې بيا د موقعيت او ځای له مخې متحرک (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کې هره کلمه (مورفيم) ځانته ټاکلی خج لري خو دا هم بايد زياته کړو چې د ټولو کلمو د خج موقعيت يو ډول نه دی په ځينو کلمو کې پر لومړۍ څپې لکه (وسپنه، ګټه) په ځينو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمنځنۍ ښپې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځینو کلیمو پرورستنۍ ښپې لکه (ګټه، تللی وو) خج راځي بیا ځینې کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه:

ختیګر، ختیګره، (ښځه، ښځې، ښځو).

په وینا کې خج لرونکې ښپه د بې خجه ښپې څخه په دې لاندنیو خصوصیاتو سره جلا کیږي.

1- فشار 2- د اهنګ جګوالی 3- اوږدوالی. د خجنې ښپې دغه ځانګړتیاوې په بیلو ژبو کې سره توپیر لري.

دلته زمونږ مقصد د پښتو ژبې خجن عناصر دي، په دې توګه دغه خجن عناصر (ښپې) په عمومي توګه دوې څرګندې ځانګړتیاوې لري.

1- خجنه ښپه نسبت بې خجه ښپې ته په زیات فشار سره ویل کیږي. 2- خجنه ښپه نسبت بې خجه ښپې ته اوږده ویل کیږي. ددې علت دادی چې په پښتو ژبه کې هغه واول چې خج لرونکې ښپې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه ښپې کې وي اوږدویل کیږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا میکې خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبـــه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنې پرکومې ښپې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه ښپې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج درېځ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرک (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډیر ارزښت لري، یعنې خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقي، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډیره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلي) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پرلومړۍ ښپې) ځاله، اشیانه.

یادونه: په داسې حالتونو کې چې هلته خج بدلون مومی معمولا د ګرامري صیغو د جوړښت د بشپړونکو او مرستیالو وسیلو په حیث کارول کیږي لکه: پلار، پلرونه او کله کله د دوو ګرامري صیغو ترمنځ د خج په واسطه یو له بله وپیژندل شي لکه (کړینه) خج پر لومړۍ یادوهمه ښپې باندې واقع کیږي او مورفیمونه هم لکه خجه نه وي لکه د جمع لاحقه (ان، ونه) او فعلي لاحقه (وو).

2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ ښپې) داوبو جاله.

3- (بوره)، (خج په لومړۍ ښپې) زوی مړې

4- (بوره) (خج پر وروستۍ ښپې) (خوږه) (قند).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاري- (خج پرلومړۍ څپې) فعل = ليدل کيږي. څرګنديږي، معلوميږي.
ښکاري، (خج په وروستۍ څپې) نوم = ښکار کوونکی. (فاعلی صفت)
تېره – (پر لومړۍ څپې) ماضي (تيره زمانه).
تېره (پر وروستۍ څپې) د پڅ ضد = تېز
جوړه – (پر لومړۍ څپې) سوله، روغه
جوړه- (په وروستۍ څپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.
2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو ګرامري معناګانې ټاکل کيږي.
ننوتل- (خج پر وروستۍ څپه) (استمراری) جمع عدد ماضی فعل
ننوتل – (خج پر لومړۍ څپې) (مطلق جمع عدد ماضی فعل).
ننوت: (خج پر وروستۍ څپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص):
ننوت: (خج پر لومړۍ څپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.
که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنی يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مګر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته دروند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيجا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورې. او لنډې ويل کيږي. همدارنګه خج په جملو کې هم اغيزه ښندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري.
دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توګه
زه کورته ځم. يا ماليك وليکه.
په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) – (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوك او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سواليه کيږي او يا برعکس که جمله د څوك او چاپه مرسته سواليه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) – په (زه) (2) – پر (ما) باندې زيات دی.
مګر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنيو فورمونو په واسطه سواليه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليك) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليك وليکه) کې د (کور) او (ليك) باندې زيات وي نوسواليه جمله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(چیري- څه) او داسې نورو فورمونو په ذريعه سواليه کيږي. ولې که فشار پر (څم) او (ولیکه) فعلونو باندې زيات وي نو په ځواب کې هم فشار په دغه برخه باندې راځي. يا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دويونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندې وي بيانو د پسرلي د راتګ مفهوم زيات ارزښت لري او پسرلي ته دويمه درجه ارزښت ورکول کيږي. همدغه راز په سواليه، تعجبي، امري جملو کې دغه قاعده د تطبيق وړ ده.

ج: بيلتون او پيوستون (فصل او وصل):

بيلتون يا وقفه په ترکيب (غونډ) او جمله کې د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکيبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنګه د بېلتون (وقفي) له مخې د جملو په پاي کې يوه جمله له بلې نه جلا کيږي.

پيوستون يا اتصال: په ترکيبونو او جملو کې د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پيوستون ګڼل کيږي. په دې معنا سره چې دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کې دوينا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکيبونو يا جملو کې د بيلتون يا پيوستون ضرورت ليدل کيږي. دلته که د دووتوکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پاي او پيل سره يو ځاي جوخت ووېل شي يوه معنا او که بيل او جلا يعنې په يو څه ځنډ سره ووېل شي، نو مطلب بدليږي، دلته بايد دا په نظر کې ونيول شي چې مطلب او مقصد په نوموړي، جملي او يا ترکيب کې څه شی دی او يا خو په ځينو ځايونو کې ددغو عناصرو معنا ګډوډه کيږي يا خو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددې مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبې يو څو مثالونه راوړو. په دې لاندينيو جملو کې بېلتون او پيوستون په ښه توګه روښانه کيږي.

1- بريالی حيران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کې که چېرې حيران، زړور، ستومان، غمجن د جملې د مسند اليه له متعلقاتو څخه وي نوپاتې برخه يې (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي.

همدارنګه يو بل مثال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریــاد فریــادي لاړ لــه دنیــا نــه ارمــاني
د مــرګ قاصــد تــه ګــوره راځــي ناګهانــه

د لومړي بيت مطلب د مخکنيو جملو په ترتيب سره پيوستون او بيلتون په توګه لولو لکه:
فرياد فريادي، فرياد، فريادي مګر په دوهم بيت کې د مرګ قاصد تـه ګـوره راځـي ناګهانـه، پـه اصل کې داسې لوستل کيږي. د مرګ قاصد ته يعنې وقفه (مکث) وروسته لـه (تـه) څخـه، مګـر کـه (ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پيوست ونه ويل شي او څه پـه ځنډ سـره وويـل شـي نـو بيـا پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بيا د دويـم شـخص ضـمير پـه توګـه مفهـوم ورکـوي چـې د مطلب ټکی نه دی لکه د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه.
بله نمونه: دازمانه، حيانه کوي.
بيلتون: دا زما- نه حيانه کوي (نفی، له ما څخه) مطلب دی، پيوسـتون: دا زمانـه) حيانـه کـوي. دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).
په لاندې مثال کې دوه مشترك تکراري الفاظ وينو:
1- سورګل، حيران حيران کتل.
بيلتون په لومړي سرکې (سورګل) څخه وروسته يو څه ځنډ خامخا راځي چې حيـران حيـران کتـل د فعل قيد په تکراري توګه ښيي او د فعل له پاره پيوستون ګڼل کيږي. د فاعل سره د پيوسـتون لـه پاره سورګل حيران، حيران کتل.
چې دلته سورګل حيران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حيـران د نـوم (فاعـل) مربوطـه برخـه جوړوي او دوهم حيران د فعل سره اړيکي لري. خو که چيرې د فاعل سره جوخت ونه ويل شي نو بيا به داسې معنا ښندي.
1- بريالی، حيران ناست دی 2- نورګل- زړور راغی 3- سورګل، ستومان راغی 4- نورمحمد، غمجن لاړ.
په دې ترتيب حيران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو څخه دی يعنی د جملې دفعل سره يې فعلي ترکيبونه جوړ کړي او قيدي معناګانې ښندي يعنی دغه صفتونه د قيد په توګه وظيفه ترسره کوي. يادغه لاندې ترکيبونه په جمله کې ګورو.
د زړه سـوي اهونـه يـې لـه خولې نـه پورتـه کيـږي. پـه دغـه جملـه کـې دوه ځايـه د فـصل او وصـل مثالونه وينو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهونه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او وريسي (اهونه) وويل شي نو دغه د اضافي ترکيب په توګه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د يوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکيب کې (زړه سوی) مضاف اليه او اهونه مضاف ګڼل کيږي. خو که چيرې دا ډول ويل شي: د زړه، سوي اهونه نو دلته بيا (زړه) مضاف اليه او سوي اهونه (توصيفی ترکيب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهونه سم بريښي.

دويم ددغه جملې د خبر برخه هم ګورو.

1- له خولې نه، پورته کيږي او که بيا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کيږي) دلته بيا منفی فعل څرګنديږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دويم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصيتونه (ځانګړتياوي):

څنګه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفيمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توګه هر ترکيب ته (غونډ- جمله) پرته له نحوي ځانګړنې (خصوصياتو) څخه جمله نه شوو يلای مګر هغه الفاظ او مورفيمونه او (غونډونه) چې يو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکيب، غونډ ورته ويلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفيمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توګه بيانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکيبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو يا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ ګرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل يا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نيول کيږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) يووي يا (جمع) ډير کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد يا جمع په شکل راوړل کيږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که فاعل ښځينه جنس وي فعل ورسره په ښځينه ډول کارول کيږي او که فاعل نارينه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارينه په ډول راوړل کيږي.

د شخص له مخې مطآبقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند اليه، مبتدا) هر يو شخص (لومړی- دويم – دريم) راغلی وي نو (فعل، مسند ، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند اليه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند اليه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او ګروپ پورې اړه لري.
د نحوي وضعيت له مخې دپښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ويشل کيږي (لازمي او متعدي)
يو: د ټولو لازمي او متعدي فعلونو په حاليه (ناتېره) ګروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.
دوه:د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضيه (تېره) ګروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت ليدل کيږي.
د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:
الف: په لازمي فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توګه دی:
لازمي فعل په تېره زمانه کې:
1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.
2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو.
3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلئ.
5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.
6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.
7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.
8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
په دغو مثالونو کې ګورو چې فعل (لازمي) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- لازمي فعل مطابقت په اوسنۍ (ناتیره) زمانه کې د فاعل سره:

1- زه ستالیدو له پاره راځم	مونږ ستالیدو له پاره راځو.
2- ته زما لیدو له پاره راځي	تاسي زما لیدو له پاره راځئ.
3- دی، دا زما لیدو له پاره راځي	دوي زمالیدو له پاره راځي.

په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د دریم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه یو ډول تصریف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنۍ زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله لیکم	مونږ مقاله لیکو
2- ته مقاله لیکي	تاسی مقاله لیکئ.
3- دی مقاله لیکي	دوي مقاله لیکي.
4- دا مقاله لیکي	دوی مقاله لیکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالۍ زه لیدم	پلوشي مونږ لیدلو
ملالۍ ته لیدي	وریښمیني تاسی لیدلئ.
زرمیني دی لیده	ګل پاڼي دوي لیدل
زرمیني دا لیدله	ګل پاڼي دوي لیدلي[1].

بله بیلګه:

(که چا خپل ځان وپېژاند ، خپل تاریخ، خپل قوم، خپل هیواد یې وپیژاند خپله خاوره او خپله ختبه یې وپیژند له. . . او که نه دغه یې ونه پیژندل نو ...

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاریخ، خپل قوم او خپل هیواد هر یو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد ، مذکر ګڼل کیږي نو فعل یې هم د مفعول سره په هماغه توګه (وپیژاند)

[1] دجنس، عدد، شخص دریواړوله مخی سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمون لري. او بيا (خپله خاوره) (خپله ختېه) د مفعول په توګه ښځينه مفرد جنس دی او فعل يې ښځينه جنس مفرد په توګه ورسره سمون کوي.

همدارنګه (ونه پېژندل) د جمع په توګه د مخکنيو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډيرو مفعولونو سره سمون او مطابقت ښودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د فعل (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نيشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند اليه) وظيفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائيب هم وايي.

1- متعدي مجهول فعل په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړيږي. اوس نوي پلانونه جوړيږي.

تاسې ځورول کيږئ. دوي او مونږ ځورول کيږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسی) دوي او مونږ مفعول (نايب) او فعل ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول فعل په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو	کورونه وساتل شول
ونه پرې شوه	مضمونونه وليکل شول
ځمکه خړو به شوه	ونې پرې شوې
مضمون وليکل شو	ځمکې خړوبې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرينه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرينه، جمع) دي. فعلونه يې هم د مفرد او جمع صورتونه ښيي. همدارنګه (ونه، ځمکه) ښځينه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د ښځينه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

يادونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په پښتو ژبه کې کله په يوه مجهوله فعلي جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کيږي مګر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه يوازې د مفعول تابع ګڼل کيږي[1] لکه:

دا ليك د ملالۍ له خوا ليكل شوی دی. دا ليكونه د ملالۍ له خوا ليكل شوي دي.

په پښتو ژبه کې د مجهول فعل يو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حيثيت لري لکه: دا هلك وهل غواړي، هلته تلل غواړي. ده وهل غوښتل.

دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنګك لري ولې چې وهونکی او تلونکی په کې نه ښکاري خو په لفظي توګه د معلوم فعل رنګك لري، خو بيا هم فعل په کې د مفعول تابع دی چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او يو اسمي جز (نوم، صفت، قيد ، عدد) سره يو ځاي اسمي، فعلي ترکيبونه يې جوړ کړي وي چې مطلق فعلي مونډ جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنۍ برخه (عنصر) صفت، قيد) هم د جنس عدد له مخې د فاعل يا مفعول سره سمون ښيي.

بيلګې: د ناتيرې زماني بشپړ شكل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمی روغ دی. ځلمی ناروغ دی. ملالۍ روغه ده. ملالۍ ناروغه ده.

د تيرې زماني بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوی جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. كوربه ړوند شو. مېلمنه لمده شوه.

مېلمانه لانده شول. كوربانه ړانده شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنګه فعلي صفات د نژدې او لرې تيرې زماني په ترکيبونو کې هم داسمي صورتونو په څېر د جنس، عدد څرګندونه کوي لكه:

زه تللی يم (مذكر) زه تللې يم (مونث) يا سرکال ښه باران وريدلی دی، سږکال ډېره واوره وريدلې ده.

---

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك 1370 لمريز كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت ليدل کيږي ولی په اصل کې د جملې دفعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورایه ښکاري.

زه به ميوه پاکه کړم. زه به ناك پاك کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولې (ميوه) مفعول یې د فعل داسمي برخې (پاك) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

څکه ميوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري او (ناك) مذکر (پاك) هم مذکر دی یا دا بل مثال د جمع په صورت کې ګورو:

مونږ به ميوې پاکې کړو. زه به مڼې سپينې کړم.

بله مهمه خبره د مسند اليه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قيدونه د فعل د متعلقاتو په توګه راغلی وي نو دغه قيود بيا د فعل نه دمخه راځي او دفعل ځرنګوالی او کيفيت ښيي. قيود د مطابقت او سمون له مخې[1] د فعل سره فعلی غونډ جوړوي، نوځکه که چېرې یو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قيود هم د فاعل تابع یاورسره سمون کوي. یا په بله وینا قيدونه هم د فاعل د پاره تصريف کيږي لکه:

1- د لازمی فعل سره د قيدونو استعمال او سمون: که چېرې قيد د لازمي فعل سره راشي نو بيا قيد او لازمي فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانوکې).

مفرد – زمرك د خپلواکۍ په جشن کې تونډ تونډ ګرځي (ګرځيد).

ملالۍ د خپلې خور په واده کې توده توده ګرځي (ګرځيده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډګر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې ګرځي. (ګرځيدې).

د متعدي فعل سره د قيدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښيي او قيد د مفعول سره مطابقت ځرګندوي:

زه دغه ليکوال پوخ پيژنم	زه دغه ليکوالان پاخه پيژنم
زه دغه ليکواله پخه پيژنم	زه دغه ليکوالي پخې پيژنم

[1] مطلقی أل ترکيبونه د جنس، عدد، شخص له مخ د فاعل او فعل سره سمون ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مګر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره یو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او دفعل دویم توکی یې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قید په تېره زمانه کې:

بېلګې: ما دغه سړی پوخ وپېژند. (مفرد مذکر).
مادغه ښځه پخه وپېژنده (مفرد مونث).
مادغه هلکان پاخه وپېژندل (جمع مذکر).
مادغه تور سرې پخې وپېژندلې (جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قید په ګډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راوړو:

1- ناتیره زمانه.

ډوډۍ تو ده توده خوړ له کیږي. ډوډۍ تودې تودې خوړلې کیږي.

2- تیره زمانه:

ډوډۍ ګانې سړې سړې خوړل کیدې. ډوډۍ ګانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته ګورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډۍ ګانې مفعول (د فاعل نایب) دي نو فعل او قیود یو ځای ورسره سمون ښیي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توګه د جملو داجزاو ترمنځ لومړی د عدد بیا د جنس او وریسې د شخص له مخې برابرتیا او سمون سره د مثالونو راوړو:

1- په جمله کې دعدد له پلوه د مبتدا (مسند الیه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) مطابقت:

لیدل کیږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل یا د مفعول دپاره تصریفیږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل یا مفعول سره تابعیت او مطابقت څرګندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد یا جمع وي نو فعل یا خبر هم د مفرد یا جمع په توګه راځي لکه:

1- چې (فاعل (مسند الیه) مفرد وي.

1- دی دهاتي په غوږ کې ویده دی. 2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.
3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی. 4- ځلمی ګرم نه دی بلکې ملالۍ ګرمه ده.

2- فاعل (مسند الیه) د جمع عددوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه څلورتنه شاعران تېر شوي دي.

- دوي لا خبرنه دي. دوي د چا نوکران دي.

- د پښتونخوا په سیمه کې دري لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.

- دوي لاخبري نه وي چې کډې رواني شوې.

د مفعول مثالونه:

ملالۍ کتاب ولوست (مفعول مفرد ، مذکر).

اخك کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد ، مونث) ملالۍ کتابونه ولټول، ولوستل (مفعول جمع مذکر).

ده کتابونه ولیکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې ولیکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا ، که د جملې فاعل (مسند الیه) د جنس له پلوه ښځینه جنس وي نو بیا (فعل، مسند) مونث راوړل کیږي. او که نارینه جنس وي نو بیا فعل مذکر کارول کیږي.

د مبتداء او خبر سمون په اسمیه او فعلیه جملو کې لازمي دی.

1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانۍ دوره تېره شوه. 4- ملالۍ په دې لاره تېره شوه.

5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانۍ زمانې تېرې شوې.

په اسمیه جمله کې:

1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.

په اسمیه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نوکومکي فعل د نژدې والي په وجه د خبر تابع کیږي.

مسند الیه + مسند + اسناد

1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).

ظلم ګناه ده. علم رڼا ده. علم روښنایي ده. څورونه ظلم دی.

د فعل سمون د مفعول سره د جنس له مخې:

الف: مفعول (جمع مذکر) + فعل (جمع مذکر).

ګلان وکرل شول. دیوالونه اخیړ شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: مفعول (جمع مونث) + فعل (جمع مونث).
مقالې خپرې شوې. ورځپاڼې وویشل شوې.
مفعول د (نایب فاعل) مسند الیه دنده تر سره کوي.
په ماضي متعدي معلوم فعل کې د فعل مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:
الف: فاعل + مفعول (مذکر) + فعل (مذکر).
مالیار باغونه اوبه کړل. مالیار ګلان وکرل.
ب: فاعل + مفعول (مونث) + فعل (مونث).
بڼوال د ګلانو غونچې جوړې کړې.
بڼوال د ګلانو سرې سپینې ګیډۍ راوړلې.
یادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توګه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر یا جمع مونث حکم لري او فعل ورسره په هماغه توګه سمون کوي.
الف: 1- دا چاینکونه او پیالې ماتې شوي دي. 2- پیالې او چاینکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوې دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند الیه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې فعل (مسند) باید د هر یوه وګړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.
که په جمله کې د جملې فاعل یا مفعول (1-2-3) وګړي وي فعل ورسره سم د (1-2-3).
وګړي له پاره سمون کوي.
الف: فاعل (مسند الیه) لومړي شخص + فعلی ریشه + د لومړي شخص مقید مورفیم (فعلي خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژړاته نه درځم.
په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بیلګه:
1- زه یوې فیصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کیدای نه شم.
ب: فاعل (مسند الیه) دوهم شخص + فعلی ریشه + د دویم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه ته راغلې. چیرې تللې (تللی) وې؟ تاسې راغلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: فاعل دريم شخص + فعلی ريشه + د دريم شخص مقيد مورفيم (فعلی خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللې.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځينې نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کيږي.
1- په هغو جملو کې چې مسند اليه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضميرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل يا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:
فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):
هلکان راغلل. نجونې راغللې. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).
کاغذونه پر ميز پاندې پراته دي.
مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پرميز باندې پرتې دي.
دويم: په هغو جملو کې چې فاعل يا مفعول (مسند ،اليه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (يو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکيب سره د قاعدې له مخې د نژدې فاعل يا نژدې مفعول تابع کيږي.
1- د مفرد په ډول نومونه د جملې مسند اليه، مسند .
د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.
يا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی يا په دې توګه:
د حميد بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.
همدارنګه په دې لاندې مثال کې هم ګورو چې د جملې مسند اليه (مفعول) هم دوه نومونه (مذکر- مونث) دي چې د جملې وروستۍ برخه (فعل) د نژدې مفعول سره سمون لري.
دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړ.
دريم: که چيرې مسند اليه (فاعل) يا (مفعول) د جمع نومونه وي[1] د عطف په صورت کې راشي نو بيا مسند (فعل) نژدې فاعل يا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلې.
نجونې او هلکان راغلل.

---

[1] يو جمع مذکر او بل جمع مونث وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم: که چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند اليه) يا نايب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توګه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توګه ورسره راځي لکه:

1- نارينه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

اخك او بريالى لاړل.

زمرك او اخك راروان دي.

ښځينه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

ملالۍ او توريېکۍ لاړلې

پاڼه او لښته راروانې دي.

ملالۍ او غازي ادې د جګړې قهرمانې ښځې دي.

2- د مفعول په توګه:

فاعل + مفعول + فعل

مذكر

مونږ اخك او زمرك وليدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالۍ او توريېکۍ وليدلې

پنځم: که د جملې فاعل يا مفعول دوه نومونه يو نارينه او بل ښځينه جنس د عطف په صورت کې راغلي وي فعل د جمع مذكر په توګه راځي لكه:

فاعل

نارينه + او + ښځينه

اخك او ملالۍ له ښوونځي څخه راغلل.

فاعل

ښځينه نوم + او + نارينه نوم

ګلالۍ او خلمى له ښوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذكر) نارينه او (مونث) ښځينه

ماناك او منه وخوړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مامنه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توګه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او یا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاكې دي. او به رواني شوې

2- غنم پاك دي. په كرونده كې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده كې غنم اوړه شوي دي.

د مفعول په توګه: د جنس نومونو سره فعل دجمع (عدد ، جنس) په توګه راځي لكه:

1- هغه اوبه توېې كړلې. 2- بزګر غنم وكړل. 3- په ژرنده كې غنم يې اوړه كړل.

4- په تيم كې يې تيل راوړل. 5- دوې ډېر غوړي وخوړل.

اووم: كه په جمله كې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو ټولو اعدادو سره فعل د جمع په توګه راځي لكه: دوه لاړل. درې كښيناستل. دوې پاڅيدلې. څلور-پنځه – شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توګه: دوه مې وليدل. درې مې وليدلې، څلورېې وبرخول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت فعل د جمع په توګه راځي چې مصدر (فعلى نوم) د مفعول په توګه د متعدي ماضى فعل سره راغلى وي لكه:

دوې د ځان سره ښه كرل ريبل كړي دي. مونږ ورسره ليدل كتل وكړل.

ده وهل كړيدي. هغه ښكنځل كول.

نهم : الف) كه د (څو، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توګه راشي خبر يا فعل د جمع په توګه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

څورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو كښيناستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دى؟ څوك ناست دي؟

ب: كه د څه، څو، څومره استفهامي ضميرونه په جمله كې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر، فعل) جمع راځي.

1- څه دې ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وكتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- څه مې ولیکل یا ونه لیکل.
5- نه يې څه وکتل او نه يې څه ولیدل.
2- څو دې راوړل؟ څو يې وخوړل؟
3- څومره دې وژړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زيات وخوړل؟
مرکب ترکیبی بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: يو څه مې ولیکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه يې لیکلي دي.
لسم: په هغو جملو کې چې (مسند الیه، فاعل، مبتدا) د (1-2-3) شخصي ضميرونه وي په دې معنا چې د يوه نه زيات ضميرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند، فعل، خبر) د جمع په توګه راځي.
الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.
زه او ته به سره خبري کوو.
2- لومړی شخص + او+ درېيم شخص + فعل
زه او (دی يا دا) به سره ګورو.
3- لومړی شخص دوهم شخص + دريم شخص + فعل
زه ته او (دی، دا) به سبا ننګرهار ته ځو.
ب: دويم شخص + او + درېيم شخص + فعل
1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.
2- ته او هغه به راشئ.
3- (دا، دی او ته به ولاړ شئ.
په لوړ و مثالونو کې ليدل کيږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او دفعل د جمع صيغه د الف (1-2-3) مثالونو کې د لومړي شخص په توګه جمع شوی او دب (1-2-3) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توګه راغلي دي[1].

ب: ترتيب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتيب مسايل:

---

(1) په پ تو ژبه ک 2-3 شخص د لومؤي شخص تابع وي.
- شخص د دوهم تابع کيإي همدغه قاعده په مفعولي صورت ک هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې ترتیب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ یو ټاکلی نظم او ترتیب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بیا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.
د یوې جملې د اجزاو د ترتیب څخه مطلب په یوې جملې کې د جملې درغنده توکونو (مورفیمونو او کلمو) د پرله پسي راوړ لو ترتیب او د هغو اجزاو نظم او ترتیب چې د جملې برخې (اجزا) جوړ وي په نظر کې نیول کیږي. په لاندې توګه یې شرح کوو:
اول – په پښتو ژبه کې دجملې د اساسي غړو ترتیب:
لومړی د جملې اساسي غړي (فاعل، مسند الیه) او (فعل، مسند) په پام کې نیسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دریځ په باب څرګندونه وشي ښایي دا زیاته کړو، چې په پښتو ژبه کې یوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:
الف: مبتدا (مسند الیه فاعل) چې په جمله کې دیوه اسمي توکي یا اسمي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
ب: خبر (مسند-فعل) چې په جمله کې د یوه فعل یا فعلي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
په دغه اسمي او فعلي ترکیبونو (مسند الیه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو داجزاو ترتیب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانګړنې لري.
په پښتو ژبه کې یوه ډېره لنډه جمله یوازې د یوه فعلي صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلي صورت د فعل، مونږ د اصل او فعلي خاتمې سره د مسند او مسند الیه وظیفه تر سره کوي.
لکه: ګور + م   ولاړ + و   تللی + وم   پاخیدلي + یم.
(که څه هم دلته د مستقیم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).
همدارنګه د فعل سره داسمي ډلو ترکیبونه اداتي ډلو ترکیبونه هر یو ځان ته یوه جمله جوړ وي.
پاڅیږه!   دلته راشه!   خبره واروه!
لاس اوږ دوم.   ورتېل شو.   هلته راغلی.
په لوړ ومثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلي پسینو (خاتمو) په واسطه څرګندیږي. لومړي درې مثالونه ددویم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړی شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بیلګه ددویم شخص جمع جملې ښیي. په دې توګه د څرګند نوم فاعل ذکر نشته یا حذف دی.

دویم: په نحوي جوړښت کې د جملو داجزاو (کلیمو) ترتیب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګنده ده،چې په پښتو ژبه کې یوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسند الیه او مسند) څخه جوړه یا ترکیب شوي وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل یا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نومونو و جملو فاعل ځانته او یا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند الیه (مبتدا) په توګه راځي. او که دجملې فعل متعدي مجهول وي نو بیا مفعول ځانته یا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند الیه په توګه راځي.

لازمي فعلونو کې قیدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتیکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توګه د جملې د مسند په حیث راځي. یوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکې برخې په توګه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند الیه او مسند متعلقات هر یو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نیسو.

الف: د مسند الیه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پیل یا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي یعنې فاعل (مسند الیه اصلي زړی تر ټولو مربوطه بر خو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکې لکه (صفت، عدد ، نوم، ادات) راځي او په پاي کې (نوم) راورل کیږي.

دمسند الیه توابع د صفت او بیان په توګه یا د تاکید په شکل او یا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتیب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل)

(یوازې د یوه نوم په توګه) هلك + راغی.

(د نوم مربوط برخه (صفت + نوم)- هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قید + صفت + نوم) ډیر هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکید + قید + صفت +نوم) (خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکید + قید + صفت + نوم) یو خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

معینه ټاکلی عدد + توصیفي ترکیب:

اشاره + عددي مرکب ترکیب، دغه یو خورا ډیر هوښیار هلك + راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار اليه د مخه ذکر شوی دی او اړيکي ددغو ترکيبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنګه که مبتداء اضافي ترکيب وي نو د قاعدې سره سم مضاف اليه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توګه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف اليه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅيد

د ځلمي کشرى ورور + راغى

د ځلمي تر ټولو کشرى ورور + بريالى شو

د ځلمي تر ټولو يو کشرى ورور + راغى

په دغه ترکيب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضميرونه، عددونه، قيدونه، ادات ارتيکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بيا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قيود راغلي وي هغه هم زياتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قيد ونه يويې د زماني او بل يې د ځاى په خبر کې راغلي وي نو د زماني قيد د ځاى څخه يا بل کوم قيد او مفعول څخه دمخه راځي. د ځاى قيد کله هم د مفعول څخه وروسته راتلاى شي.

لاندينۍ بيلګې ګورو:

فاعل ___________________________________ (فعل)

زه -- راغلم

زه -- پرون راغلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی -- پـرون لـه ننگرهـاره راغی

دی --- پرون له کندهاره کابل تـه راغی

اڅك پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغی.

اڅك له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغی.

بل مثال: متعدي فعل:

مسند الیه ______________________ مسند (فعل)

فاعل	مفعول	فعل
زه	کتاب	لولم
زه	یوکتاب	لولم
زه	یو ډیر ښه کتاب	لولم
زه	نن یو ډېر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې یو ډیر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې د ملالۍ د خوړ هغه ښه کتاب	لولم

د خبر په برخه کې ګورو چې فعل تـر ټولو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکیب یې جوړ کړی دی نو په دې اساس ددغه ترکیب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه (فاعل) دریځ:

په وړاندې پاڼو کې مودا څرګنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند الیـه (فاعـل)، د جملې پـه سرکې یا دجملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډېرو ځایونو کې پوره سمون لري.

څنګه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډېره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډېرې بېلګې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل دجملې په سریا پـه منځ کـې د قیـدونو څخـه وروسـته یـا خو کله د جملې په پای کې راغلي وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند الیه (فاعل) دجملې په سرکې:

1- قافلې په کابل کې ددمې کولو په نیت واړول.

2- پښتو مرکه جوړه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کاروان بېرته راوګرځید په کندهار کې یې د میرویس او احمد شاه په لوی انګړ کې د دمې ځای وموند.

4- د سهر سیپیدې و چاودې او قافلې خپله لارو موندله.

5- رهبر د مخه شو او ننګیالی کاروان ورپسې ګړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وپرکېدله ورپسې د کابل پوهنتون د باغ وبڼ نه پښتو (ورمه) خپره شوه.)

په پورتنیو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپیدې، قافلې، رهبر، ننګیالی کاروان، د پوهنې رڼا ، پښتو ورمه د جملو مسند الیه، فاعل په توګه ښودلې شو او د جملو په لومړ یو (سر) برخو کې راغلې دې یوازې (د پښتو ورمه) د نایب فاعل په توګه د جملې مسند الیه د قیودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځای لرې.

ب: مسند الیه (فاعل) دجملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زیات اهمیت له کبله د مفعول یا قیودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غمیدلې خلك مانه دې لیدلې. د سیلاب مخه چانیولې ده؟

2- د زماني د قید څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سیمه او ورشو کې لکه برېښنا وځلوله.

3- دمکان قیدنه وروسته: خو او شا د پښتو پېلوځي ولګیدل.

د زمان او مکان قیود یو په بل پسې د مسند الیه نه دمخه راغلې وي:

پنځه ویشت کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر ګورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ
زه په ننګ بیا د افغان شوم

په لومړي بیت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو) فاعل (سازکړ) فعل.

ده ودې ته وي لیلا که له تابیل شم
د هجران په تیغ به زه په زړه غلبیل شم

ج: مسند الیه (فاعل) د جملې په پای کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه طریقه هم د پښتو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصه مميزه ده، چې د عادي محاورو او جملو سره توپير لري.

مثال:

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرګه به يې ياد کا ډير عالم

په دويم نيم بيتی کې (ډېر عالم) د فاعل په توګه د بيت په پای کې راغلی دی.

هرګز به توبه نه کړم د ښه مخ له ننداور زه   شيخان پيران دې واوري دايم وايم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستۍ برخې کې راغلی دی.

په پښتو کې د مسند (فعل) دريځ:

الف- : هسې خو په حقيقت کې فعل (مسند) دجملې په پای کې راځي لکه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- کوم کام چې يو ځل د ازادی خوند بيامومي نو بيا هغه په خوښی د غلامی رسی پښوته نه اچوي.

3- په سبا باندې ميرويس خان د کندهار ټول اولس راغونډ کړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ کې:

دجنون ځنځير مې پريوت وګريوان ته
چې په زړه مې ستا د زلفو سودا راغله

په اول بيت کې (پريوت) د جملې فعل دی.

ورك به نه شي له مشرقه تر مغربه
که د علم رهنما کاندي پيدا ځوك
زړه زما ډك دی له ميني د وطن
خپل وطن ماته عزيز دی تر خپل تن

ج: مسند (فعل) راتګ دجملې په سر کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتيب زيات ليدل کيږي مګر کله هم پرته له شعر څخه په ځينو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به يې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس يو څو نور مثالونه راوړو.

راغلــه ليــونى لــيلا پــه نـــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکــه بـــاز

دلته (راغله) او (ښکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلى دى.
يا: يم اتل د زما نوزه د تاريخ د کار ناموزه

دريم: په پښتو ژبه کې دجملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرلـه پسې والى قاعدې:

الف: دلته بايد ووايو چې دجملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمـو ترتيـب ډيـر سـاده او اسـان دى او دجملې بـرخې، اول مـسند الـيـه بيـا مـسند او دريـيم (ربـط (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلي جملې وي پـه ساده او ازادو جملو کې لومړى فاعـل بيـا فعل يا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځى مګر په مقيدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانى 3- مکانى 4- نور قيدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې ګورو:

1- فاعل	فعل (لازمى، متعدي)
ټول	راغلل
2- فاعل	مفعول – فعل
بلبلان	نغمې وايي
3- فاعل	غير صريح مفعول، صريح مفعول- فعل
بريالي	ماته يو قلم، راکړ.

4- فاعل + قيد زمان + قيد مکان + غير صريع مفعول + صريح مفعول + فعل

بريالى	نن	دلته	ماته	کتابونه	راکړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- فاعل + قید زمان + د مکان قید + د حالت قید + مفعول + فعل

بریالی نن دلته ژر ژر کتابونه غونډوي

په دې توګه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کیږي. لومړی د ظرف قیدونه بیانور قیدونه او مفعول راځي او په پای کې فعل راځي.

په هغو جملو کې چې د زماني او ځای قیدونه راغلي وي، د زماني قید تر مکاني قیدد مخه راوړل کیږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قید زمان، حالت، پیل ځای، تم ځای، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهمیت له مخې وړاندې وروسته کیدای شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دې توګه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار دیوه دوکاندار څخه خپل زوي ته یو کتاب واخیست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځای مفعول راوړل کیږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مګر شمیر یې لږ دی.

ملالۍ پرون په کورکې ورټل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص یعنی پوهمن وي نو هغه دفعل د نورو مربوطاتو څخه د مخه راوړل کیږي لکه:

ما ځلمی له ځانه سره بازار ته بوت

زه توریالی له ځانه سره کور ته بیایم

ما توریالی د کار له پاره د ځان سره راوستی دی.

ما توریالی د بریالي سره یو ځای مکتب ته استولی دی.

په دې صورت کې علتي او معیتي قیدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په پښتو ژبه کې دجملې اجزا د تاکید او یاد زیاتې توجه دراګرځولو له پاره وړاندې وروسته کیږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کیږي ولې د زیاتې توجه او اهمیت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.

لکه : د کندهار زوړ ښار احمد شاه بابا جوړ کړ.

یا دا بل مثال: د ګلانو سرونه وریمو ورو او په خیال سره ښورول.   زما کتاب تا چاته ورکړ.

په دې جملو کې د کندهار زوړ ښار، د ګلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کیږي او تر فاعل د مخه راغلي دي.

4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواک ضمیرونه وي د شخصي ضمیر د غیر اصلی حالت په ځاي راغلی وي نو مفعول ترینه د مخه راځي. د پښو ترپامې تر غوږ شوه.   دوي مې ولیدل. او به دې راوړې.   دی دې ولید.

5- همدرانګه په جمله کې دمفعول او فعل ترتیب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلي خاتمی (پسینی) په واسط څرګند شوي وي. لکه: سړی وینم.   ډوډۍ وخوره. د تاکید له پاره: څه وینئ؟

6- په هغو جملو کې چې مستقیم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواك ضمیروي فعل بیا د مفعول نه دمخه وي لکه وینم دي، لیکم یې، ګورم دې، جوړوم یې، پاخوم یې.

7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانی، مکانی او نور قیدونه د اهمیت له مخې د جملې په سرکې دفاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چېرې تللی وې.   پرون زه په کور کې وم. په هیواد کې ځوك کار کوي. په هیواد کې خلك کار کوي.   په فابریکه کې کارشته.   ددغه ځای په ښکلي دري کې یو اولس ودان و.   په منډه کې ځوك لومړي شول. په منډه کې زمرك لومړی شو.

په امریه جملو کې هم د ظرف قیدونه اول راځي بیا نور قیدونه او په پای کې مفعول او فعل راځي. سبا ته په بازار کې ماته یو ښه قلم واخله.   سبا ته د سلیم سره زمونږ ځای ته راشه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د جملو په اجزا و کې لرې والی او نژدې والی
(Contiuguos) او Noncontiuguos

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادیږي ولې که چېرې دغه نومورې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې لرې او ددوي ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړای دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلرې والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووایو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.

مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستی کوي
زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غړو تر منځ هغه لرې والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلی شم. چې په واقعیت کې (ویلی شم) د خپل ځای څخه لومړی برخې ته لیرې کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لرې دی.

بل مثال:

راغلــه لیونـــۍ لـــیلا پــه نــاز
ښکــار کـــوي د زړونـــو لکــه بــاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې د (لیونۍ لیلا) ترکیب سره نژدې معین ترکیب جوړ کړي ولی فعل ورڅخه د مخه راغلی خو د فعل متعلق قید (په ناز) د خپل کاونډي (فعل) څخه لرې راغلی دی یعنی د بیت په سرکې (راغله) فعل او (په ناز) قید دبیت په پای کې چې دغه فاصله ددوی ترمنځ لرې والی بیانوي البته په عادي جمله کې د فعل سره د قید جوخت والی ضروري دی، چې په نثري ژبه کې به داسې وایو: لیونۍ لیلا په ناز راغله. او په دویمه مسره کې هم دْغه ترکیب (د زړونو ښکار کوي) سره لرې وینو په دې معنا چې ددغه ترکیب د مضاف الیه برخه له خپله ترکیبه فاصله (لرې والی) پیدا کړی او وروسته راغلی دي.

3- د بلبلو له نظره ګلوته ګوره

لیلی نه ده چالیدلې بې مجنونه

په دویمه مسره کې دغه موضوع څرګندیږي:

په اصل کې یو استثنایي ترکیب دی یعني بې مجنونه لیلی ددغه ترکیب لومړۍ برخه د ځای په تغییر سره د بیت په پای کې راغلی چې ددغه ترکیب د اجزاو ترمنځ لرې والی وینو. همدارنګه په مرکبو جملو کې هم مبتدا له خبر څخه په یوه لرې فاصله کې واقع کیږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلې وي په دې نسبت د فاعل او فعل لرې والی وینو.

4- خوشحال خټك پخوا تر دې چې په ګوالیار کې بندي شي له اورنګ زیب سره په داسې میړانه چې ساری نه درلود جنګ وکړ.

5- زه خوړلی منګرو زلفو ستایم. په دغه مثال کې د یوې خوا څخه (خوړلې) فعلي صفت د خپل کومکی فعل (یم) څخه لرې والي لري[1].

ج: د پښتو ژبې په جملو کې ځینو نحوي او سبکی بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توکونو وړاندې او وروسته کیدل: که چیرې په یوې جملې کې د توکونو (اجزاو) ترتیب وړاندې یا وروسته شوي وي نو د برخو (توکونو) د ترتیب موضوع به برسیره د نحوي رابطې په

[1] یادونه: همدارن ه د جملی د نورو برخو له مخ د اي تغییر هم په ک راغلی چ بدلون (انورسي) هم ورته وایه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودلو سره یوه بله ځانګړتیا هم څرګندولی شي، چې دموضوع په مشخصوالي، اهمیت، د یوه لیکوال یاد یوه شخص دوینا په خاص سبك پورې اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وینو چې په هغه کې فعل د خپل فاعل (مسند الیه) نه دمخه راغلی وي او یا دا چې د مسند الیه او مسند اجزا د خپل ځانګړي ترتیب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عملیې ته Inverse وایي.

دلته مونږ لومړی د مسند (فعل) وړاندې والی له مسند الیه څخه په ګوته کوو: وینو چې په عادي جملو کې مسند (فعل) وروسته د مسند الیه (فاعل) څخه راځي او معمولاً په پښتو ژبه کې فعل د جملې په پای کې راوړل کیږي مګر کله داسې هم کیږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځینو موارد وکی فعل (مسند) دمخه راځي.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډیر اهمیت ولري او توجه دورګرځولو له پاره مسند دمخه راځي[1].

واوریځ خبرونه! هلې وتړئ ملاوې! وغړوئ سترګې! لري شئ له مخې!

د قید سره هم داسې وي اوس واروئ خبرونه!

2- د تاکید له پاره: لرې کړه دا جاهلان د دفتر د مخې نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د ښار هوټلو نوکې مزې!

4- د خبر دارۍ په مقصد: وساته ځان! پام کوه وروره! ګوره اوردی!

5- د دعا اوښیرا په وخت کې لوی شې هلکه! میراث شې خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفې ساختمان ولري هم بدلونه د فعل په ترکیب کې وینو داسې څوك نه ووچې پرده یې بدنه ویلو او ددې د پاره یې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې بدلونه ښکاري. ګوري نه چې څه کوي. کاکا چپ شه څه وایه مه!

تاکید امر: زه مېلمه سړی یم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنګه په هغه مرکبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول کومکي فعل په مرسته جوړ وي د (نه) ادات سره په دې توګه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك کابل،** 1370 **لمریز کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددې چې دی جوړ شوی وخونه شو ګرځيدلای.

چې دغه ترکيب په دې توګه (ګرځيدلاي نه شو) هم راځي.

2- سره د ځپلو نه شوګرځيدلی.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) ليدلی شو. يعنی د ځپلو سره په ځاي (سره د ځپلو) راغلی دی.

8- قيود ، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کيږي لاندې مثالونه وګورئ.

1- لاس په نامه شو ورته　　　　　　　2- واړه واړه رومالونه دې ورسره.

چې دا حال دی نو بيا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د جولې (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:

په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان اوجوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو وېشل کيږي:

1- يوستوې (ساده)   2- غبرګه (مرکبه)

اول يوستوې (ساده) جمله:

کومه پېژندنه (تعريف) چې موږ مخه د جملې په باب کړی دی يوستوې (ساده) جمله هم هماغه تعريف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د يوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړيکی ونه لري يا دا چې له يو فعل او فاعل يا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخې په (لنډه) او اوږده) باندې بېلېږي. د مخکنيو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتيجه تر لاسه کيږي، چې په پښتو ژبه کې يوستوې جملې په خپل نحوي چاپېريال کې په لنډو او اوږدو (ارته) وېشلې شوې دي.

الف: يوستوې (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې يې د يوه مستقل مورفيم (کلمې) او يا ساده غونډونو څخه رغېدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) يا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی.   2- ګلان وغوړېدل   3- ژېړی لمر په غرغرو دی.

څو کلونه تېر شول.

ب: يوستوې اوږده (ارته) جمله! چې دجملې اساسي برخې هر يو (مسند اليه، مسند) د څو ساده لنډو يا اوږدو ترکيبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه بابا په دوا به کې د فوځ په تنظيم، ترتيب، روزنه او د خوراکي موادو په تيارولو بوخت و.

دلته دغه وروستۍ برخه د يوه اوږده ترکيب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ستارنامه د خوشحال خان ختټك د نثر يو غوره او مشهور كتاب دی.
- د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دريم ټولګي محصلينو نن په اتو بجو د كابل پوهنتون په كتابتون كې ستره او درنه مشاعره وكړه.

په دغه دويم مثال كې د جملې د مبتدا او خبر دواړه برخې د ډېروتوكونو څخه رغيدلي او اوږده يوستوې جمله ګڼله كيږي، چې زيات مثالونه يې په ګوته كولی شو. اوس مو چې دساده جملو يادونه وكړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونو ته هم يوه لنډه اشاره غوندې وكړو:

د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه كې د جملې معنوي ويش د عروضي خصوصياتو له مخې ښه پېژندلي كيږي. څنګه چې د مخه موهم يادونه وكړه، چې دغه عروضي برخه پوره نه ده څېړل شوې. مونږ دلته په لنډه توګه د عروضي او نحوي خصوصياتو په نظر كې نيولو سره داسې يادونه كوو:

په پښتو ژبه كې د ليكلي او شفاهي موادو په تائيد جملې په خبري (بياني)، انشايي (ناخبري) او داسې نورو باندې جلا شوي دي. د ځينو ماخذونو په اتبار د جملې ډولونه (خبري، سوالي، امري، تعجبی)[1] ښودلي دي ولی بيا ځينو (بياني، سوالي، امري، خطابي)[2] په ډول راوړي دي. همدرانګه پوهاند رښتين جملې په خبريه او انشايي سره جلا كړي دي چې په انشايي جملو كې بيا استفهامي، امريه، تمنا يي، ندايي، قسمي، تعجبی، شكي، توبيخي، او تاكيدي ښودلي دي[3].

مونږ د معنا له مخې يوستوې جملې په لاندې توګه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د يوشي د حال او كيفيت بيان كوي. يا په بله وينا په هغې كې فكر د خبر په توګه بيانيږي چې ددغې جملې په پاى كې دليك نخښه (ټكی) راځی. لكه:

ملالی د ميوند د جګړې زمری وه.

د دستارنامې نثر يو عادي او ازاد نثر دی. (توريالی پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېليږي:

---

[1] پرويز انلري، دستور زبان فارسی، ايران، 1352، 11 مخ.

[2] محمد الله لطف دستور زبان فارسی، نحو، كابل، 1360 (21-35) مخونه.

[3] پوهاند صديق الله ر تين، د پ تو رامر، 2 وك، كابل 1370 لمريز كال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه جملې د نورو څخه داهنګ، تون له مخې توپيريږي. په دغه ډول جملو کې ممکنه ده د اهنګ فشار لوړوالی د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توګه اهنګ يې ټيټېدونکی دی.

په خبري جمله کې يو واقعيت، پديده، پېښه او داسې نور حالتونه په مثبت يا منفی توګه بيانيږي او په لاندې توګه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبته جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دی.

ملالۍ کرکۍ پورې کوي.

دلته دکړکۍ پورې کول د ملالۍ له خوا يو حقيقت دی چې بيانيږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغه د (خو) ادات ورسره زيات راوړل کيږي. وطن خو زمونږ مور اوپلار دی. دا خو څه خرګنده خبره نده. دا خو څه ګرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفی خبري جمله: د هغه واقعيت پديدې اظهاريه ده چې په واقعيت کې موجوده نه وي يا شته والی يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفی) ادات د فعل ياکومکی فعل نه د مخه راځی.

1- ستاليک نه دی راغلی، دلته ړنا نشته، څوك کار نه کوي.

دوهم ناخبري:

1- د پوښتني جمله: دويونکي مطلب او مقصد سوال او پوښتنه وي. د يوه شخص يا يوې موضوع يا يو ځاي او وخت په باره کې پوښتنه کيږي او دغه ډول جملې د ځواب غوښتونکي هم دي.

ددغو جملو مهمه ځانګړنه د ويلو خاص اهنګ او فشار دی د غږ په لوړوالي پورې اړه لري او په ليك دود کې د پوښتني نښه د جملې په پای کې ايښودل کيږي.

سواليه د خبري جملو څخه د اهنګ په توپير هم بېلېږي.

1- ښه ګلونه يې وکرل، (خبری) 2- ښه ګلونه يې وکرل؟ (سواليه) د فشار اهنګ لوړوالی دجملې په سريا پاي کې راځي.

دا خلك ويده دي. دا خلك ويده دي؟ دا خلك ويده دي؟ په کوټه کې ته وې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پوښتنې دا داتور په راوړلو سره:

الف: د يو شخص يا شخص د ټاكلو او پېژندلو لپاره:

2- خوك پرون راغی؟ پرون خوك راتمی؟ چا كتاب راوړی و؟ كتاب چا راوړی و؟

2- ته خوك يې؟ دا څنګه قام خادم يې؟ څنګه راغلې؟

ب: د يو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

څه يې وويل؟ چېرته ځې؟

1- څه شی كوې؟ 2- كوم پلوځئ

كوم شي غواړې؟ كومې خواته ځې؟

څه ډول كتابونه غواړې؟ له كومه ځايه راغلې؟

3- كله راغلې؟ څه وخت راغلې؟ تر كومه ناست يې؟

4- څومره خبرې كوې؟ څومره دې په كار دې؟ څونه اخلې؟

5- څنګه راغلې؟ څله راغلې؟ د څه دپاره خبرې نه كوېژ

ولې دې ونه ويل؟ دوی ولې څه نه اوري؟

همدارنګه استفهامي جملې د تاكيد په توګه:

تا خو دغه كتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ايا) د كلمې سره هم راځي او خطا بې مفهوم وركوي.

ايا په دې خوك نه پوهېږي؟ ايا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهاميه جملې چې د احتمال په صورت كې هم راځي.

دا قلم لنډ دی كه اوږد؟ چاى ښنبې كه اوبه؟ لكه چې خوب دې وړي؟ لكه چې ناروغه يې؟

2- امريه جمله: چې دويونكي مطلب او مقصد په كې د يوه كار غوښتل، د امر، حكم، غوښتنې، هيلې، بلنې مشورې اخطار په توګه وی. [1]دغه جملې هم په خاص اهنګ سره ويل كيږي.

1- كار وكړه! ته نوره مه ژاړه!

2- راځه چې ولاړ شو! بې ځايه خبرې مه كوئ!

3- ګوره رانه شې! پام كوه رانه شې!

4- هلكان دې ولاړ شي!

---

[1] پوهاند صديق الله رښتين، پ تو رامر، 2 وك كامل 1370 ل كال

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- خدای دې خیر کړي!

3- **تعجبي جمله:** د حیرانتیا په حالت کې ښکاره کیږي.

تعجبی جمله د سوالیه په توګه راځي لیکن توپیریې دادی چې سوالیه جمله د ځواب غوښتنه کوي مګر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره ښه هوا ده! څه کارونه یې ونه کړل! څه ورځې وې! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړیږي.

4- **تمنايي جمله:** دغوښتنې او هیلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه جوړیږي: کاشکې خپلو هیلوته ورسیږو، ارمان وسه مونه رسیږي.

5- **شکي احتمالی جمله:** چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سړی په دووکې حیران وي یعنی زړه نازړه. ښایي خور ورسره راغلې وي. ګوندې راشي. ګوندې ښه قلم وي اخك به لاړشي که نه.

6- **ټینګاري جمله:** د تاکید او ټینګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به یې غاښونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېری دی.

هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- **قسمیه جمله:** په یو کار باندې د خلکو د یقین راوستلو پاره په یوه مقدس او محترم شي، ذات باندې لوړه کول ښکندوی لکه:

د وطن په پاکه مینه زه قسم خورم. خدای دورښتیا وایم

8- **دعایه:** د خیر اوښیګڼې دغوښتنو او ښکندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هیواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازیانو څښتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- **ندايي جمله:** چې دندایي ترکیب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندایي ترکیب هم د جملې مطلب لري البته په ځانګړي نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د یوې برخې په توګه وي نو بیا د هماغه جملې د یوه غړي په توګه ندایي جمله جوړ وي.

ای خدایه! اې خدایه خیر کړي!

(c) ketabton.com: The Digital Library

بختوري!   ای ځلمو خبره واروئ!
او خپله خدایه! [1]

دويم : مرکبه (غبرګه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه يادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم يو څه وغږيږو.

څنګه چې علم او تجربې څرګنده کړې ده د لومړنيو د ورو انسانانو خپل خيالونه او خپلې مفکورې د ساده جملو په وسيله بيانولې او مطلب ته به سره رسيدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولنې د ټولو پرمختګونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انکشاف راغلی چې د ساده جملو ځای مرکبو ته پاتې شو او په دې توګه د مرکبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنګه دود وموند.

د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مرکبې جملې هغه تعريفو نه او د ډولو نوويش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړې د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرګې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د ليکلي او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس ترکومه ځايه چې ممکنه وي وښيو.

مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مرکبې جملې او د هغوي ډولونه او شکلونه (جولې) وښيونو لومړۍ بايد دا هم څرګنده کړو چې د غبرګو جملو په بـــرخه کې خومره ماخذ ونه[2] کتل شوي دي او پـه دغـه بـاب د ژبپوهـانو نظـريې سره نـژدې وينـو ولـې د مرکبـو جملـو پـه کلاسيفيکـشن (ډلبندی) کې ځيني توپيرونه ليدل کيږي. دلته د موضـوع د اوږدوالي لـه کبلـه دغـه ټـولې نظرې نـه راوړم بنايي په دغه هکله دغه لاندې ماخذونه وګورئ[1].

---

[1] يادونه: د ژبـ د وينا يني اشکال که ه هم د ساختمان له مخ به جمله نه وي ول کله هم په خپلواکه او مستقله تو ه را ي. يني ورته نيم ؤي جمل وايي خو دا خبره د يادولو وؤده چ دغه شکلونه اصوات د افسوس، تعجب، ندا، تاکيد. په جملو ک د خپلو مخکنيو او يا وروستنيو مفاهيمو له مخ د جملو سره معنوي رابطه ر ندوي لکه او ومره بده خبره ده! وای ه وشول! افسوس ه بد کاروشو! شاباس ه باس ه ه خبره ده! نه داس نه ده!.

[2] الف: د شوروي د علومو اکاأمی د روسي ژبی انستيتوت، د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر مسکو 1970 (652-741) مخونه.

ب: پوهاند محمد رحيم الهام روش جديد در تحقيق زبان دري، کابل پوهنتون 1340 (157-162) مخونه هربرت پنزل پـ تو رامر کابل، 1340(207) مخ.

(ج) پرويز خانلري، دستور زبان فارسی، انتشارات فرهن ايران شهر پوره 1354 (243-247 –253)

(د) پوهاند صديق الله ر تين پـ تو رامر 2 وك کابل،1370 لمريز کال.

[1] الف محمد ل مومند، د پـ تو ژبـ لپاره بلخ 1317، (335) مخ.

ب: محمد اعظم ايازي، پـ تو قواعد، کابل، 1318، (200-209) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرکبو جملو د پېژندني او تشریح موضوع په زیاترو ګرامرونو کې یو ډول، نژدي او سره ورته دي چي مرام او مقصد په کې هماغه یو دی ولې د غبرګو جملو په ویش او ډلبندی کې څه نا څه د نظر بېلوالی لیدل کیږي. یوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ویل کیږي چې د دوویا څو یوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د یوه پوره مطلب څرګندونه وکړای شي. او یا دا چې غبرګه جمله د دوویا زیاتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوي وي.

مرکبه (غبرګه) جمله: د دوویا زیاتو ساده (یوستوي) جملو څخه جوړه او یوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلی او هره یوه جمله ځانګړي خصوصیات هم لري. مرکبې جملې په دووګروپونو ویشل شوي دي[2].

1- مرکبه (پیوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلي.

په هر حال دغه دوه ګروپه غبرګې جملې په لاندې توګه سره بېلیږي:

1- په غبرګه پیوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقیه نښلوونکي، ارتباطي Conjunctiveمقابلوي Contrastive خلاقي Adversative بېلوونکی Disjunctive اداتو سره یو ځای کیږي[3].

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چي دساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توګه سره برابري او مساوي حیثیت ولري. سره ددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مګر په نسبي توګه سره مستقلې خپلواکې ګڼلې کیږي[1].

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتا معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی لیدل کیږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ویشل کیږي.

همدارنګه دغه ډول غبرګې جملې د جوړښت له مخې بیا په اوږده (منکشفه) او لنډه (محدوده) باندې جلا کیږي:

ج: عظیم شاه خیال. صرف ونحو پ تو. پیـ ور (335- 345**) مخونه.**

(د) پوهاند ر تین پ تو رامر دویم توك.

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکادمۀ د روسي ژبـ انستیتوت د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970 **(**57 **او** 606**) مخونه.**

[3] **س اخمانوا، د (ژبپوهنی اصطلاحی قاموس مسکو** 1966 **(**439**) –**442-3-**(**369**)** 4- **(**134**)-(**362**) مخونه.**

[1] **شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970 **(**656**) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- اوږده خپلواکه (پيوسته) مساوي غبرګه جمله:

چې د دووه يا ددوونه زياتې يوستوي اوږدې جملې سره يو ځاى او ددوي ترمنځ معنوي يا لفظي ارتباط ساتل شوى وي په دې توګه چې د ارتباط داداتو په واسطه سره نښتي يا پرته له هغو څخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوى) غبرګه جمله:

چې د دوولنډو يوستوو جملو څخه لاس ته راغلى وي. دلته يوازې دوه يوستوې جملې د ارتباطي توري ياپرته له هغو نه يو ځاى کيږي او همدارنګه دغه ډول مرکبې جملې د يو بل سره درابطې او معنا له مخې په ځو برخو ويشل کيږي چې پوره بشپړ مثالونه يې هم راوړل شوي دي[2].

2- همدارنګه دوهم ډول تابع غبرګې[3] جملې چې مختلطه[4] (مخلوطه)[5] جمله هم ورته ويل شوي ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعيت اړيکي او رابطه ليدل کيږي، تابع غبرګې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دريځ له پلوه د غبرګو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پيوستون ښيي، چې د غبرګې جملې تفسير او پراختيا او يا د جملې د يوه توکي د بيان له پاره وظيفه لري چې دغه ارتباط د غبرګې جملې د جوړښت او ترتيب په بنې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او ګرامري عناصرو په وسيله څرګنديږي.

په پښتو ژبه کې غبرګه (مرکبه) جمله:

د يو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو څخه جوته شوه، چې هره يوه يوستوې جمله د يوه فاعل (مسند اليه) او يو فعل (مسند) يا په بله وينا د يوه پرې دي کاتيفى (Pridicative) واحد لرونکي وي چې پوره مطلب ښيي ولې غبرګه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکيبونه) دي چې بشپړ مطلب يې څرګند کړي وي او د جوړښت له مخې د يوه فاعل او فعل پر ځاى په کې دوه دوه يا زياتې راغلي وي يا په روښانه توګه وايو: په غبرګو جملو کې لږ تر لږه دوه يا څو يوستوې جملې سره يو ځاى شوي وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خيال ساتل ضروري دي څکه که

---

[2] د شوروي اتحاد د علومو اکاأيمي، د معاصري ادبي روسي ژبـ رامر مسکو 1970 (657-981) مخونه.
[3] د شوروي د علومو اکاأمي، دروسي ژبـ انستيتوت، د معاصري ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو 1970.
[4] پوهنوال محمد رحيم الهام روش جديد در تحقيق زيان دري، کابل پوهنتون 1349 (159) مخ.
[5] محمد اعظم ايازي قواعد پـ تو کابل، 1318 (206) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بيا مرکبې (غبرګې) نه ګڼلې کيـږي او هره يوستوې جمله ځانله ګڼله کيږي. او د مطلب ټکي به ورځني په لاس نه راځي.

غبرګې جملې د يوه مطلب د بشپړې څرګندونې په مقصد جوړيږي د پښتو ژبې په غبرګو جملو کې د يوستو جملو رابطه او اړيکی د کوم يوه ارتباط، عطفي، تـابعي تـوري يـا پرتـه لـه هغـو ترسره کيږي.

څنګه چې يوستوې جملې د معنا او جوړښت لـه مخې راز راز ډولونـه لـري نـو د غبرګـو جملو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بيليږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرګو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرګو جملو معنا او په مرکبو جملو کې د بېلا بېلو يو ستوو جملو رابطه به ښه شان څرګنده شي نو په پښتو ژبه کې غبرګې جملې په دوو ډلو بېلولای شو.

اول: پيوستې (خپلواکې) غبرګې جملې:

خپلواکې مساوي جملې هغه دي چې له د وو يا زياتو يوستو، متوازنو جملو څخه رغيدلې وي او دغـه جملې پـه نحـوي توګـه سره برابرې او مـساوي حيثيـت ولـري ولـې پـه دغـه ډول جملـو کې يوستوې جملې يو تربله کلك تابعيت نه ښيي خو په نسبي توګه خپلواکې او مستقلې ګڼلې کيږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مرکبې جملې ساختماني اجزاوې جوړ وي او يو بـشپړ مفهـوم هـم څرګنـدوي پـه خپلـو منځـو کـې معنـوي ارتبـاط هـم لـري. د جملـو تـرمنځ ارتبـاط او اړيکـي د ارتباطي، عطفي (نښلوونکي او بيلوونکي) اداتو په مرسته ټينګيږي چې په خپل ځاي به يې يادونه وکړو. مګر کله کله هم دغه د عطفي اداتو ذکر په کې شوی نه وي.

په پښتو ژبه کې مساوي خپلواکې (پيوستې) جملې خورا زيـاتې استعماليږي او پـه بېـلا بېلـو صورتونو سره څرګنديږي.

د شکل او جولې له مخې غبرګه پيوسته (مساوي) جمله:

د جولې له مخې د پښتو ژبې غبرګې (پيوسته) جملې په دوو ډلګيو ښودلاي شو. لنډه غبرګه جمله او اوږده (منکشفه) غبرګه جمله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: هغې جملې ته ویل کیږي چې د دواړو جملو ارکان یې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوی وي.

لنډه ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند الیه + مسند + او + مسند الیه + مسند

د بیلګې له پاره دغه لاندې جملې وګورئ.

1- لمرخلیده او باران وریده   2- ځوك تلل او ځوك راتلل.

3- ځوك به ځي او ځوك به راځي.   4- كاروان روان دی او ته خوبونه کوې.

په لومړي او دویم دریمو مثالونو کې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) یو توکیز کلمات دي مګر په څلورم مثال کې لومړی برخه د جملې یو توکیز او دوهمه برخه یې دوه توکیز مرکب فعل دی.

همدارنګه د بېلوونکو نښو په واسطه هم دغه ډول ډېرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې کولې یا دوی غلي ناست وو.

زه په تمه وم مګر دارا نغله. کارونه ډیر کوي ولې نتیجه نه لري. یا یا رشه یا بیزار.

ب: اوږده (منکشفه) پیوسته غبرګه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسندالیه یا مسند او یا په دواړو برخو کې (فاعل، قیدونه، مفعول، فعل) د جملې اجزاوې د دوونه زیات توکي ولري او د جملو په اجزاوکې یې پوره ارتوالی، زیاتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه یوستوې جمله + عطف + اوږده یوستوې جمله.

بیلګه : ژمی راغی اوبې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډاراو اندیښنه کې دي.

ب: اوږده یوستوې + عطف + لنډه یوستوې.

بیلګه: د پښتنو ملي ستر مشر میرویس خان دیر غلګرو پر ضد ډیرې کلکې او سختې جګړې وکړې او هیواد یې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده یوستوې + عطف (او) + اوږده یوستوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال خټك به پښتني نړۍ کې د ننګ توري او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هیڅ ډول مضمون کمې او خامي نه لیدل کیږي .
دا بل مثال:
زمونږ دټولني پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي ښوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر ښوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترګه کتلي دي.
د پورتنیو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرګو جملو کې د یوستوو جملو اجزاوې د یو توکیز، لنډو (اسمي او فعلي) او یا خو د اوږدو (اسمي او فعلي) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې یې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلا ښکاري.
دغه ډول پیوستې غبرګې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (تړلي) سره بېلیدلای شي:
1- ازاده (پرانیستې): چې ددوو، دریو یا ډیرو جملو څخه جوړه شوي وي چې دغه شمیر نور هم لاډیاتیدای شي په دې معنا چې غیر معینو یازیاتو جملو څخه دعطفي ربط او یا پرته له هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:
کله به باران وریده، کله واوره وریده، کله به شین شو، شین به شو، وریځ به شوه او د باران څاڅکي به شو.
2- محدوده (تړلي) غیر ازاده غبرګه جمله: دغه ډول جملې معمولاً په دوو جملو باندې ختمیږي کله نا کله دریو ته هم رسیږي.
لکه: 1- هغه ته ویدیدل ضروري وو خو خوب نه ورته.
په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستۍ جملې باندې ختم شوی دی. یا دا بل مثال:
2- دده کارونه هم ډیروو او تګ هم وریه غاړه و.
3- دی باید راغلی وای مګر رانغی.
4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستي ووت.
په همدې توګه زیات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځیني پښتو اصطلاحګاني او متلونه هم ځاییږي لکه:
څه لوریځ واوڅه د لوګري زړه لوته نه کیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې دغه خاصه ځانګړې اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعمالیږي چې ترینه پوره مطلب اخیستل کیږي د عطف ادات په مرسته ددووجملو یوځای کیدنې سره پوره مقصد بشپړیږي او په جملې پسې د بلې جملې حاجت نه پاتې کیږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دویمې له مخې ثابته او پوره شوه.

په غبرګو پیوسته، جملو کې د یوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پیوستون کې یوستوې جملې په دوو لارو سره یو ځای کیږي:

1- د عطف اوربط په وسیله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول : د غبرګې (پیوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفي ادات چې ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښیي یعنې په غبرګو (مساوي) جملو کې د یوستوو جملو اړیکې او رابطه ټینګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنیو دریو ډلګیو ویشل کیږي:

یو- هغه عطفي ادات چې د دواړو یوستوو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسې والی ښیي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلګۍ عطفي ادات (او) (و) دي چې اکثرا د خپلواکو مساوي جملو په ترکیب کې برخه اخلي: دغه عطفي ادات د یوستوو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنیو صورتونو کې استعمالیږي.

الف: (او) د هغو جملو د پیوستون له پاره پکاریږي چې دوې یادرې پیښې په یوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسیدلې وي یا ورسیږي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- ملیار ګلان کري او دښن زو زان کري. 3- څوك به وطن ورانوي او څوك به وطن ابادوي.

په دغو دریو (مساوي غبرګو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنۍ نابشپړې (استمراري). او 3- مثال دراتلونکې زمانې نابشپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تیریدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنګه د تیرې زمانې مثالونه هم ښودلای شو:

1- دوي تلل او هغوي راتلل. 2- ملالۍ له خپلې همزولې سره جګړه کوله او سپوږمۍ ورته خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه لیك لیکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه دريـو واړو غبرګـو (مـساوي) جملو کـې د هـرې يـوې جملې فعلونـه د تيـرې زمـانې نابـشپړ صورتونه ښيي.

کيدای شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مواردو کې راوړل شـي. خـو زيـات اسـتعمال د نابشپړو فعلونو دی.

د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې ګورو:

الف: دوي به خپلو خپلو کورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وګوري.

ب: (او) د هغـو يوسـتو جملـو د پيوسـتون لـه پـاره چې پـه هغـو دواړو (دريـو اړو) کـې پېښـې يـا واقعې يو په بل پسې راغلي وي. په دې مانا چې لومړی جمله کې يوه پېښه ذکر شـوې او وروسـې د بلې پېښې پېښيدنه په دوهمې جملې کې راغلي وي.

يا په بل عبارت د يوې پېښـې پـای او د بلـې پيـل وښيـي دا ډول جملې پـه لانـدنيو مثـالونو کـې ګورو:

1- زوړ کال تېر شو او نوی کال راغی 2- کارپوره شو او هندو غره شو

3- منی راغی او دونو پاڼې ژېړې شوې 4- باغ پوخ شو او باغوان يې کوږ شو.

پـه دغو مثـالونو کـې ليـدل کيـږي چې پـه هـره جملـه کې لومړی يـوه پيښـه ذکـر شـوې يـا سرتـه رسيدلې او بيا په دوهمه جمله کې د بلې پېښې پېښيدنه راغلي ده.

دلته بايد وويل شي چې د هرې يوستوې جلمې فعلـي صـورتونه د تېـرې زمـانې بـشپړ حالتونـه ښيي.

همدارنګه په دې لاندينی امري جمله کې هم داسې قاعده راتلای شي.

لکه : وروڼو راشئ او د خپل هيواد د ابادی د پاره کار وکړئ.

دلته هم لومړي د يوه کار غوښتنه کيږي او بيا په دوهمې جملې کې د بـل کـار غوښـتنه کيـږي.

پـه پښـتـو ژبـه کې غيـر لـه دې داسـې مثـالونـه هـم شـتـه دي چې د غبـرګې (مـساوي) جملې لومړی يوستوې جمله يې د فعل بـشپړ (مطلق) او پـه دوهمـه يوسـتوې جملـه کـې يـې نابـشپړ (غيـر مطلـق) فعلونه راغلی وي او دغه پورتنی مطلب تر سره شي.

لکه: زوړ کال تېر شو او نوي کال راروان دی.

دلته په دغې جملې کې (تير شو) او (راروان دي) دوې مختلفې زمـانې ښيـي يعنـی (تېـر شـو) د تېرې زمانې مطلق فعل او راروان دی داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمراری) ډول څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: کله هم (او) عطفي ادات هغه خپلواکي جملې چې ماناګانې يې سره بيلې او مخالفې وي سره تړې لکه:

1- نوم يې خان دی او کورېې وران دی   2- سريې لوی و او فکريې خام و.

3- هندو سترې او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفي ادات (خلافي، مقابلوی) چې د دوويو ستوو جملو ترمنځ پيوستون راولي.

غبرګې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مګر، اما، نو، ولی،ليکن، يوازې) تورو په مرسته جوړېږي، دغه توري (ادات) هغه يوستوي جملې سره يو ځای کوي چې د جملو ماناګانې يې د يو بل نه خلاف او يا مقابل طور سره بيان شي.

څو مثالونه وګورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو يوه لويه ذخيره او پانګه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوې. (رښتين).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ويلي دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتي غلی نه شو: (اجمل).

ب: مګر

(1) د زياتو ختيځ پوهانو په نظريه پښتو، سانسکريت او ستاد خور وخويندو په نامه يادېږي مګر اوس په کې يوازې پښتو ژوندی ده. (رښتين)

2- د کوه تور په لمنو کې ډير خلك کښته او پورته ګرځيدلي دي مګر د حق او حقيقت رڼا هر چانه ده ليدلې.

3- د هر يوه له سترګو اوښکې تويې شوې مګر د اسمان له سترګو يوه او ښه هم تويه نه شوه.

ج: (نو)

(د سيمنار د شروع کيدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د ليکلو خبر راکړی شونو ما ژر ژر د يو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتين)

يادغه بل مثال: ما درته ويلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې) :

لنډی کوم معلوم ويونکی نه لري بلکې د ټول اولس يوه شريکه پانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخك سنك نه ځوروي بلکې ټول خلك يې ځوروي.

هـ: (ولې):

(داسې غلې ژرندې اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښکارې)

ما ډير صبر وکړ ولې بې صبره شوم.

و: يوازې: (1) ټول په کارونو بوخت وو يوازې ملالۍ په کوټه کې وزګاره ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په کامل ډول نه دي راټولې شوي يوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولنې له خوا په 1334 ل کال کې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفي ادات (فاصلوي، بېلوونکي) چې دوه يا درې يوستوې جملې سره يو ځای کوي په دې ډول غبرګو (مساوي) جملو کې د دواړو يوستو جملو څخه يوه پېښنه تر سره کيږي يا تراجرا لاندې نيول کيږي او يا يوه د بلې پر ځاې راځي.

په پښتو ژبه کې عطفي ادات لږ دي چې يو دوه مثاله يې ښودلی شو.

يو د (يا) او بل (که) توري دي چې سره نژدې مانالري. دغه توري (ادات) (يا-که) هم مانيزدي. په غبرګو (مساوي) جملو کې د هرې يوستوې جملې په سرکې راځي او يا د دواړو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ: 1- دوی خبرې کولې يا غلي ناست وو.

دلته د دواړو جملو ترمنځ د (يا) ادات راغلی دی ولې داسې ډير مثالونه (خصوصا متلونو، اصطلاحاتو) کې لرو، چې د (يا) ادات دوه ځلې پکې راغلی وي يعنی د هرې يوستوې جملې په سرکې يو يو ځل راغلی وي:

لکه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سرکې:

1- يا يارشه يا بيزار شه. 2- يا به دې واورم يا به مې واورې.

3- يا لويو غروته ځه يا لويو کوروته ځه.

او يا دغه لاندې ښکلې شعر ګورو:

يا به دابې ننګه ملك باغ عدن کړم يا به د پښتنو کوخې کړم ويجاړې (غنی خان[1])

د (که) له پاره مثال:

خوښه دې ده که خوښه دې نه ده.

---

[1] **د (يا) سره په ينو وختونو ک د (خو) (او) عطفي ادات هم استعمالي‌إي چ البته د تاکيد مفهوم ورکوي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي په خپلو کارونو لګيا وو که وزکارناست وو.

دويم: په پښتو ژبه کې غبرګې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه يا څو (يوستوي) جملې کيداى شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرګه توګه راشي. په دغه ډول جملو کې دويلو لحن او اهنګ ستره برخه لري. په وينا کې دغه يوستوې جملې دويلو داهنګ، لحن په واسطه سره تړل کيږي مګر په ليکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کيږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظيفه ترسره کوي او يوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېليږي.

لکه: (1) د ژمي واوروې شروع شوې، هر څوك تياري غلې ته کښيناست (الفت).

2- زما په خيال دا ټول بې فايدې کړ او دى له دې خبرې نه هيڅوك انکار نه کوي (رښتين).

3- احمد شاه بابا په خپله باذوقه اديب و له تصوف سره يې ډيره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جګ شول، هر څه د اور په بيه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله يوه ځانګړې جمله ده او ددوي ترمنځ يو معنوي ارتباط وينو. پاتي دې نه وي چې د دوويا زياتو ساده (يوستوو) جملو رابطه او اړيکې پرته له عطفي اداتو څخه د پښتو ژبې په زياتو متلونو او اصطلاحګانو کې هم وينو. د بېلګې په توګه دا لاندينې متلونه ګورو:

1- او ښان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنګ سوړ شو ميرى تود شو.

3- په غار موږې وګته په سيورې يې وختيه

4- سترو ګټله هو ساوو څټله.

5- زه پور غواړم دى لاتور غواړي.

په دغو متلونو کې ليدل کيږي چې د هر يوه متل هره يوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلك فرازيالوژيکي ترکيب يې جوړ کړى دى. پرته له دې څخه په ځينو محاورو او اصطلاحګانو کې هم دغه موضوع ښودلى شو.

1- غله ته وايي غلا کوه د کور خاوند ته وايي ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وايي پتيري پخې کړه.

3- يو له لوږې مري بل يې سرته پراټې لټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه په مساوي غبرګو جملو کې چې خلافي یا متقابلې معناوې ولري هم د عطف ادات نه وي راوړل شوې. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره یو ځای کیږي، چې د معنا له مخې یو د بل متقابل صورتونه ولري لکه:

یو خوا پړانګ دی بل خوا ډانګ دی.

یو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کورټ کورټ دلته کوي هګۍ بل ځای اچوي.

نن په څمکه ګرځي سبا په اسمان

نن یې شلیدلې څپلۍ راښکلې سبا به یې د موټرو نه کوزه پښه نه کیښوه.

د غبرګو (مساوي) پیوستو جملو ځیني نورې ځانګړتیاوې:

1- کیدای شي چې څو ساده (یوستوې) مستقلې جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له عطف څخه ارتباط پیدا کړي.

لکه: غرونه و جړکیدل، سیندونه وشپېدل، بادونه وزغلیدل، ستوري وځرخیدل، کائینات وخوځیدل، د زیږندې او ودې له مخې بندیزونه لرې شول، د ځمکې لړمون وسپړ دی شو او د پسرلي ښکلي څېره رابر څیره شوه. (ربنتین).

په دغه مثال کې وینو چې اته یوستوې جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره یو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته ترون ښیي.

2- کله هم داسې پیښیږي چې غبرګې (مساوي) پیوستې جملې کې چې د یو شمیر یوستوو جملو سره یې ترون او پیوستون موندلی وي او د ټولو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعل په بیابیا (تکراري) توګه راغلې وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توګه یو ځلې راوړل کیږي او په نورو جملو کې یې راوړل ضروری نه دي.

ځکه هماغه یو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډیروو څه یې ښه او څه یې نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډیر وو. (2) څه یې ښه (3) څه یې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنګه داسې هم پیښیږي چې په دواړو یو ستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي. لکه:

ډیریې مال بدیې حال، ږیره زما واك یې د ملا. په خوله خوږ په زړه کوږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا یو تن یا یو شی وي او څو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کیږي مګر په نورو برخو کې یوازې فعلونه راوړل کیږي:
اوښکې خوړونه شو، بیا سیندونه شوه او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل په شاخ کې وځلیدې.
5- دغه رنګه غبرګې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکیب شوې وي په یوه وخت کې د څو پېښو، واقعو او پدیدو اظهار به هم وي. یا په پرله پسې توګه او یا یوه جمله د علت او معلول په توګه یا د نتیجوي شکل په توګه راځي او یا د یو بل سره په مقابلوي توګه راغلی وي.
کندهاري کوچیان هر پسرلی د پامیر او چتې ځمکې ته ورخېژي او بیا ژمی بېرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزیږي.

2- غبرګې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې چې (یوه یې اصلي او بله یې فرعي) وي یا (خپلواك او ناخپلواك) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرګو جملو څخه یې بېلولی شو، په تابع غبرګو جملو کې د یوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعیت رابطه ده یا په بله وینا یوه د بلې تابع وي.
په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوي وي عمده (اصلي) جمله ده اوهغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بیان وکړي او د نوموړې اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کیدونکو په نامه یې هم نومولی شو.
تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوي او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:
هغه هلك چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.
هغه هلك د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.
په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.
لکه : نوی او ښکلی ښار مې ولید چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتني مثال کې لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطیه سره یې تړون موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حساب د جملې لومړۍ برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل کيږي[1].
ښايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواك) جملې نه وروسته هم راځي.
لکه: کله چې دوي دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.
غبرګې جملې هم دربطي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا په لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!
په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې هم د نورو غبرګو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو اواوړ د و جملو باندې ښېلولی شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرګو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرګو (پيوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د څېړنې او پلټنې له مخې په لاندې توګه يې ښېلول غواړو، ولی دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. ښايي په راتلونکي کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.
په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملی د معنا له مخې په لاندې توګه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.
لکه: الف: ده وويل چې ماته يو ښه ساعت راوړه.
ب: ويلي شم، چې په نړۍ کې ډېرې کرکېچنې مسئلې شته دی.
ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- تشريحي جملې: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرګندونه کوي. په دغه ډول غبرګو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توګه يې راوړو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر دوهم وك! کابل** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

الـف: د مبتـدا تـابع غبرګـه جملـه: چـې دمبتـداء (فاعـل) د حالـت او وضـعيت ښکارندويه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل يا مفعول يو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل يو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلك غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلك) فاعل دی.

يا دا مثال: ځمکه هغه سوځي چې اور پرې بليږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه ځمکه چې اورپرې بليږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. استفهامي، اشاري، ربطي ضميرونه په دغه برخه کې زيات راځي.

1- څوك چې وزګار شي ياغل شي يا بيمار شي.

2- څوك چې د خپل هيواد سره مينه لري هغه د خپل وطن د لوړتيا له پاره زيار وباسي.

3- څوك چې خوشحال ختك پېژني او يا دده نوم يې اوريدلي وي هغه دا هم مني چې خوشحال ختك د پښتو ژبې لوی نوميالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې ليدل کيږي چې دجملو په لومړيو برخو کې د (څوك چې) ربطی ضميرونه د فاعل په توګه او دوهمي برخې يې (هغه) د اشاري ضميرونه (د (څوك چې) له پاره راغلي دي خو کله داسې هم کيږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضميرونه رانه شي او هماغـه مطلب څرګند کړي. لکه:

1- څوك چې لاس تنها کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هو سايي نه شي مونـدلی. دلته د لومړی جملې په ارتباط دوه نورې جملې هم د عطف په توګه راغلي او دوهمه جملـه کې (هغه) اشاري ضمير حذف شوی دی.

2- څوك چې دخلکو د پاره ځان ستړی نه کړي ښه سړی نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوك چې) ضميرونه په غير اصلي حالت کې راځي.

لکه: چاچې زه کارته نه پرېښودم هغه ماشومان وو. يعنی ماشومان وو چې زه يې کارته نه پريښودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بايللي دي هغوی تل په عزت ياديږي.

چاچې غټه چوکۍ غوښتله پيدا يې کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مرکب ډول: هر + ځوك + چې:

هر ځوك چې کوښښ کوي کامیابېږي.

- هر ځوك چې له دښمنه تېښته وکوي نو تل پېغور ورته پاتې کيږي.

هغه + ځوك + چې:

2- هغه ځوك چې خپل خپل کارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هيڅکله نه ستړى کيږي.

دغه ډول جملې چې د تاکلي ربطي مرکبو ضميرونو (هر ځوك چې) په مرسته جوړې شوې وي نو فعل معمولاً په حاليه (ناتيره) زمانه کې راځي. د (هر ځوك چې) مغيره شکل (هر چا چې) دى چې د ماضى متعدي فعلونو سره راځي. لکه:

هر چاچې زحمت گاللى وي راحت به يې ليدلى وي.

هر چاچې کارکړى وي نتيجه به يې لاس ته راوړې وي.

داسې جملې هم لرو چې يوه تابع جمله يې د تېرې زمانې مطلق فعل ونيسي او بله (اصلي جمله يې د راتلونکې زمانې فعل وي.

هر چا چې ښه کتاب وليکه هغه ته به انعام ورکړ شي يا (ورکول کيږي) يعنى د فعل بشپړ او نابشپړ دواړه صورته راځي.

هر چاچې کار وکړ گټه به تر لاسه کړي.

د (هغه ځوك چې) له ترکيب سره تابع مرکبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمير راتلل د ارتباطى ضمير سره خاص د تاکيد او اشارې مفهوم زياتوي مگر کيداى شي چې په دغه ډول ترکيبونو کې (هغه) ضمير هم حذف شي.

لکه: هغه ځوك چې د وطن د پاره زيارنه شي گاللى ښاغلى سړى نه دى.

- هغه ځوك چې د ډير احترام او ستاينې وړاو پر مونږ ډير حق لري زمونږ نيکونه دي.

په مغبره صورت کې:

هغه چاچې په وطن سر قربان کړى دى په تاريخ کې به روښانه ستورى وي.

هغه غبرگى جملې چې په دواړو جملو کې يې فاعل يا مفعول يو ځيز، (شى) وي:

څه د (چې) د ربطي تابعيت سره:

1- څه چې وي هغه به وي. څه چې کيدل هغه وشول.

2- څه چې په پښتو ادب کې تر اوسه پورې ليکل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- هر څه چې کيږي، هغه به کيږي.
4- هغه څه چې ژمې ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشي احمد جان د پښتو ژبې يو مشهور ليکوال د تاليف او تصنيف خاوند دی چې د ډېرو ښو نثر ليکونکو څخه ګڼل کيږي.
4- ميرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري با ارزښته ديوان يې ليکلی دی.

ب: د مفعول دحال او کيفيت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مينه لرم چې د وطن سره مينه ولري.
زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.
د مفعول ځرګندويه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسيله تړل کيږي. په اصلي جملې کې ضميرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکيبونه (عددي، اضافي، اشاري) او داسې نور کېدای شي، چې د مفعول په توګه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعول معنا ښکاره او ځرګندوي.
دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوځکه پرته له مفعول څخه پوره معنا نه ځرکندوي.
1- زه څه وينم چې ته يې نه وينې.
2-زه څوك غواړم چې خبرې ورسره وکړم.
3- تاسې ما شومان ګورئ چې لوبې کوي.
همدارنګه مفعول په ترکيبی ډول:
1- زه هغه څوك خوښوم چې د وطن رښتيني خدمتګار وي.
2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پيدا کيږي.
3- دوي هغه وعدې چې خلکو ته يې ورکړې وې تر سره نه کړې.
4- دغه کتاب چې دی يې لولې ښې موضوعګانې لري.
يو بل مثال: زما داسې ګل خوښيږي چې ښه وږم ولري.
داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې څه، څوك، ماشومان، هغه څوك، هغه څه، دغه کتاب، داسې ګل او داسې اوبه د مفعول په توګه چې په لومړ يو تابع جملو کې يې شرح او توضيح ګاني شوي دي. يعنی د اصلي جملې د مفعول په حيث په څېرمه (فرعی) جملو کې د هغوي د حال کيفيت وضاحت او څرګندونه ده.

يو څو مثاله چې مفعول د تابع جملې په سرکې راغلې وي.

څه فيصلې چې پښتنو ليکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلي دي بايد له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما ليدلي دي پاخه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعيت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وايم هغه مني.

چې چاڅه ووې هغه ماوکړل.

چې چاڅه ټوټکي راوښودلي هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کيفيت څرګندوي:

لکه : اخك چې يو ښه قلم درلود پرون ورڅخه ورك شو.

د : تابع مرکبې جملې چې د (خبر- مسند) يا فعل حالت او کيفيت بيانوي. دلته تابع جملې د اصلي جملې (خبر، فعل) حالت او کيفيت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمير او کومکي فعل (نژدې او لرې) وي او بيا د ربطي (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظيفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاږي.

2- زمونږ يوازينی کار به داوي چې خپل هيواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصيفي ترکيب په توګه:

4- دا يو ډير ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پيدا کيږي.

5- دده يو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: اديب هغه څوك دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قيد راغلی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ډير خلك داسې دي چې خپله ځمكه په خپله كري.

8- خبر د مقدار او اندازې ضمير په توګه:

لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وكوالى او كمزوري دومره وه چې د ژوند تمه يې نه كيدله.

9- تابع خبر د اشتراكيت د قيد او د اشاري ضمير سره د تركيب په توګه:

د هر اولس ډيري خوږې كيسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راكښون ولري.

10- خبر د يو اشاري (توصيفي) تركيب (غونډ) په توګه:

حميد ماشوخيل هغه نازكخيال شاعرو چې اسمان ته د شعر زيني ايښودل د اسمان ستوري د شعر په لړ كې پيل دده هنر دی.

11- تابع خبر عددي تركيب وي:

دادريم وار دي چې زه راځم او ته نه يې.

غبرګه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعيت ولري:

غبرګه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښيد درجه اندازه او حالت بيانوي. مونږ په دې برخه كې د (داسې) او (دومره) ضميرونه هم په دغه ډول جملو كې وينو چې د مقدار او كيفيت دپاره وي.

داسې د مقدار او د كيفيت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال كې د اندازې او درجې د قيدونو دنده ترسره كوي.

1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښيي.

لكه: ځيني جملې او كلمې په وينا كې دومره لنډې شوي دي چې يوې كلمې غونډې وي. داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښكاري يعنى د اصلي جملې تفسير كوي همدارنګه داسې:

دوي داسې كلك ويده شوي وو، چې د هيڅ په چيغو او نارونه ويښيدل.

پرته له دې د (څومره، څومره چې، تركومې اندازې، تركومه، هرڅومره، هر څومره چې او داسې نورو تابعي كلمو په مرسته غبرګې تابع جملې په پښتو ژبه كې موجودې دي. ددې دپاره دغه لاندېني مثالونه ګورو:

1- څومره چې ګړې تېريدلې هغومره په خلكو كې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زياتيدله.

2- څومره به چې وخت تيريدونو هغو مره به خلك زياتيدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- څومره چې به شپه پخیدله نو د خان پریشاني به زیاتیده.
4- هر څومره چې د یو ملت شعر او ادب عالي وي هغومره یې اخلاقي نظر او روحیات یې لوړ وي.
5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سویه لوړیږي او ترکومه حده چې خلك له حقایقو سره اشناء کیږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړیږي. د پورتنیو جملو په ساختمان کې وینو چې:
1- د جملو لومړی فقري فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکی) دي.
2- په (1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې څرګندوي.
4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوینه کوي.
5- په جمله کې د اوسنی زماني د نابشپړ (استمراري) فعل جریان راغلی دی.
په دې برخه کې داسې مثالونه هم وینو چې اصلي جمله د څو فرعي جملو غوښتونکې وي.
تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړی مرحله کې د رنګارنګو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کیږي نوڅومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه ورباندې تیریږي هغو مره یې په مخ کې موانع کمیږي.
په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابلوي او نتیجوي مفاهیم هم ونیو چې په پورتنیو مثالونو کې یې بیلګې شته دی.
د ځای (مکان) تابعیت: معمولاً غبرګې تابع جملې د هغو ربطیه ښنو په مرسته چې د ځای څرګندونه وکړي د اصلي جملې سره یو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او څرګندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښیدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چیرې، چیرته، کوم ځای کې سوالونو ته ځواب ورکوي.
د (هلته، چیرته، چیرې) قیود د (چې) ربطي ضمیر سره تابع جملې د اصلي جملو سره نښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې یو جز (ځای) هم ګڼل کیږي:

چیرې دې ښه هلته دې شپه:

د ځاي تابعیت د مرکب ترکیب په واسطه: هر چیرته چې، د ثقافت خاوره بډایه او حاصل خیزه وي د علم او هنر بوټي هم هغلته زرغونیږي او ګلان نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چيرته چې) به مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بيان څرګندولای شي لکه:

چيرته چې ځې ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنګه چې د چيرې قيد او ربطي ضمير چې په تابع جملو کې راځي نو د قيد (چيرې) په ځاي نوم (ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځای د قيد وظيفه تر سره کوي.

مونږ په داسې ځای کې استوګنه کوو چې نور څوك نشته. يا مونږ داسې ځای ته راغلي وو، چې د غاښې ترسره پورې نورې نيغي او کږې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې ګورو چې په دواړو کې قيد راغلی او د ځای تابعيت په څرګند ډول ليدلای شو.

مونږ هغه ځاي ته ولاړ و چې هلته خلك نه اوسيږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم ليدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلي وي لکه:

يوه ورځ مونږ هغه ځای ته چې هلته د وړکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرګې جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرګندونه د (چې) ساده ربطيه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله) هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، څو چې او داسې نورو په مرسته کيږي.

لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

يا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وينو+ چې اټك وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

يا دا بل مثال: هله به خبر شي چې تارو جبې ته ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هغه غبرګه جمله کې چې یوه پېښه په دواړو (اصلی، فرعی) برخو کې تکرار او یا بېلې بېلې واقعې وي د (چې) ربطیه د فرعي جملې په سر او یا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کېږي. په دې معنا چې د شرطیه جملې نه وروسته جزائیه جمله د (نو) سره پیل کیږي.

لکه: چې شپه په تېریدو شي نو سباپسې را درومي.

چې خلك ترینه لاړل نو دی غریب یوازې پاتې شو.

دلته (چې) د وخت په معنا استعمالیږي.

کله هم د (چې) ترونی د فرعي جملې د یوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابریکې خاوند چې دا خبره واوریده سم د لاسه یې فابریکه وتړله.

(چې) په تابع جملو کې د قیودونه وروسته هم راځي.

1- پروسږ کال چې راغلی وم نو دلته یو ښه شاځلمی چامړ کړی و.

2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې ته پر کرسۍ ناست وې نو ستا هم سترګې په اسمان کې وې.

په (2) جمله کې(چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سرکې راغلی دی.

په پښتو ژبه کې دچې ربطیه (ترونې) سربیره په نورو معناګانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.

د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار یاکار په دواړو جملو کې په یوه وخت (زمان) کې سر ته رسیدلی وي د قاعدې په توګه د دواړو جملو فعلونه استمراري (نابشپړ) صورت ښیي: چې لمر راخیژي نو ورځ کیږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرګه ځي.

همدارنګه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپړ صورت) او اصلی (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپړ) شکل ولري:

زه چې تږی شم او به غواړم. زه چې ستړي شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ برسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله هم زمانه پیښنه د مطلقي (بشپړې) تېرې زماني ځرګندونه کوي.

1- چې درخو سترګي وغړولي نو هغه بشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خیال کې او ده شوې وه.

په دې ترتیب یو بل مثال هم راوړو:

چې یوه پېښنه (عمل) په پرله پسې توګه یعنی د یوې پیښنې پای او د بلې پیل وي.

داکبر خان خبرې چې مې واوریدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنګه هغه غبرګې تابع جملې چې فرعي جمله یې د اوسنی زماني او اصلي جمله یې دراتلونکي زمانې د بشپړ فعل ځرګندویه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به یې ولیږم.

2- چې منزل ته ورسیږو خبرې به وکړو.

غبرګې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکی) جملې په فعل (مسند) پورې د (چې) ادات په واسطه نښلي لکه:

زه راغلم چې تا ووینم. 2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پیل کې (ددې د پاره چې) ربطیه (سیوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموینه کې بریالی شي ښایي ښه سبق ووایي:

علتي یاد علت تابع غبرګه جمله:

هغه ده چې یوه په کې د بلې دلیل اوسب وي او د علت (ربطیه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسي نور دي.

همدارنګه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (ځنګه چې) هم مرکب تړونکی علتي ارتباط ګڼل کیږي[1].

1- بریالی په ښوونځي کې بریالي نشو ځکه چې سبق یې نه وویلی.

دلته د بریالي د پاتې کیدو علت د سبق نه ویل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره څوك راشه درشه نه کوي.

---

[1] دمقصد په تابع مرکبو جملو ک فعل داوسنۀ زمان مطلق شکل راوؤل کيإی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون پوهنځي ته تللی نه وم ځکه ډیر کارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله یا تابع جمله ورپسې راغلې ده.

هغوي خوماته ښه غله وو ځکه چې یووټ یې راباندې په ځو ځو شانه خرڅ کړی دی.

عمده تابع

همدارنګه دغه بل مثال هم ګورو:

الف: په زور او دولت مې ځان میمبر کولو ددې د پاره چې میمبری کې نور زور او دولت پیدا کړم.

په دغه مثال کې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې کبله) ستا سره ځم چې لار درته وښایم:

تابع اصلی عمده

ج: ښنګه چې تاویلي وو نو ځکه راغلم.

د: ښنګه چې دی ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د، مثالونو کې وینو چې ورستې جملې اصلیس یا عمده دي او مخکنی تابع (فرعی) جملې دي.

غبرګه شرطیه تابع جمله:

په دغه ډول غبرګه جمله کې هم یوه اصلي او بله (فرعي) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جملې څخه د مخه او کله هم وروسته یا داصلي جملې په منځ کې هم راځي په دغه ډول جملو کې اصلي جمله د شرطي جملې یوه برخه یا د هغې ځواب هم ګڼل کیږي.

په پښتو ژبه کې شرطیه جملې د (که چیرې، که چیرته، که کله او همدارنګه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (که او چې) ترمنځ په شرطي جملو کې فرق نشته.

1- که:

1- که ته راغلې زه به هم درشم (راتلونکی زماني فعل).

زه به درشم اصلی جمله، که ته راغلی تابع ده.

2- که ملالۍ دې ولیدله سلام ورته ووایه.

ملالۍ دې ولیدله (تابع) ملالۍ ته سلام ووایه (اصلی).

3- که باد نه وي ونه نه ښوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- که داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو سترې شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال کې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنی په کومه جمله کې چې د شرطيه (ربط) راغلی وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لکه چې په لوړو مثالونو کې موولېدل.

که چاړه د سروزرو شي نو په کېډه (ځيګر) خوږې څوك نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا :

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنګه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحګانو کې هم ليدای شو.

1- چې ولاړ شې تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دې وي له موره ورته مه وايه چې وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مرکب ربط) لکه (که چېرې – که کله) هم دود لري.

که چېرې په تندي يې د تور کاکا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېژندلی.

3- که کله : که کله راپېښ شوې نو موزيم ته به لاړ شو.

(که کله) د زمان مفهوم ورکوي خو بيا هم په دغه جمله کې د شرطه نښه ده.

په غبرګو تابع شرطيه جملو کې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنی زماني فعلونه ولري لکه:

1- که ته ځې ولاړ شه مکر ژر راشه.

دلته ګورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلی جملې فعل بشپړه اوسنی زمانه ښيي.

2- که دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شې نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنی زمانه ښيي.

3- که څوك يو کارکوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ کله په هغه کارکې نه کامياببږي.

دوهم په غبرګه تابع شرطيه جمله کې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق (بشپړ) فعل حال راغلی وي.

1- که کومې پردی ژبې ته غوږ کيږدو نو غوږونو ته مو ځينې بې ربطه او ګډو د غږونه راځي.

لومړی فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- که دهقان په خپلې ځمکې کې خواري ونه کړي له ځمکې څخه غله نه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- که یوه دیکه دې ورکړه   سایې خیژي.
مطلق   استمراری
دریم په شرطیه تابع جمله کې د تېرې زمانې فعلونه راغلي وي. لکه:
که لیك دې ماته لیکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.
که تاسې ویلی وای ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرګه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غیر واقعي توګه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (ترونې) ربطیه تابع اداتو په مرسته یو ځای کیږي. دغه ربطیه تابع ادات یا ساده او یا خو مرکب ډول وي اوکله هم په ځینو ځایونو کې پرته د تابعیت له اداتو څخه څرګندیږي. په پښتو ژبه کې زیات مثالونه د مرکب تابع ترونې (ربط) په وسیله بنودلای شو.

معمولاًلومړی ډول مرکب ترونی (تابع) د (که) شرطیه او مبهم ناتاکلي ضمیر (څه) او هم تاکیدي اداتو له ګډون (ترکیب) څخه جوړ وي بل ډول یې د (سره) قید او (له) ادات، (دې) اداتي ضمیر له ترکیب څخه جوړیږي چې وروسته به یې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او یاد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بیا هم، خو بیا هم، ولې بیا هم، مګر، لیکن) خلافي اداتو سره پیل کیږي.

1- که څه هم مازیار ایستلی وخوبریالی نه شوم.
2- که څه هم مارابللی نه و بیا هم راغی.
3- که څه هم په دې ورځو کې د نرې لاتجې زیاتې شوي دي خو بیا هم نرۍ (سولې) لپاره کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.
سره له دې چې ناروغ وم خو بیا هم پوهنځي ته لاړم.
د اصلي جملې په سر کې (ولی) هم ورسره راځي:
سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لرې ولې وظیفې ته ناوخته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلي جملو په سرکی مګر:
ژبه که څه هم په ښکاره ډول دغوښې یوه ټوټه ده مګر په حقیقت کې د انسان، سرېتوب، پوهه، ښه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.
د مستقلې (اصلی) جملې په سرکې (لیکن):
که څه هم زما لړه شوه لیکن لاره ښه معلومیږي. همدرانګه د تابعیت ادات د جملې په سرکې او (سره ددې) د اصلي جملې په سرکې هم راوړل کیږي.
که څه هم هلې خلې موږ ډېرې وکړې سره ددې خپلو هیلو ته ونه رسیدو.
پـه پښتـو ژبـه کـې برسره پـردې یـو شـمیر داسـې مثالونـه هـم وینـو چـې ددغـه پـورتني مطلب څرګندونه کوي. که څه هم د تابعیت توری ورسره په ساده توګه او یا هیڅ نه وي خو بیا هم تقابل او تضاد ښیي.
1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.
(2) که غرلوی دی پر سرېږي لارده. چې دا د یو متل په توګه فرازیالوژیکي ترکیب ګڼل کیـږي په بل ډول بـه داسې ویـل کیـږي. کـه څه هم وسله بـار (زیـاتي) ده خـو بیـا هـم پـه سـخته ورځ کـې پـه کاریږي.
څوك یې په ګلې کې نه پرېږدي وایې اس مې د خان کره وتړه.
دلته د تابعیت کومه نښه نه وینو خو څنګه چې د پښتـو ژبې یـوه مـشهوره اصطلاح ده او دغـه ترکیب په معنوي لحاظ یو فرازیالوژیکی تړلی مطلب څرګندوي.
سره له دې چې څوك یې په کلې کې نه پرېږدي مګر وایې چې اس مې د خان کره وتړه.
مقایسوی (پرتلیز) غبرګه تابع جمله:
د اصلي جملې بیـان د مقایسې پـه مرستـه کیـږي د څنګـه، لکـه چـې، لکـه څنګـه چـې، څنګـه پروسیله مقایسه کیږي. (څنګه غروي هسې څناوروي).
څنګه مخ هسې خپېږه. یا څنګه ژرنده هسې دوړه.
نتیجوي غبرګه تابع جمله:
په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتیجه او پای بیانوي:
1- هغه ډیر زیاروکیښ تر څو بریالیتوب یې په برخه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- زه په خپله هم نه پوهېږم چې د سرو تعویذ ته ډرامه ووایم که ناول، افسانه ده که نور څه نو ځکه دا فیصله ګرانو لوستونکو ته پرېږدم.

3- ده چې پر تو د چای پسې سمدلاسه سرې او به وځښلې نو ناروغه شو.

غبرګې جملې چې د یوستو و جملو شمېر په کې له یوې یا دوو څخه تېرې کړې وي:

هغه غبرګې (پیوستې او تابع) جملې چې د مخه مو ښودلي دي په هغو کې دجملو شمېر او اندازه دووته رسیږي او په خپل خپل ځای مور اوړې دي ولې ځنګه چې لیدل کیږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت کې داسې غبرګې جملې په نښه کولای شو چې د درویا زیاتو جملو لرونکې وي که څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان کې ډیر کړکېچن او مغلق شکلونه نه ځایږي، ولې ترکومې اندازې پورې چې لیدل کیږي په پښتو ژبه کې ددغه ډول غبرګو جملو جوړښتونه په لاندې توګه راوړو:

الف: په غبرګه جمله کې چې د یوې یا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې کیفیت، حالت روښانه کړی شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلې وي چې او له جمله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړي تابع جملې وضاحت کوي[1].

په غبرګو تابع جملو کې داسې مثالونه وینو چې دوه اصلي جملې یا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلې وي او یا خو یوه اصلي دوه تابع یا دوه اصلي یوه تابع او دغه جملې بیا په خپلو منځو کې د تابعیت یا د توازن (مساوي) رابطه هم لري.

ددې له پاره دغه لاندینی جملې راوړو:

1- شپه چې پخه شوه او ټول ویده شول ادم خان د درخودیدن له ملاوتړ له. دلته دوه تابع (فرعی) جملې چې عطفي رابطه سره لري مخکې او دریمه اصلي جمله وروسته راغلې ده.

2- کله چې دوې راغلل او کارونه یې سرته ورسول د ځانګې مشرله دوې څخه ډېر مننه وکړه.

3- که کارونه مو خلاص کړل او هوا هم ښه وه د ګلونو مېلې ته به لاړ شو.

4- هغه افکار چې ګډوډ لیکل شي او یو له بله رابطه ونه لري د تالیف ارزښت نه لري او د لیکونکي د انشایي قوت ډېره نیمګړتیا څرګندوي.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك كابل د** 1370 **لمريز كال چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه لومړۍ تابع او دوه وروستۍ اصلي جملې دي چې بیا په خپلو خپلو منځنو کې عطفي رابطه هم لري.
5- هغه څوك چې ډیر مقید روزل شوي وي او ډېر ویریدونکی وي خیال او فکریې لکه کورنی مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې یې د عالي فکر او ازاد خیال نبښې نبنانې نشولیدلی.
په پنځم مثال کې لومړۍ دوه تابع جملې د عطف په مرسته یو ځای شوي چې دوهمه دلومړۍ حال ښیي او وریسي دوه یوستوي جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري داهم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرګې) جملې ګڼلې شي.
5- په غبرګه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کیفیت حالت څرګندوي لکه:
6- په (1345) ش کال کې د خوشحال ختك د لمانځنې او درناوي یوه درنه کالیزه جوړه شوې وه چې په هغې کې ډیرو پوهانو، لیکوالو، شاعرانو برخه اخیستې وه او غوره مقالې او مضامین یې لیکلي وو. په دغه مثال کې لومړۍ اصلي (عمده) او دوه نورې د لومړۍ جملې بیان او شرح ده.
7- بل مثال: مزدورۍ ماته وویل، چې نور څواب نه شم ورای ځکه مونږ مزدور خلك یو او له کوره به مو وباسي نو بیا به کومې خوا ته ځو.
په دغه جمله کې د لومړیو جملو شرح علت او نتیجه په وروستیو جملو کې بیان شوې ده.
8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلې وي چې اوله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړۍ تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فایده رسیدای شي.
په پښتو ژبه کې د غبرګو په تېره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلق او کړکیچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې تري تم شي.
یادونه:

معترضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب بنایي دومره څرګندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راوړل کیږي خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د یوستوو جملو او کله هم د غبرګو جملو په منځ کې ورغورځیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راوویستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسيږي.

معترضه جملې اکثرا د عايه وي يا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خدای دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغيره حالت) مبتدا (مسند اليه) او (له تاسو سره مرسته کړې) خبر (مسند) د جملې اصلی (عمده) برخې دي.

او (خدای دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کيږي.

زمرك دې خدای په خوشحاليو پټ کړي له دوي سره يې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خدای دې په خوشحاليو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرك له دوي سره ډېرې هلې ځلې وکړې) اصلي جمله بلله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو جملو کې د جملې د یوې برخې یا اجزاو (ایلیپسي Ellipsis) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معینه توګه څرګنده شوه چې هره یوستوې او یا غبرګه جمله د مسند الیه، مسند یا (فاعل، مفعول، فعل) درلودونکي وي چې بیا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتیب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړوو چې کله یوه جمله یا یو بشپړ مطلب داجزاو په لحاظ بشپړ نه وي.

خو د اباید ووایو چې په متن (کانت کس..) کې د جملې د اجزاو یا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښیي البته په دې شرط چې یوه قرینه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د یوستو او غبرګو جملو ځیني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډیره پراخه او زیاته څیړنه غواړي.

الف: د (فاعل (مسند الیه) حذف:

لومړی بیلګه: زمرک پوهنتون ته راغی او ولاړ:

په دویمه جمله کې ولاړ په یوازې توګه راغلی دی چې اوریدونکی او لوستونکی دجملې د لومړی برخې په معنا پوره پوهیږي او فعلونه د عطف په صورت کې راوړل شوي دي، نوپه دې اساس د دویمې جملې فاعل هم څرګندیږي چې په خپله (زمرک) دی.

ځنګه چې په لومړی جملې کې د فاعل د نوم (زمرک) یادونه شوې ده نو په دویمه جمله کې یې راوړل ضروري خبره نه ده.

دویم مثال:

اوښکې خوړونه شول بیا سیندونه شول او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل پرشاخ کې وچلیدې.

په دغې جملې کې هم د یوه مسند الیه (فاعل) له پاره څو مسنده (فعل) او یا د هر مسند له پاره مسند الیه هماغه قرینه یعنی د لومړی جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړی جمله نه وي نو بیا به خبره بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زیارکښ یا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دویمه جمله کې لاژمه نه ګڼل کیږي.

ځلورمه بېلګه: په هغو جملو کې چې فاعل یې شخصي ضمیرونه وي نو د فاعل نه راوړل د معنا له پاره کوم ضرر نه پېښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرګندونه کیږي.

په کلي ورننوتم= زه په کلي ورننوتم.

د یوې ننداري په ننداره شوم = زه د یوې ننداري په ننداره شوم.

پنځمه بېلګه کې ګورو چې مسند الیه د اختصار او لنډیز په غرض حذف شوی دی[1] که په یوې پوښتنې کې مسند الیه (نوم) راغلی وي نو په ځواب کې یې بیا راوړلو ته ضرورت نه لیدل کېږي.

1. ملا نصرالدین چېري و؟ 2- تاسی چېرته اوسیږئ؟

د لومړۍ جملې ځواب (په کور کې دی) او د دویمې جملې ځواب (په کابل کې اوسیږو) دلته مسند الیه نه راوړل کیږي نو اصل مطلب ته کوم زیان نه رسوي.

شپږمه بېلګه:

کله د مسند الیه (نوم) څرګندول مناسب نه وي نو بیا نه راوړل کیږي.

او یوازې د ځای او قرینې له مخې ویونکی او اوریدونکی پوهېدلی شي لکه (هلته پټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته یې د نوم ښودل نه غواړي.

اوومه بیلګه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنګۍ په وخت کې: هله سوځي! ګوره پر یوځي! په دې ځای کې مسند الیه حذفیږي او د ځای او حال قرینه وربانديې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توګه د مسند الیه حیثیت لري او کله کله حذفېږي یعنی د نوم اخیستنه یې ضرر یا عیب او یا تکرار وي.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك کابل** 1370 **لمریز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- دوه داني مې واخېستل يعنی (دوه کارتوسه).

2- د سوال په ځواب کې راوړل يې هم بې ضرورته بريښي يعنی که په سوال کې راوړل شي نو په ځواب کې يې راوړل نه ښايي.

سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟

ځواب: هو جوړ کړي مې دي.

بل مثال: ملالۍ خپلې ملګرې ته ليك ليکلی دی؟ هو ليکلی دی.

ج: د فعل حذف: د فعل يا کومکي فعل نه راوړل (حذفيدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبکي جملو کې وينو چې په لاندې کرښو کې يې بيانوو:

1- په پښتو ژبه کې که څه هم په نحوي چاپيريال کې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او کومکی فعل په مرسته جوړيږي ولې په ايليپسی (حذف) موضوع کې دغه برخه نيمګړې کيږي. ددې لپاره لومړی د هغو جملو مثالونه چې د مسند اليه او مسند څخه وروسته د (اسناد) کومکي فعل حذفيدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشکال:

مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو، متلونو، ديالوګونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځينو نورو جملو کې ليدلی شو: خپل عمل دلارې مل. کوزوړ له خپله لاسه خوړ. د بيزو د وستې د ځان تاوان. دروغجن هيرجن.. په دغو مثالونو کې خپل عمل، کوږوړ، دبيزو دوستې، دروغجن د جملې مسند اليه او نورې پاتې برخې يې مسند دي ولې اسناديې حذف شوي دي.

2- په هغو جملو کې چې غبرګ مطلب ولري يعنی ددوو جملو ساختماني شکل ولري هم کومکي فعل په دواړو برخو کې نه وي راغلی لکه (سردې ګل بيخ دې پياز).

(ځوك خپه ځوك خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډيرې سريې يو) په اوله جمله کې (دی) دويمه کې (وي) دريمه کې (يم يې) څلورمه کې (دی) حذف دي.

3- په جمله کې چې لومړی برخه پوره او دويمه يې د کومکی فعل ولېدلی وی.

نه خان يم نه زميندار ... ځان بنه دی که جهان...

خپله خوله هم کلاده هم بلا. . . هلك هم پوه دی هم زيار کښ.

ياوړ دی يازوړ. کتابونه ډېروو څه يې ښه... او څه يې نه...

4- په هغو غبرګو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترك وي د تکرار د مخنيوي په غرض:

1- چا ياران کتل چاماران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- يو موټر د پاسه راغی يو دبنکته او دواړه سره وجنګيدل.
3- زه ستاسې نه خوښي څرګندوم او هغوی نه هم.
4- يو ځان نه ويني او بل جهان 5- کارغه يوه خواګرځي، بلبل په بله خوا.
6- د چا ديدار په کاردی او د چا دينار...
په دغو جملو کې ليدل کيږي، چې د غبرګو جملو په توګه استعماليږي لومړۍ جملې د فعل او فاعل له مخې پوره دي مګر دويمې جملې يې د فعل (مسند) ټوله برخه او يا يوه برخه حذف شوې ده.
5- همدرانګه په ځينو شرطيه يا د پوښتنې په جملو کې هم حذف راځي لکه: چاي څښې که اوبه؟
6- مسند (فعل) د سوال او ځواب په جملو کې هم حذفيږي په دی معنا چې.. په سوال کې مسند راوړل شوي وي مګر په ځواب کې د لنديز لپاره نه راوړل کيږي لکه:
س: روند له خدايه څه غواړي؟ ج: دوي سترګې.
س: افضل ختك څوك دي؟ ج: د خوشحال ختك لمسی
7- په تعجبي جملو کې هم د جملې ځيني غړي نه راوړل کيږي لکه:
1- ربنتيا! 2- څه عجبه! 3- څنګه ناوخته! 4- افسوس!
5- سحرمې د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخيستې دي! تعجب! ايله پنځه زره روپۍ!.
8- په وينا کې (فعل) د ځينو خاصو ځانګړتياو او سبکي خصوصياتو له امله هم يوه جمله پوره نه راوړل کيږي يعنی په هنري ادبياتو کې په خاص سبك سره ليکوال د جملې د ځينو برخو بشپړول د لوستونکي ذهن ته پريږدي لکه:
1- مونږ څه هيبت څه ويره او څه د ټانګې او اسپې بد حال . . .
2- ماوي څه ګذاره000
3- دا مو دويمه غله ژرنده000 همدارنګه کله د تمسخر او خندا په غرض:
تاسو زمونږ تيار خواره . . .
د: کله په جمله کې قيدونه هم حذفيږي يعنی نه راوړل کيږي لکه:
په يوه باغ کې ځيني خس او خاشاك ټولوي او ځيني د ګلو دستې جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغې جملې کې د ځای قید (په یوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خوپه دویمې جملې کې یې حذف شوی دی خو د قرینې له مخې په مقصد پوهیدای شي. په همدې توګه مونږ زیات مثالونه ښودلی شو.

په ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون

(کونوېرژن Conversion)

په واقعیت کې کونویرژن اړونه، ګرځونه (له یوه حالت نه بل حالت ته تغییر، تصرف یا اړول، ګرځول، بدلول او معنا ته تغییر ورکولو مفهوم لري.[1] چې په دې توګه شرح کیږي:

الف: د یوې کلمې څخه د نوې لغتونو د جوړلو طریقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکیب سره اوړي[2] د مثال په توګه.

(تورولی) په پښتو ژبه کې یوه (اشتقاقي کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاړي څخه جوړه شوې ده. دلته ګورو چې صفت ددغې لاحقې سره دماهیت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.

یا دا چې د یوه اسم څخه د فعلي ترکیب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي بآندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې یو اواز په بل اواز اوړي او یا خو (یو غږن اواز په بې غږه یا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)[3] خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانویرژن باندې نه غږیږو یوازې په لنډه توګه د څینو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قید، فعل) بدلون د ماهیت او معنا له مخې څیړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لګوي.

که څه هم دا موضوع ډیره ارزښتناکه او د غوروړ ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توګه خورا زیاته څېړنه هم په کارده.

په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون:

د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون دا معنا لري چې یوه کلمه د ګرامري اجزاو د یوې معنا پر ځای بله معنا او ځانګړتیا ترلاسه کړي، چې دغه تغیر او بدلون ته کونویژرن یا د الفاظو معنوي

---

[1] پ تو ولنه، ان لیسي پ تو قاموس، کابل، 1354، (156) مخ.

[2] و، س، اخمانوا، د ژبپوهنی اصطلاحي قاموس، د شوروي دایره المعارف مطبعه، مسکو 1966 (202) مخ.

[3] و. س. اخمانوا. د ژبپوهنی اصطلاحی قاموس د شوروي د ایره المعارف، مسکو، 1966 (202) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغییر یوه نحوي او سیمانتیکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې ښه څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوی ترمنځ بېلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.

همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ بېلوالی هم د نحوي موقعیت لـه مخې سره بېلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.

هغه عملیـه چې یـو صفت، فعلی صفت..) پـه نـوم (اسم) بـدل او اسمي مطلب څرګند کړي د سوبستانتیوا ځیـه (اسمي کیدنـه) پـه نامـه یادیږي او یـا بـرعکس کـه نومونـه. . . د صفت پـه معنا راغلي او یا د صفت دنده ترسره کړي دغـه عملیـه بیا (ادیکتیـو اځپـه) پـه صفت اوښتي وي یعنی (صفتی کیدل).د مثال په توګه:

په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شو چې دغـه کلمې څه حیثیت او دریـځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.

البته د لفظ او شکل لـه مخـه څه نـه شوویلی ځکـه پـه پښتـو ژبـه کې د اسم او صفت ترمنځ د شکل له مخه دګرامري کتبه ګوریو پـه لحاظ کـوم خاص توپیرنـه وینوولې د معنا پـه لحاظ تـوپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکل لـه مخې څه ګرامري بېلوالی لري او که نه.

اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینه نومونـه دي چې د (ay -ی) پـه غبرګ غـږ ختم وی. د ګرامري کتـه ګوری له مخې مفرد عدد ، نارینه جنس او اصلی حالت لري لکـه. لرګی، سړی، ستوری، غړی، میږی، وری.

ب: هغه نومونه چې په کانسونینټ ختم وي دا هم مفرد نارینـه اصلي حالت لـري لکـه: کـور، اور، لور او داسې نور.

دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې پـه نرمـه (ی) (ay) پـه غبرګ غـږ مختـوم وي او د ګرامري کته ګوری لـه مخې هم مفـرد عـدد ، نارینـه جنس، اصـلي حالـت لـري لکـه: نـوی، پردی، وړی، ښکلی، لوی، سوی.

ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هم مفرد، عدد، نارينه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، موړ، سپين، سپور، کوز، ړوند.
د نوموړو مثالونو له مخې ګورو چې د صرفي اوليك دود (ارفوګرافي) له مخه څه توپيرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور ګرامري او لفظي نښې هم نشته چې يو تربله يې بېلونه وکړای شي.
په دې توګه دغه لاندې مثال په مقايسوي ډول ګورو:
(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپينه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع يې (ونې لښتې) (پخې- سپينې) دي.
ج: په پښتو ژبه کې يو شمير ځيني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: ځوکيدار، زميندار (اسم). ميوه دار، ګلدار (صفت) پنډي، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توګه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وينو. په دې حساب ددغو پورتنيو ګرامري شکلونو او سوفيکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه څرګندېږي ځکه دغه ګرامري او اشتقاقي نښې نښانې په نوم او صفت کې مشترکې دي. يوازې د مفهوم او موقعيت له مخه سره بېلېدای شي.
يو بل مثال داسې راوړو:
1- (يو ليکونکی سړی) (2) (دکتاب ليکونکي وويل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصيفی ترکيب دی او دويمه جمله، چې د کتاب ليکونکی اضافی ترکيب دی او د جملې د مسند اليه په توګه راغلی دی. دلته ګورو په لومړي مثال کې (ليکونکی) صفت دی چې د نوم (سړی) سره اړه لري او ګرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې ليدل کيږي.
او په دويم مثال کې ليکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلي جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وويل) فعل سره تعلق لري.
په جملو کې د ګرامري اجزاو د ترتيب په هکله بايد ووايو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعيت په جملو کې يو څه ثابت شوی شکل لري يعنی اول اسمي غونډ (مسند اليه، فاعل) او په پاې کې فعل (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قيد هم د فعل څخه د مخه راځي مګر دغه ترتيب کله هم اوړي چې دجملو د اجزاو د ترتيب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسمي توګه د کلام (ځینو ګرامري) اجزاو او بڼتنه

1- صفت د اسم په توګه : (Substantivization) :

زمونږ سپین ږیري د قدر وړ دي یا زمونږ مشران ښه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرګه شوي دي.

په نومورو جملو کې سپین ږیري یا مشران صفتونه دي چې د نوم په توګه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندایي حالت کې د اسم په توګه دریځ لري یعنی په خپله د اسم وظیفه یې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قید او نورو توابعو قبلوونکي هم دي. دلته ګورو چې د (مشران) معنوي دریځ هم هغسی دی لکه چې (دوستان) یې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وینو (محترم) د دوستانو سره توصیفي ترکیب ګڼل کیږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکیب دی.

همدارنګه (لویان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونوکې راځي. په دې توګه سپین ږیری (د زوړ په معنا) او سپین سترګی صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توګه راځي لکه: سپین ږیري راغی یاسپین سترګي ولاړه.

دویم: فاعلي صفات هم زیات اسمی رنګك غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا یې له لاسه ورکړې ده. لکه: ښوونکی، چلوونکی، ګنډونکی چې د (ښوول، چلول، کنډل) د فعلي ریښې څخه جوړ شوي دي. همدارنګه ځیني داسې مثالونه هم وړاندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوښتي وي بیلګه:

ځیني معلومات ګرانو اوریدنکوته وړاندې کیږي.

دلته (اوریدونکوته) په دویم حالت کې د اوریدونکي دجمع شکل دی چې د (ته) پسینې د عمل په وجه یې (و) وروستاړی منلی دی او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توګه راغلی دی. دغه شان د (ښه اوریدونکی، ښه لیکونکی) په ترکیب کې داسمي مرکز په توګه وظیفه لري.

دریم: مفعولی صفت د اسم په توګه:

1- مار خوړلی له رسۍ همه بېریږي 2- اوبو اخستی خلوته هم لاس اچوي.

3- خدای بخښلي څه ښه کارونه یې سرته رسولي دي.

څلورم : مصدر داسم په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- کښتۍ را وځغلیدې او د مالونو کوزیدل او ختل شروع شول.
2- ددې باغ په ښایسته کولو کې د طبیعت نه علاوه د روزنې لاسونه هم خپل پوره کمال ښودلی دی

اسم د (صفت په توګه (اډیکتیوا څیه):

دلته یو اسم د صفت په توګه معنا ښندې لکه:
1- دوې په تیاره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
په دغو مثالونو کې (رڼا اوتیاره) په اصل کې نومونه دي ولې په دغو جملو کې د صفت په توګه دنده لري.
فعلي صفت د مطلق صفت په توګه راغلي وي:
1- مسافر وړونکې کښتۍ د سمندر په غاړه ودریده. 2- خبررسوونکي اژانس وویل
3- خبر لوڅ خلك بل کارنه لري. 4- له پروت زمري نه ګرځنده کیدړ ښه دی
په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلك، کیدړ نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د مطلق صفت په توګه ورسره کار ورکوي.
همدارنګه مفعولي صفات هم په دې برخه کې راتلاې شي لکه:
1- وهل شوی کاروان راورسید. غم ځپلی زړه یې وچاود.

صفت دقید په توګه:

څنګه چې په څینو ځایونو کې د صفت او اسم پیژندل ګران کار دی په همدغه توګه دصفت او قیدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړې مګر دغه توپیر په نحوې چاپیریال کې ډیره اسانه خبره ده، ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقید په توګه دنده تر سره کوي او هم د تاکید په مفهوم سره راوړل کیږي. څنګه چې وینو یو صفت په یوې جملې کې صفتي معنا لري مګر هماغه نوموړی صفت په بلې جملې کې دقید او تاکید وظیفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه ګورو.
مالیار ښه ګلان وکرل. بزګرانو ښه غنم وریبل. دلته (ښه) د یو صفت په توګه معنا ورکوي مګر په دې جملو کې: بزګرانو ځمکه ښه او به کړه. خوشحال خان ښه تورځن و.
په دعو جملو کې (ښه) د قید دنده لري. ایا دوې ډیر ښه خلك دي. 2- دوې ډیر ښه کار کوي.
په اوله جمله کې (ډیر ښه) قید او تاکید دی او د اسم (خلك) سره توصیفی ترکیب په توګه داسمي جملې خبر جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دويمه جمله کې (ډير ښه) تاکيدي قيد دی. او د فعلي جملې د خبر دمتعلقاتو څخه دی. يا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا ګوري. 3- غواو تريده. په اوله جمله کې د صفت او په دويمه جمله کې قيدي معنا ورکوي. مګر په دريمه جمله کې داسمي ماهيت پر ځاي فعلي ماهيت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوينا د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون (کونويرژن) ته لنډه غونډي کتنه.

نتيجه او وروستۍ خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتين د ګرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډيميک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توګه د ډيرو ستونزو سره مخامخ شوی يم ليکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د ليکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړ. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د يوې ژبې ټولې بشپړې نحوې ځانګړتياوې ددې اثر د حوصلې څخه لوړې دی.

څنګه چې د نحوې غرض او مطلب د يوې ژبې دجملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکيب او په جمله کې د کلماتو ترتيب او يو تربله ددوي ترمنځ ارتباط او پيوستون مطابقت او نورو حالاتو څيړل دي، چې ددې څيړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د ښوروانو جملو او د فصيحو او بليغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په ښه شان څرګند کړي. عبارت او جملې د کږکيچ او عيب نه خالي وي. نومونړ د کار د اسانتيا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپير په دويم څپرکي کې روښانه کړی دی او بيامو د پښتو ژبې د نحوې واحدونو (ترکيب او جمله) په هکله هم څرګندونې کړې دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه د پښتو ژبې هغه ټول ترکیبونه چې نحوي ساختمانونه جوړ وي یعنی (اسمي او فعلي) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توګه د زیاتو مثالونو سره روښانه کړې دي، چې دغه موضوع هم درسالې په یو بیل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکیبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکیبونه د ګرامري مطابقتونو او ترتیب په اساس ترکیب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړیکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطي او عطفي 2- مطابقت.

همدارنګه د غونډ (ترکیب) په جوړښت کې یو عنصر د ترکیب اساسي غړي په توګه چې زړی یا هسته ورته ویلای شو ځای لري او د نورو غړو سره ټاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: یو ترکیب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزاو د اساسي (زړي) په توګه پیژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاپسې اوږد (لوی) شي بیا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توګه پاتې کیږي. لکه:

پیاوړی نامتو شاعر او یا زمونږ ننګیالی، توریالی، پیاوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکیب اساس دی.

همدارنګه که دغه ترکیب په جمله کې راوړو:

زمونږ پیاوړی نامتو شاعر خوشحال ختهك دی. یا (ژوندی دی) که د لوړو ترکیبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کیږي. دلته لیدل کیږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړ وي. د همدغه مرکزي (زړي) (شاعر) له مخې د ترکیب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطې او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توګه څرګندیدای شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب باید ووایو چې:

1- په عمومي توګه لومړی مسند الیه (مبتدا) او وروسته مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوې: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وړاندې وروسته کیدای شي چې دغه موضوع د جملو په ترتیب کې په پوره توګه ذکر شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند الیه سمون او مطابقت په بشپړه توګه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دووډلو ویشلې ده.

1- یو ستوې (ساده) جملې   2- غبرګې (مرکبې) جملې.

چې بیا دغه هره یوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوې دي.

د پښتو ژبې د یوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظریه نه لیدل کیږي ولې د مرکبو (غبرګو) جملو په باب ځینې بېلې نظریې شته دي. د مثال په توګه دلاریمر په لیکنه کې چې یوه پېړۍ د مخه د پښتو ژبې دجملو په باب داسې نظریه درلوده چې (ګوندې پښتو ژبه د غبرګو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډیر ساده او ابتدایي جوړښتونه لیدل کیږي).

ولې دا نظریه په عملي ډګر کې د قبلولو وړ ځکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتیب کې یوه خاصه ځانګړتیا لري او هغه څوك پرې ښه پوهیدای شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استناد ویلای شو، چې پښتو ژبه برسېره د یوستوو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرګو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې یو زیات مثالونه او تحلیلونه یې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره باید له یاده ونه باسو چې پښتو ژبه ډیر کرکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصیح او بلیغو عباراتو په واسطه څرګندیږي، کومې کرکېچنې او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمالیږي هغه د نورو ژبو د اغیزې او یا د نامناسبو ترجمولو لارې جوړې شوي دي.

لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډیره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې یادونه کوو، چې د پښتو ژبې د ګرامر د علمي اساس په ټینګښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړیکو له مخې په پوره توګه مرسته کولای شي!!!

اخیستنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. الفت. ګل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338لمريز کال
2. الفت: ګل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321لمريز کال
3. الهام پوهاند محمد رحيم، روش جديد در تحقيق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحيم، تيوري هاي نحو در زبان دري، د ادبياتو پوهنځي، ګستتنر 1358ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دايره المعارف، مسکو 1966ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو 1966ع
7. ايازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357لمريز کال
9. ېښنوا عبدالروف، اوسني ليکوال، لومړی ټوک، کابل، 1340لمريز کال
10. بېنوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326لمريز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبې کندهاري لهجه، لېننګراد 1935ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبې جوړښت، لېننګراد، 1935ع
13. بيټنی، منتظر، پنځه حرفونه دیارلس اوازونه، پېښور، 1974ع
14. پښتو ټولنه، انګليسي پښتو قاموس، کابل، 1975ع
15. پښتو ټولنه، توريالی پښتون، کابل 1950ع
16. پښتو ټولنه، ننګيالی پښتون، کابل، 1345ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړني، کابل، 1354لمريز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو ګرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمريز)
19. افغان پور، امين (موسکا) د ليکوالو اتحاديه. کابل 1362لمريز کال
20. ختټک، خوشحال خان، کليات خوشحال خان، پيښور. 1960 ع کال
21. خټک، اجمل، کچکول، پيښور 1944ع کال
22. خيال، عظيم شاه، صرف ونحو پښتو، پيښور، 1944ع کال
23. خانلري، پرويز، دستور زبان دری، ايران، 1352 ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

24. دوست، دوست محمد ، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوریانکوف، ن. ا . پښتو ژبه، د شرقي ادبیاتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاریخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحیم الله، قاضي، ګنجینه افغانی، پېښور، 1938ع کال
28. رښیتن، صدیق الله، اشتقاقونه او ترکیبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمریز کال
29. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327لمریز کال
30. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر دوم ټوک، کابل، 1370 لمریز کال
31. رښتین پوهاند صدیق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتین، پوهاند صدیق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمریز کال.
33. رښتین پوهاند صدیق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاحیلی، سید راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانی بازار پیښور، 1954 ع کال
35. رشتین ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصیات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تیزس).
36. زیور. ډاکتر زیور الدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنۍ دوره، کابل پوهنتون 1360لمریز کال
37. سیمیونوف. یورس. د عمومی ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد ، ژبنۍ څېړني، د ادبیاتو پوهنځی، کابل 1350لمریز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاریخ، لومړی ټوک، حربی پوهنتون مطبعه، کابل 1359لمریز کال.
40. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، د هندو اروپایي او سامي ژبو ویشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، افغان یو ریشایي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1961 ع کال
42. کاکړ، پیر محمد. معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالیننا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف . و. ي. عمومي ژبپوهنه، لوړ ښوونځي، مسکو 1974ع کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

45. ګلووانوا. ل. ز،. د خارجي محصلینو لـه پـاره د ژبپـوهنې درسـي کتـاب، د مـسکو پوهنتون مطبعه (1973)ع کال
46. ګرونبېرګ، پښتو ګرامر، 1987 ع کال.
47. ګلاوین. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973ع کال
48. لودین. دولت محمد. لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمریز کال
49. لیبیدیف. ك. ا0، روسي پښتو قاموس، شوروي دایره المعارف، مسکو. 1973
50. لیبیدیف. ك. ا. پښتو ژبې درسي ګرامر، مسکو. 1970ع کال
51. لیکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډیمي. د روسي ژبې انستیتوت. دادبي روسي ژبې ګرامر. د علومو مطبعه، مسکو . 1970ع کال
53. مومند ، محمد ګل، د پښتو ژبې لیاره، بلخ، 1317 لمریز کال
54. ماسلوف. یو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لـوړ ښـوونځي مطبعـه مـسکو 1975ع کال
55. نوري، محمد ګل، د پښتـو اصطلاحات او محـاورې، پښتـو ټولنه، کابل 1320 لمریز کال
56. هیر، سید احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل،1346 لمریز کال.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library